

ZİRAÎ DÂVALARIMIZ

TÜRKİYE ZİRAATİNE AİT GÖRÜŞLER

TÜRKİYE ZİRAATİNDE PRODÜKTİVİTE

TÜRKİYE ZİRAATİNDE PRODÜKTİVİTE MES-
ELELERİ

TÜRKİYE ZİRAATİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE
ZAMAN VE MALİYET ESASLARI

TÜRKİYE TARIMININ MESELELERİ VE HU-
SUSİYETLERİ

TÜRKİYE TARIM POLİTİKASININ TEMELLERİ
VE HEDEFLERİ NE OLMALIDIR

TÜRKİYEDE ZİRAÎ KREDİ

BARKER RAPORUNDA ZİRAATİMİZİ İLGİLEN-
DİREN GÖRÜŞ VE TAVSİYELER

BAADE RAPORUNUN ÖZETİ

2

T. M. M. O. Birliği
Ziraat Mühendisleri Odası

Ocak 1962

630.9561

338.18561

Fondul CEUBIS

20 OCAK 1994

Ö N S Ö Z

İktisaden az gelişmiş olan memleketimiz, gayet mahdut imkânlarla mukabil, sayısız halledilmesi zaruri davalara maliktir.

Bu mahdut imkânlarımızdan azâmi istifadenin temini ancak millî bir plânlama ile mümkün olacaktır. Bu suretle, iktisadi emniyetin, sosyal adaletin, fikri iştirakin, Devlet sorumluluğunun, Aleniyetin, istikrarın, koordinasyon ve kontrolünü temini gibi hususların gerçekleştirilmesi ve Batı alemiyle aramızda gittikçe artan mesafenin katedilmesi ile milletimizin daha iyi bir yaşama seviyesine ulaşması sağlanmış olacaktır.

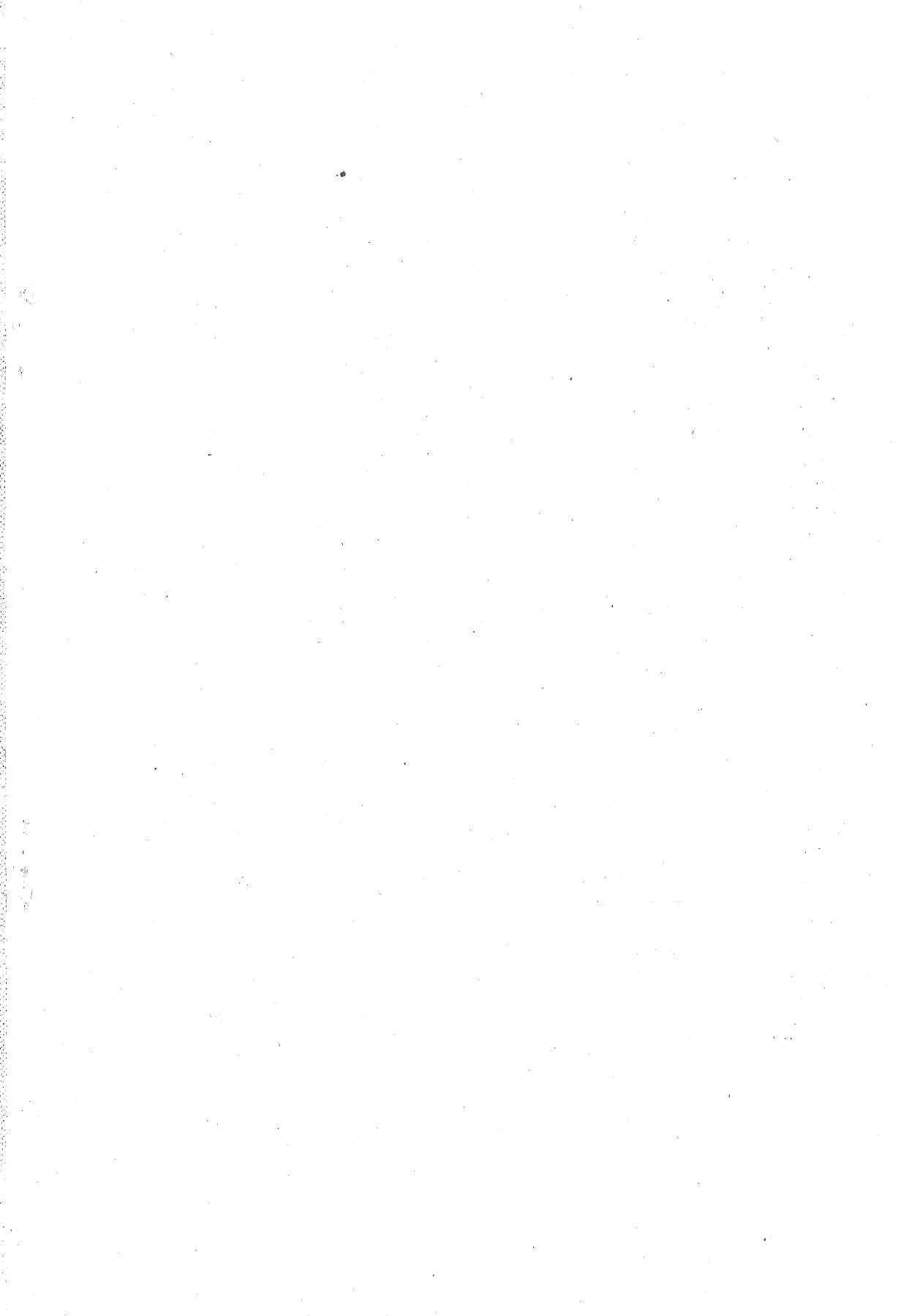
Ziraatta plânlamanın önemi diğer sektörlerle nisbeten çok daha mühim olup, plânlamayı benimsemeyen birçok memleketler bile Ziraat sektöründe plânlama yapmağa mecbur kalmışlardır,

Plânlama zaruretine inanılarak, memleketimizde, bu gaye için Devlet plânlama Teşkilâtı kurulmuş, çalışmalarına da başlamıştır.

Devlet plânlama Teşkilâtı organı olan plânlama dergisinde de ifade edildiği üzere, «plânlama teşkilâtında çalışan bir uzman gurubunun, ekonominin ve sosyal hayatın bütün yönlerini bilmesi ve bütün kolları için plânlama yapması tasavvur edilemez. İlgili konularda çalışanların görüşleri ve problemleri bilinmeden hazırlanmış ve onların tasvibini kazanmış plânlamanın tatbik kabiliyeti zayıf olur.» Bu zafiyete meydan verilmemesi ve memleketimizin tesbit edilen millî hedeflere bir an önce ulaşması için ziraat sektöründe birçok memleketlerde olduğu gibi ayrıca bir kalkınma plânı (YEŞİL PLÂN) yapılmasını zaruri gören odamız, bu plânın ayrıca T.B.M.M. nin tasvibinde geçirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Bir zirai kalkınma plânı için yapılacak çalışmalara ışık tutmak, davamızı halka ve yetkililere duyurmak, yaptığımız çalışmaların halkımızın istifadesine arzetmek, yapılan çalışmalardan yararlanmak gayesi ile çıkarmaya başladığımız bu Derginin 2. sayısını bir plân yapılması için, esas meselelerden biri olan mevcut durumun bilinmesi ve hal şekilleri hakkındaki muhtelif görüşlerin biraraya toplanmasına ayırmış bulunuyoruz.

Yönetim Kurulu

TÜRKİYE ZİRAATINDA PRODÜKTİVİTE

Prof. Dr. Reşat Aktan

Umumiyetle prodüktivite, istihşâl faaliyetlerine iştirak eden ve hasıladan hisse alan kimselerin gelirleri ve rahat durumlarıyla yakından ilgilidir. Ziraî inkılâplarını büyük mikyasta tamamlamış bulunan iktisaden ileri memleketlerde, daha fazla sanayi sektöründeki prodüktivite problemi bahis konusu edilmekte ve ziraî prodüktivite meseleleri dikkati fazla çekmemekte ise de, bilhassa az gelişmiş ekonomiler bakımından ziraî prodüktivite, üzerinde ehemmiyetle durulmağa lâyık bir mesele mahiyetini arz etmektedir. Zira, esas itibariyle bu ekonomilerin temelini ziraat teşkil ettiğinden ve büyük nüfus kütleleri ziraî istihşâlden geçimlerini sağladığından, ziraî prodüktivite sahasında elde edilen terakkiler bu kalabalık grupların refah ve yaşama seviyelerini islâha yardım etmektedir. Bilhassa eski medeniyetlerde, genişliğine gelişme imkânlarının hududuna ulaşıncaya, süratle artan nüfusun hayat standardını daha fazla düşürmemek ve mümkünse yükseltmek için yegâne çare ziraî sektörde prodüktiviteyi artırmaktır. Sonra, bu gibi ekonomilerin enflasyon hali gibi müvazenesizliklere maruz kalmadan kalkınmaları için lüzumlu olan ilâve iktisadî kaynakları sağlama bakımından da ziraî prodüktiviteyi yükseltmek ve bu suretle istihşâli artırmak gerekmektedir. Esasen, hâlen ileri durumda bulunan birçok memleketler mazide bu usulden istifade etmiş bulunmaktadırlar.

İktisaden az gelişmiş bir memleket olan Türkiye'de de iktisadî kalkınma dâvasının hallinde aynı yoldan yürümek mümkün ve doğru olacaktır. Hâlen memleketimiz için ziraî prodüktivite, gerek büyük nüfus gruplarının iktisadî refah ve yaşama seviyelerini islâh bakımından, gerekse muvazeneli bir kalkınmayı başarmak bakımından çok önemli bir mahiyet arz etmektedir. Nüfusumuzun süratle arttığı ve ziraî istihşâlin fizikî olarak genişlemesi imkânlarının hududuna ulaştığımız bu zamanda ziraî prodüktivite dâvası her zamandan daha ehemmiyetli bir hale

gelmiş bulunmaktadır. Kanaatımızca, «Prodüktivite Semineri» nin ziraat sektöründe prodüktivite meselelerine programında ilk yeri vermesi bu sebeplerle çok yerinde ve doğru bir hareket olmuştur.

Bu kısa tebliğde, değişik tabiat şartları sayesinde bir kıta kadar çeşitli ziraî istihşâllere sahip bulunan memleketimizin her türlü ziraî prodüktivite meselelerinin ele alınarak incelenmesine şüphesizdir ki, imkân yoktur. Esasen bu çeşitli istihşâllerin her birisinin kendisine mahsus hususiyetleri ve problemleri mevcut olduğundan bunların ayrı ayrı ve teferruatlı bir şekilde bir tek tebliğ içerisinde incelenmiş, gerek zaman gerekse teknik bilgi ve ihtisas bakımından gayri mümkündür. Her birisi ayrı bir etüdün konusunu teşkil etmesi gereken bu çeşitli mevzuların ileride yapılacak benzeri seminerlerde tafsilâtı bir şekilde incelenmesi arzu ve temenniye şayandır. Bugün burada bize tahsis edilen mahdud zaman çerçevesi içinde ancak umumî olarak Türkiye ziraatının karşılaştığı prodüktivite meselelerini kısaca incelemeye ve teferruata girmeden bu problemlerin başlıcalarının çarelerine işaret etmeye çalışacağız. Karşılaşılan her meselenin hal çaresini ve her sorunun cevabını burada veremeye imkân bulunmadığı aşîkârdır. Esasen bu meselelerin hepsi halledilmiş ve cevabı bulunmuş değildir. Başlıca maksadımız, bu problemlerin, mütebassısları arasında münakaşa edilmelerine vesile vermek üzere ortaya konulmasıdır.

Tebliğimizin birinci bölümünü ziraî prodüktivite mefhumunu ve Türkiye bakımından ziraat sektörünün önemini belirten bir giriş teşkil etmektedir. İkinci bölümde Türkiye ziraatında prodüktivite durumu tesbit edilmeğe, üçüncü bölümde halihazırdaki prodüktivite seviyesini doğuran sebep ve faktörler üzerinde durulmağa, dördüncü bölümde ziraî prodüktiviteyi artırma çarelerinden ve alınması mümkün olan tedbirlerden bazılarına işaret edilmeğe çalışılacak ve nihayet, memleketimiz ekonomisi bakımından çıkaracağımız bir umumî netice ile tebliğe son verilecektir.

I — G İ R İ Ő

Türkiye'de ziraî prodüktivite mevzuuna, evvelâ prodüktivite mefhumunun kısa bir tarihini yaparak başlayacağız. Umumî olarak *Prodüktivite* denilince, *istihşâlde kullanılan iktisadî kaynaklarla elde edilen hasıla arasındaki münasebet anlaşılır*. Diğer bir tabirle, prodüktivite, elde edilen hasılanın sarf olunan istihşâl faktörlerine nisbetini ifade eder. Prodüktiviteyi matematik bir formülle : *Hasıla miktarı bölü istihşâlde kullanılan faktörler*, şeklinde göstermek mümkündür.

Bu izahata göre, prodüktivite mefhumunun işgücü, arazi, sermaye ve müteşebbisten ibaret istihsâl faktörlerinin her birisi için ayrı ayrı düşünülmesi ve hesap edilmesi mümkündür, demektir. Dolayısıyla, meselâ ziraat sektöründe arazinin prodüktivitesinden bahsolunabileceği gibi, ziraat işçilerin, çiftçi müteşebbislerin, iş hayvanları veya traktör gibi sermaye mallarının prodüktivitelerinden de bahsetmek mümkündür. Mamafih, yanında bir sıfat bulunmadan prodüktivite terimi yalnız başına kullanıldığı zaman umumiyetle kastedilen mana işgücünün prodüktivitesidir. Esasen istihsâlin en önemli unsuru ve aynı zamanda nihai gayesi olan insanın prodüktivite hesabında esas olarak alınması yerinde ve doğru bir hareket tarzıdır. Bu düşünceye göre, ziraatte prodüktivite denilince, umumiyetle bu sektörde çalışan insanlardan her birisinin muayyen bir zaman devresi zarfında elde ettiği hasıla miktarı anlaşılacaktır.

Ziraat sektörünün prodüktivitesini ölçmek, ikinci ve üçüncü derece endüstrilerin prodüktivitelere nazaran nisbeten daha kolay olmaktadır. Zira, evvelâ, bu temel endüstri şubesinin istihsalleri diğer sektörlerle nazaran daha mahdud sayıdadır. Sonra, bu mahsuller tamamen fiziki mallardan müteşekkildir ve bunların miktarını tesbit etmek nisbeten kolay olmaktadır. Bunlara ilâveten, ziraat mahsullerinin kaliteleri de diğer endüstrilerin mal ve hizmetlerine nazaran bir hayli mütecanistir; dolayısıyla mahdud nisbettteki kalite farklarını nazara almak pek zor olmamaktadır. Bu sebeplerle, diğer sektörlerle ait prodüktivite hesaplarında, ölçülmesi mümkün olmıyan mal ve hizmetleri hesaba katabilmek için mutlaka istihsâl endekslerinden başlamak icabettiği halde, ziraatte endekslere müracaat etmek her zaman için şart değildir. İstenildiği takdirde hasılanın tam veya tama yakın bir envanterini çıkarmak mümkün olabilmektedir.

Bazan ziraat prodüktivite hesapları, ziraat mahsulleri istihsâlinde bulunan insanlardan her birisinin bir yıl veyahut bir çalışma günü veya saati zarfında meydana getirdiği hasılanın fiziki miktarı üzerinden yapılmaktadır. Ancak, ziraatte ihtisaslaşma mahdud bir nisbette yerleşmiş bulunduğundan ve aynı ziraat işçisi ekseriya çeşitli mahsulleri bir arada istihsâl ettiğinden ziraat hasıla içerisinde bu çeşitli mahsulleri toplamak gerekmektedir. Kıymet ve vasıfları farklı mahsulleri bir araya getirip ağırlık cinsinden cemederken bunları ihtiva ettikleri kaloriler veyahut nakdi değerleri ile tartmak ve hepsini mümkün olduğu kadar müşterek bir vahide irca etmeğe çalışmak icabeder. Bilhassa bir memleket ziraatının prodüktivite seviyesini zaman içerisinde takip etmek ve yahut diğer memleketlerdeki seviyelerle mukayese etmek bahis mevzuu olduğunda hesapların kalori üzerinden veya satın alma gücü sabit bir para ile yapılması doğru olur.

Ziraatte işgücü prodüktivitesini hesap ederken, aslında, zirai mahsulün tamamı yerine bu hasıladan işgücünün hissesine düşen payın alınması doğru olacaktır. Diğer bir ifade ile, zirai istihşâl kıymetinden diğer sektörlere ödenen masraflardan başka işgücünden gayri istihşâl âmillerinin hisselerinin de çıkarılması gerekir. Bu suretle zirai istihşâlde sadece işgücü faktörünün yarattığı ilâve kıymet bulunmuş olacaktır ve bu kıymet sarfolunan işgücü birimlerine nisbet edilecektir. Bununla beraber, ekseri ahvalde, hesapların bu derece hassas bir şekilde yapılmasına imkân bulunmadığından safi hasıladan sadece diğer sektörlere ödenen masraflar çıkarılmak suretiyle elde edilen ve faiz, rant ve vergileri ihtiva eden hasıla kıymetleri ile iktifa edilmek mecburiyeti hasıl olmaktadır.

Umumiyetle prodüktiviteye tesir eden faktörler, istihşalde kullanılanımağa elverişli iktisadî kaynakların miktarı ve evsafı, mala karşı duyulan talebin mahiyet ve durumu, teknoloji seviyesi ve nihayet, istihşâlin organizasyon tarz ve hususiyetleridir. Bunlar dışında daha birçok tali faktörler ve bu arada din, cemiyetin âdet ve an'aneleri, istihşâl âmillerinin elde edilmesi hususundaki aranjmanlar, iktisadî grupların ve âmmenin takip ettiği politikalar, umumî maarif ve sihat durumları vesaire gibi istihşâl projesine doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak tesir eden pek çok faktörler de prodüktivitenin seviyesini tâyinde müessir olmaktadır.

Konumuz Türkiye'de zirai prodüktivite olduğuna göre, bu münasebetle ziraatın kısa bir tarifini vermek ve aynı zamanda, Türkiye ekonomisinde ziraat sektörünün işgal ettiği yere ve ehemmiyete işaret etmekte lüzumlu ve faydalı olsa gerektir. Halk dilinde ziraat denilince, umumiyetle toprağı işlemek ve nebatî mahsuller elde etmek sanatı anlaşılır. Ziraat kelimesinin lügat manası da tohum ekme ile ilgilidir. Bununla beraber, bu anlayış tarzı dar ve noksandır; iktisat bakımından zirai istihşâl mahiyetinde bulunan her türlü ziraat faaliyetini içerisine almamakta, bağ bahçe ziraatı, hayvan yetiştirme ve ziraat sanatları gibi talî ziraat şubelerini hariç bırakmaktadır. Ziraatın tam ve özlü bir tarifini Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa göre şöylece verebiliriz : «*Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yolları ile nebat, hayvan ve hayvan mahsulleri istihşâlinde bulunmağa veya bu mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine çiftçilik denir.*»

Bu kısa tarifte, ziraat istihşâlinin arazi ile yakın bağlarına işaret edilmekte, umumiyet itibariyle genetik istihşâl metodlarında istifade edilerek nebat, hayvan ve hayvan mahsulleri elde edilmeğe çalışıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, bu mahsullerin çiftçiler tarafından işlenip değerlendirilmesi faaliyetlerinin de zirai istihşâlin bir şubesi olduğu tasrih

ediliyor. Bu tarife göre, ormancılık hariç her türlü nebat ve hayvan yetiştiriciliği ve bunların çeşitli mahsullerinin elde edilmesi ile mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenerek mamül veya yarı mamül mallar haline getirilmesi için sarfolunan gayretler ziraat mefhumu içerisine girmektedir.

Bilindiği ve herkesce sık sık tekrarlandığı gibi, tarih boyunca Türkiye bir ziraat memleketi olmuştur. Halde ve yakın istikbalde de böyle kalacaktır. Bu ifademizin doğruluğunu bazı ekonomik kriterlere dayanarak isbat etmek mümkündür. Bu kriterlerin birincisi ve en önemlisi, ziraî faaliyetlerden doğan gelirle millî gelir arasındaki nisbet, diğer bir ifade ile, ziraat sektörünün millî gelirdeki iştirak hissesidir. İktisadî faaliyetin gayesi olan insan ihtiyaçlarının tatmini hususu büyük mikyasta gelirle temin edildiğine göre, bu kıstasın ehemmiyeti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Muhtelif yıllara ait millî gelir hesaplarına göre, ziraat sektörünün millî gelirimiz içerisindeki payı son otuz yıl içerisinde % 31.3 ile % 58.2 arasında değişmektedir. Ziraî gelirin böylece ehemmiyetli dalgalanmalar göstermesinin bir sebebi bu istihsâl sektöründe hasılanın büyük mikyasta tabiat şartlarına tâbi olması, ikinci önemli bir sebep ise bu hesapların çeşitli metodlarla yapılmış olması ve doğruluk derecelerinin farklı bulunmasıdır. Mamaafih en doğru ve yeni hesapları temsil eden 1938 ve 1948-56 rakamlarının bile % 39 ile % 52 arasında dalgalanması ancak ziraî istihsâldeki istikrarsızlıkla izah edilebilir. Bütün bu nisbetler Türkiye'de ziraat sektörünün yekûn iktisadî faaliyetler arasında çok önemli bir yer işgal ettiğini aşikâr bir şekilde göstermektedir. Ziraattan gayri ekonomi sektörlerinin millî gelir içerisindeki paylarının ekseri ahvalde ziraatle mukayese edilemeyecek kadar cüz'î nisbetleri bulunduğu ve nadiren % 10 nun üzerine çıktığı gözönüne alınırsa, tek başına ziraat sektörünün millî ekonomi içerisindeki hâkim durumu daha bariz bir mahiyet almaktadır. Nitekim, 1948 veya 1951 yıllarında olduğu gibi, bazı senelerde sadece ziraat sektöründen elde edilen gelirler, ekonominin diğer bütün faaliyetlerinden elde edilen yekûn geliri aşabilmektedir. Ziraî gelirlerin ortalama olarak yarıdan biraz fazlası nebatî istihsâl şubesinden, takriben beşte ikisi hayvanî istihsâl şubesinden ve % 2 gibi pek cüz'î bir kısmı da ziraat sanatları şubesinden elde edilmektedir. Nebatî istihsâl arasında hububat ve bilhassa buğday ziraî gelirin üçte birine yakın bir hasıla ile en başta gelmektedir.

Türkiye'de ziraatın millet iktisadî içerisindeki yerini ve ehemmiyetini belirten ikinci bir kriter (kıstas) bu ekonomi sektöründe çalışan ve geçimini ziraattan temin eden nüfus miktarıdır. 1927 yılı ile 1950 arasın-

da yapılan beş nüfus sayımına göre, köylü nüfusu umumiyetle yekûn nüfusun dörtte üçü nisbetinde kalır ve müstakar bir manzara arzederken, son 1955 sayımında bu nisbet oldukça ehemmiyetli sayılacak bir şekilde % 71,5 e düşmüş ve şehirleşme hareketi süratlenmiştir. Çeşitli ziraat anket ve sayımları köy ve bucaklarda oturan nüfusun ortalama olarak % 85 inin ziraatle meşgul bulunduğunu ve geçimini çiftçilikten temin ettiğini göstermektedir. Bu malûmata şehir ve kasabalarda oturup ta meslek olarak ziraatı seçmiş bulunan bir miktar nüfusun mevcudiyeti vâkiasını da ilâve edecek olursak, Türkiye nüfusunun ortalama olarak üçte ikisini bulan ehemmiyetli bir bölümünün geçimlerini ziraatten sağladıkları ve devamlı olarak ziraatla meşgul oldukları anlaşılır. Esasen nüfus sayımlarından çıkarılan ve mesleklere göre nüfusun dağılışını gösteren tablolar da bu durumu teyit etmektedir. Çiftçilikle meşgul nüfusun beşte ikisi sadece nebatî istihşâllerde bulunurken, % 2 gibi cüz'î bir kısmı sadece hayvancılık yapmakta ve beşte üçe yakın bir kısmı nebatî ve hayvanî istihşâlleri bir arada yapmaktadırlar.

Ziraatın Türkiye ekonomisindeki yerini tesbit ederken doğrudan doğruya bu sektör tarafından yaratılan hasıla yanında diğer ekonomik faaliyetlere ziraatın vasıtalı bir şekilde iştirakini ve bu suretle meydana çıkmasına sebep olduğu kıymetleri de hesaba katmak doğru olur. Nitekim yurtdışı toptan ve perakende ticaret faaliyetlerinin yarattığı gelirlerin beşte ikiye yakın kısmı ziraat mahsulleri mübadelesinden doğmaktadır. İhracat ticaretimizin umumiyetle % 80 den fazlasını ziraat mahsulleri teşkil ettiği gibi, ithalatın da takriben % 15 i ziraat sektörü için yurda getirilen mallardan müteşekkildir. Memleketimizde büyük sanayi mahiyetinde bulunan imalât sanayi müesseselerinin bir yılda kullandıkları ham madde, malzeme ve mahrukat kıymetinin takriben dörtte üçü ziraat mahsullerini işleyen sınaî müesseseler tarafından istihlâk edilmekte imalât sanayii sektörünün bir yılda yarattığı yekûn kıymetlerin % 70 i ziraat mahsulleri işleyen sanayi tarafından meydana getirilmektedir. Münekalât faaliyetlerinden sadece demiryolları ile deniz yollarında bir yılda nakledilen eşyaların % 40-50 sinin ziraat mahsulleri olduğunu söylemek, ziraatın bu sektörün hasılasına ne nisbette iştirak ettiği hakkında bir fikir verecek mahiyettedir. Ziraatın ayrıca malî müesseselerin faaliyetlerine de tesir ettiği aşikâr bulunmaktadır.

Yukarıdanberi verilen izahat, *Türkiye'de millet ekonomisinin temelini ve özünü ziraatın teşkil ettiğini ve memleketimizin iktisadî hayatında ziraat sektörünün önemli bir yer işgal ettiğini aşikâr bir şekilde ortaya koymaktadır.* İşte böyle ehemmiyetli bir ekonomik sektörün produktivite durumu üzerinde durmak memleketimiz bakımından çok lüzumlu ve manalı bir iş olmaktadır.

II -- TÜRKİYE ZİRAATİNDE PRODÜKTİVİTE SEVİYESİ

Zirai prodüktivite ölçülerinden birisinin kalori esasına göre hesaplanmış fiziki hasıla miktarları olabileceğine yukarıda işaret edilmişti. Nitekim, Birleşmiş Milletlerin Gıda ve Tarım Teşkilâtı bu usulü kullanmak suretiyle dünyanın çeşitli bölgeleri için zirai prodüktiviteyi hesap etmiş bulunmaktadır. (1) Bu hesaplar nebatî mahsuller ve hayvanlar için ayrı ayrı olmak üzere yapılmıştır. Nebatî istihşallere ait hesaplarda her çeşit mahsulü almak yerine dünya nüfusunun gıda ihtiyaçlarından % 85 inden fazlasını sağlıyan sekiz tarla mahsulü alınmış ve bu sekiz mahsulün nebat istihşalini temsil edeceği kabul olunmuştur. Hesaba dahil edilen sekiz madde buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, pirinç, şeker ve patates-ten müteşekkildir ve bunların hepsi ihtiva ettikleri kalori kıymetleri esasına göre, (2) buğday vahidine irca edildikten sonra toplanmışlardır. Bu suretle elde edilen yekûnlar evvelâ bu sekiz mahsulün ekiliş sahası toplamına daha sonra da zirai nüfusa nisbet edilerek hektar başına ve zirai nüfus başına ton cinsinden zirai prodüktivite rakamları kıtalar itibariyle ve dünya için hesaplanmış bulunmaktadır.

Hayvanlar için yapılan hesapta ise, hasaplık hayvanlardan koyun 0.1, domuz 0.1 ve sığır 0.8 standard hayvan vahidi kabul edilmiş, bu suretle elde edilen yekûn hayvan sayısı zirai nüfusa nisbet edilmek suretiyle nüfus başına düşen hayvan miktarı bulunmuştur. Bu hesaplar 1936 ve 1947 - 48 yılları için ayrı ayrı yapılmıştır.

Her ne kadar metod ve muhteva bakımından pek mükemmel bir hesap olmaktan uzak ise de Gıda ve Tarım Teşkilâtının bu hesabı gene de muhtelif bölgelerin zirai prodüktivite durumunu birbiri ile mukayeseye imkân verecek bir şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır. Ağırlık esasına göre yapılan bu gibi hesapların, «Havyarla fasulyeyi bir araya getirmeğe çalışmakla» pek hassas netice vermediğine işaret eden Profesör Buchanan ve Profesör Ellis, her şeye ağmen bu gibi prodüktivite endekslerinin, tek başına kullanılacak bütün diğer kriterlerden yine de daha iyi netice verdiğini kabul etmektedirler. (3)

- (1) Monthly Bulletin of Food and Agricultural Statistics, cilt 2, sayı 9, Eylül 1949.
- (2) Bu mahsulleri buğday vahidine irca ederken buğday 100, arpa 64,8 çavdar 95,8, yulaf 58,4, mısır 106,3, pirinç 82,9, şeker 105,4 ve patates 21,0 olarak alınmıştır.
- (3) N. S. Buchanan and H. S. Ellis, Approaches to Economic Development, Twentieth Century Fund, New York 1955, s. 237.

Bu kanaata iştirak ederek ve aynı metodu kullanmak suretiyle 1936 ve 1948 yılları için Türkiye'deki ziraî prodüktiviteyi hesaplamış bulunmaktayız. Hesabımızda tarla mahsullerine ait istihsâl rakamlarından tohumluk ve zayıt miktarları çıkarılmak suretiyle hasıllar safi hale getirilmeğe çalışılmıştır. Hayvanlarda ise domuz yerine bizde en fazla et gagesiyle kullanılan kıl keçi ve tiftik keçisi yine 0.1 emsali ile alınmış bulunmaktadır. Keza aynı maksada yarayan mandalar da 0.8 emsali ile hesaplara dahil edilmiş bulunmaktadır. Ancak, sığır ve mandanın iş hayvanı olarak kullanılan miktarları hesaplardan hariç tutulmuştur. Cetvel 1 de Gıda ve Tarım Teşkilâtının hesapları ile Türkiye için tarafımızdan bulunan rakamlar bir arada toplanmış bulunmaktadır.

Türkiye'ye ait hesapların teferruatı Cetvel 2 de hülâsa edilmektedir. Ziraî nüfusun hesabında, İstatistik Genel Müdürlüğünce 1938 ve 1948 yılları için tahmin edilen umumî nüfus rakamlarına, evvelâ adı geçen yıllara ait olmak üzere intrapolasyon usulü ile bulunan köylü nüfusu nisbeti tatbik edilmek suretiyle bu yıllardaki köylü nüfusu miktarları bulunmuş; bilâhare, muhtelif ziraat ve köy sayımları memleketimizde köylü nüfusun % 85 inin çiftçilikle geçimini sağladığını bildirdiği için, bu miktarların % 85 leri alınmıştır.

Cetvel 1 e göre, Türkiye'de 1936 yılı için hektar başına hesaplanan ziraî prodüktivite dünya ortalamasından takriben % 30 nisbetinde daha dü-

Cetvel 1 — Türkiye'de ve Dünyanın Diğer Bölgelerinde
Ziraî Prodüktivite
(1936 ve 1947/48)

Bölgeler	Hektar başına Hasıla (ton)		Ziraî Nüfus Başına Nebatî hasıla (ton) Standard birim olarak hayvanlar			
	1936	1947/48	1936	1947/48	1936	1947/48
Dünya ortalaması	1.24	1.30	0.42	0.42	0.51	0.48
Şimalî ve Orta Ameika	1.07	1.50	1.80	2.57	1.58	1.63
C. Amerika	1.28	1.39	0.58	0.48	1.94	1.87
Avrupa	1.51	1.34	1.04	0.88	0.82	0.70
Okyanusya	1.06	1.20	1.94	2.38	8.04	7.92
Asya	1.26	1.20	0.24	0.22	0.25	0.23
Afrika	0.77	0.23	0.12	0.12	0.51	0.54
Türkiye	0.828	0.832	0.503	0.506	0.76	0.80

şüktür. Kıtalarla mukayese edildiğinde, Afrika'dan pek az, hektara 60 kilogram kadar daha yüksek, fakat diğer bütün kıtalardan düşük bulunmaktadır. Bilhassa entansif ziraat yapılan Avrupa, Asya ve Cenubî Amerika kıtalarıyla aradaki fark daha fazladır. 12 yıllık fasıla sonunda, Türkiye'deki seviye hemen hiç değişmediği halde dünya ortalaması 60 kilo kadar arttığından, durumumuzda nisbî bir gerileme olmuş ve dünya ortalaması ile aramızdaki mesafe daha da fazla açılmıştır. Mamafih, aynı devre zarfında diğer kıtaların produktivite seviyelerinde de ileri veya geri istikamette değişmeler olmuştur. En düşük seviyede bulunan Afrika'da produktivite azaldığından Türkiyenin üstünlüğü hektarda yüz kiloyu bulmuş, Amrupa ve Asya'da Ziraî produktivite düşerken, yeni dünyanın üç kıtasında ehemmiyetli nisbetlerde artmıştır.

Cetvel 2 — Türkiye'de Buğday Vahidine Göre Nebatî
İstihşâl ve Standard Hayvan Vahidine Göre Hayvanlar
(1936 ve 1948)

Nebatî İstihşâl (Ton) :	1936	1948
Buğday	3 039 290	3 870 093
Arpa	1 089 700	1 097 321
Çavdar	353 437	403 087
Yulaf	99 323	151 840
Mısır	680 032	685 264
Pirinç	53 056	43 108
Şeker	67 335	124 480
Patates	31 500	84 000
Yekûn	5 413 673	6 459 193
Hayvanlar (aded) :		
Koyun	2 077 199	2 548 009
Kıl keçi	1 072 706	1 461 233
Tiftik	429 500	394 570
Sığır	4 500 506	5 585 787
Manda	120 369	153 904
Yekûn	8 200 280	10 179 503

Buduruma göre, arazi birimi başına hesaplanan ziraî prodüktivitenin Türkiye'de bir hayli düşük bulunduğu ve fizikî şartları itibarıyla çok gayri müsait olan Afrika kıtası hariç bütün kıtaların ve dünya ortalamasının altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, hektar başına prodüktivite seviyesinde 1936 ile 1948 seneleri arasında hissedilmez derecede az bir artış meydana gelmiştir. Bu duruma göre, istihşâl miktarındaki artış tamamen kiliş sahasındaki artışın bir neticesidir, demektir.

Ziraî nüfus başına hesaplanan nebatî hasıla bakımından Türkiye'nin durumu gerek 1936 gerekse 1948 yılında Afrika'dan dört misli, Asya'dan 2 misli iyi olduğu gibi, dünya ortalamasının da 80 kilo kadar üstünde bulunmaktadır Buna mukabil, Şimalî Amerika ile mukayese edildiğinde, 1936 yılında üçte birden daha az ve 1948 yılında ise ancak beşte biri bulduğu görülmektedir. On iki yıllık devre zarfında Türkiye'de nüfus başına prodüktivite seviyesinde hiç bir değişiklik olmadığı gibi. Asya, Afrika ve dünya ortalamaları da sabit kalmıştır. Bu duruma göre, 12 yıl zarfında Türkiye'de ziraî hasılda meydana gelen artış ile ziraî nüfusta görülen artış nisbet itibarıyla aynı miktarları bulmaktadır, demektir.

Hayvanlar bakımından durumumuz nebatî istihşâldekine çok yakın bir mahiyet arz etmektedir. Filhakika, ziraî nüfus başına hayvan miktarı 1936 ve 1948 yıllarının ikisinde de gerek dünya ortalamasının gerekse Asya ve Afrika ortalamalarının üstünde durmakta, Avrupa ile aradaki fark pek az bulunmaktadır. Nüfus başına hayvan sayısında da 12 yıllık devre zarfında hissedilir derecede bir artış görülmeyişi, bu zaman zarfında hayvan miktarında meydana gelen artışla ziraî nüfus artışının nisbet itibarıyla hemen aynı olduğunu ifade etmektedir.

Belirli bir memlekete ait prodüktivite rakamlarının dünya veya kıtalar ortalamasıyla mukayese edilmesinin adı geçen bu memleketteki prodüktivite seviyesi hakkında pek sarîh bir bilgi veremeyeceği muhakkaktır. Bu sebeple, başka bir usulle yapılan ve dünyanın, Türkiye dahil olmak üzere, daha fazla sayıda memleketini içerisine alan bir hesabı da burada zikretmek isteriz. Bahis konusu edilen hesap iktisadî kalkınma sahasında dünyanın tanınmış otoritelerinden sayılan Avusturalyalı Profesör Colin Clark tarafından 1934 ve 1935 yılları için yapılmış bulunmaktadır. (4) Çok daha hassas olarak yaptığı bu hesapta Prof. Clark, muhtelif memleketlere ait bilumum nebatî ve hayvanî istihşâlleri almış, bunları 1925 - 34 senelerinde Amerika'da aynı *mahsuller için cari bulur*

(4) Colin Clark, *The Conditions of Economic Progress*, 2. Bası. MacMillan, Londra 1951, 1. 193 - 245.

nan çiftçi eline geçen fiyatlar ile tarttıktan sonra, bu kıymetlerden ziraat için diğer ekonomik sektörlere yapılan masraf ödemelerini çıkararak (ücret, rant, vergi ve faizler hariç) hasılayı net ilâve edilen kıymet haline getirmiştir. Sonra, bu miktarları ziraatte çalışan erkek nüfusa nisbet ederek neticeyi «milletlerarası birim» cinsinden muhtelif memleketler için mukayeseli bir şekilde vermiştir. Ayrıca, ziraî prodüktivite ile hektar başına düşen ziraî nüfus kesafeti arasındaki münasebeti tesbit maksadıyla, iklim bakımından standard hale getirmek üzere ekilen arazi miktarlarında gerekli ayarlamaları yaptıktan sonra hesapladığı ziraî nüfus kesafetlerini de bu tabloya ilâve etmiştir. Profesör Clark'ın bulduğu bu neticeler aşağıda Cetvel 3 de verilmektedir.

Cetvel 3 e göre, mukayeseye dahil edilen 33 memlekette ziraî prodüktivite pek farklı seviyelerde bulunmakta, en baştaki en sondakinin 43 misli yüksek bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu arada Türkiye'nin yeri sondan altıncı olmak üzere Yeni Zelanda'nın 17 de birine ancak erişebilmektedir. Bu cetvele dahil 33 memlekette Türkiye'nin altında bulunan Irak, Mısır, Hindistan, Filipinler ve Çin ya nüfus bakımından çok kalabalık veya tabiat şartları itibariyle Türkiye'den daha gayri müsait durumda olan beş memlekettir, Suriye, Filistin gibi tabiat şartları bakımından çok fakir memleketlerde nüfus başına ziraî prodüktivitenin Türkiye'nin bir buçuk ilâ 2 misli yüksek olması enteresan bir hâdisedir.

Cetvel 3 de ziraî nüfus ilâ ziraat arazisi arasındaki nisbeti gösteren rakamlar, prodüktivite ile bu kesafetin ilgili olduğunu işaret etmekte ise de, ilk bakışta bu münasebetin her zaman mevcut bulunduğunu isbat edecek kadar kat'î bir delil sağlayamamaktadır. Bununla beraber, ziraî nüfusun ziraat arazisine nazaran fazla olduğu memleketlerde umumiyetle prodüktivitenin de düşük olduğu muhakkaktır. Buna mukabil, ziraî nüfus kesafetinin de düşük olduğu muhakkaktır. Buna mukabil, ziraî nüfus kesafetinin düşük bulunduğu yeni dünya memleketlerinde prodüktivite en yüksek seviyelere çıkmaktadır. Nitekim, Prof. Clark bu münasebeti matematik bir formülle tesbit etmiştir. Bu formülle izah edilemeyen farklılıklar toprağın inbat kuvveti ve ziraî teknik değişiklikleri ile izah edilebilmektedir. Bu bakımdan Türkiye bir hayli gayri müsait durumda bulunmaktadır. Gerçekten, ziraî nüfus kesafeti Türkiye'den daha yüksek olan memleketler sayısı ancak 12 yi bulmaktadır. yukarıdaki izahlarımız ve iki ayrı yoldan yaptığımız mukayeseler, Türkiye'de ziraî prodüktivitenin diğer birçok memleketlere nazaran düşük bulunduğunu oldukça kat'î bir şekilde göstermiş bulunmaktadır. Birinci mukayesemizde, arazi birimi başına hesaplanan prodüktivitenin ziraî nüfus başına hesaplanan prodüktiviteye nazaran nisbî olarak daha düşük olduğu da tebarüz etmiş bulunmaktadır. Bunlara ilâveten, ay-

Cetvel 3 — Ziraatta Çalışan Erkek Nüfus Başına Düşen
Net Ziraî Hasıla ve Ziraî Nüfusla Ekilen Arazi Nisbetleri
(1934 ve 1935)

Memleketler	Erkek nüfus başına yıllık ziraî hasıla (Milletlerarası birim)	Ziraatta çalışan erkek nüfusun standard ik- limli araziye nisbeti (Km ² başına)
Yeni Zelanda	2 006	0.54
Avusturalya	1 329	0.33
Arjantin	1 115	1.77
Uruguay	815	1.22
ABD	623	1.87
Danimarka	592	10.00
Kanada	531	0.89
İngiltere	531	5.00
Hollanda	489	17.00
Belçika	466	17.90
İzlanda	461	0.63
İsviçre	460	—
Almanya	416	10.70
Fransa	414	8.56
İsveç	354	4.27
Estonya	292	4.96
Çekoslovakya	287	12.40
Eri	273	7.79
Macaristan	242	21.00
Brezilya	239	1.02
Filistin	232	145.0
Polonya	189	14.50
Suriye	165	43.3
Kıbrıs	159	10.0
İtalya	154	25.50
Japonya	146	17.35
Rusya	127 (1938)	11.8
Türkiye	119	14.3
Irak	108	31.6
Mısır	92	74.3
Hindistan	83	26.8
Filipinler	83	7.70
Çin	46	42.0

nı mukayeseden 1936 ve 1948 arasındaki 12 yıllık devre zarfında ziraî prodüktivite seviyesinde (arazi ve nüfus birimleri başına) hiç bir değişme olmadığı da anlaşılmaktadır. Ziraî prodüktivitenin kalabalık kütlelerin refah durumları ve iktisadî kalkınma bakımlarından ehemmiyetine daha evvelce işaret etmiştik. Bu vâkıa karşısında, Türkiye'de ziraî prodüktivite seviyesinin zaman içerisinde seyrini daha yakından incelemekte büyük fayda vardır. Bu maksatla, son kalkınma yıllarını da ihtiva eden daha uzun bir zaman devresi içerisinde ziraî prodüktivite seviyesinde meydana gelen değişmeleri araştırmış bulunuyoruz. Ancak bu hesaplarımızda, aşağıda izah edildiği üzere, iki ayrı metoddan istifade edilmiştir.

Bu metodların birincisi, Gıda ve Tarım Teşkilâtının memleketimiz için hesapladığı ziraî istihsâl endekslerini esas olarak almakta ve bunları ziraat sektöründe çalışan nüfus için tarafımızdan hazırlanan bir endeksle karşılaştırmak suretiyle ziraî faal nüfus başına düşen istihsâl yani prodüktivite rakamlarını elde etmeğe çalışmaktadır. Gıda ve Tarım Teşkilâtı, birisi nebatî ve hayvanî gıda maddelerini, diğeri bilumum ziraat mahsullerini ihtiva etmek üzere iki ayrı ziraî istihsâl endeksi hazırlamaktadır. Bu endekslerde yıllık istihsâl miktarları, 1934/38 ortalama fiatları ile tartılmak suretiyle endekse alınmaktadır. (5) Elde ettiğimiz neticeler Cetvel 4 ve 5 de hülâsa edilmiş bulunmaktadır.

Cetvel 4 de görüldüğü üzere, Türkiye'de nebatî ve hayvanî gıda maddeleri istihsâli ile bilumum ziraat mahsulleri istihsâlini gösteren endeksler, 1934/38 ortalamasına nazaran, nisbeten kısa zaman devresi için de ehemmiyetli dalgalanmalar göstermiştir. 1953/54 yılında her iki endeks te baz seviyesinin hemen iki misline yaklaştıkları halde, bunu takip eden yılda çok mühim düşmeler kaydetmişlerdir. Buna mukabil, ziraatta çalışan nüfus devamlı bir şekilde artmıştır. Ancak, bu artışın başlangıçta daha süratli olduğu ve 1950 den itibaren hızını kaybettiği de müşahede edilmektedir.

Cetvel 5 de, çalışan nüfus itibariyle ziraî prodüktivite serileri ile harp sonu yıllarında bu serilerde baz yılına nazaran meydana gelen nisbî değişmeler görülmektedir. Bu cetveldən, yıllar boyunca ziraî prodüktivitenin istikrarsız bir manzara arzettiği ve önemli dalgalanmalar gösöterdiği bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Burada bulduğumuz neticeyi aşağıda izah edilen ikinci bir usulden yapılan hesaplar da teyit etmektedir.

(5) FAO, *Yearbook of Food and Agricultural Statistics, 1949 - 1956.*

Cetvel 4 — Türkiye'de Ziraî İstihşâl ve Ziraatte Çalışan

Nüfus Endeksleri 1934 — 38, 1946/47 — 1955/56

Yıllar	Nebatî ve Hayvanî gıdalar	Bilûmum Ziraat mahsulleri	Ziraatta çalışan nüfus
1934-38	100	100	100.0 (1938)
1946/47	107	110	126.5
1947/48	99	104	131.9
1948/49	116	118	137.2
1949/50	97	103	142.5
1950/51	117	121	147.8
1951/52	150	154	150.0
1952/53	168	171	152.2
1953/54	185	187	154.4
1954/55	151	155	156.6
1955/56	170	174	158.8

Cetvel 5 — Türkiye'de Çalışan Ziraî Nüfus Başına Gıda
Maddeleri ve Ziraî Mahsuller İstihşâl Endeksleri

1934 — 38 Ortalaması ve 1946/47 - 1955/56

Yıllar	Gıdalar	Baz seviyesine nazaran % değişme	Bütün mah- suller	Baz seviyesine nazaran % değişme
1934-38	1.000	—	1.000	—
1946/47	0.846	—15	0.870	—13
1947/48	0.750	—25	0.788	—21
1948/49	0.845	—16	0.860	—14
1949/50	0.681	—32	0.723	—28
1950/51	0.792	—21	0.819	—18
1951/52	1.000	0	1.027	+3
1952/53	1.104	+10	1.211	+12
1953/54	1.198	+20	1.211	+21
1954/55	0.964	—	0.990	—1
1955/56	1.070	+7	1.096	+10

Türkiye'de ziraî prodüktivite seviyesinin yıllar boyunca gösterdiği değişiklikleri bir de ziraatta çalışan nüfus başına düşen sabit fiatlarla hesaplanmış ziraî gelir rakamlarıyla takip etmek mümkün olmaktadır. Bilindiği üzere, kıymeti sabit bir para vahidi ile hesaplanan gelir serileri fizikî hasıla endeksi mahiyetini almaktadır. Bu serilerin ziraatta çalışan nüfusa ait seriler nisbeti bize ziraî hasıladan nüfus başına düşen miktarları vermektedir ki, bu da ziraî prodüktivitenin bir ölçüsü olabilir. Bu düşünceden hareketle, Millî Gelir Etüd Grubu tarafından 1948 fiatları ile hesaplanan ziraî gelirlere ait seri ele alınmış ve yukarıda izah edildiği şekilde tarafımızdan hesaplanan ziraatta çalışan nüfus rakkamlarının nisbet edilmek suretiyle nüfus başına basıla endeksleri çıkarılmıştır. Bu neticeler aşağıda cetvel 6 da verilmektedir.

Cetvel 6 da sabit fiatlarla gelir üzerinden yapılan ziraî prodüktivite hesaplarının da yıllar zarfında mühim dalgalanmalar ve istikrarsızlıklar gösterdiği ve aynı zamanda, 1953 yılı müstesna bütün harb sonu senelelerinde 1938 seviyesinin altında kaldığı görülmektedir. Bu devrede 1950 yılından itibaren ziraî istihşâlde kaydedilen ehemmiyetli artış, nüfusun da aynı zamanda önemli nisbetlerde artması yüzünden, umumiyetle bir prodüktivite artışına sebep olamamıştır.

Cetvel 6 — Ziraatta Çalışan Nüfus Başına Ziraî Hasıla,
(1938 ve 1948 — 1956)

Yıllar	Sabit fiatla ziraî gelir (1000 TL.)	Ziraatta çalışan nüfus (1000)	Nüfus başına hasıla
1938	3 999 800	6 054	660.6
1948	4 582 000	8 307	551.5
1949	3 576 100	8 629	414.4
1950	4 446 200	8 951	496.7
1951	5 377 300	9 084	591.9
1952	5 721 800	9 217	620.7
1953	6 277 000	9 350	671.3
1954	5 000 000	9 483	527.2
1955	5 704 700	6 616	593.2
1956	6 015 900	9 756	616.6

Türkiye'de ziraî produktivite seviyesinin istikrarsız bir manzara göstermesinin başlıca sebebi, bilhassa hava şartlarının istikrarsızlığı sebebiyle, mahsul verimlerinde meydana gelen dalgalanmalardır. Büyük kısmı ile yarı kurak bir iklime sahip olan memleketimizde hava şartları ve bu arada en önemli ve tehdit edici bir faktör mahiyetini gösteren yağışlar yıldan yıla mühim değişmeler göstermektedir. Yağışların yıllık toplamı kadar sene içerisindeki dağılışı da mahsul verimleri üzerinde ehemmiyetli tesirler icra etmektedir. Ziraî istihsalin temel şubelerinden birisi olan hububat ziraatında verimin daha ziyade sonbaharın ve ilkbaharın belirli aylarında düşen yağmurların miktarlarıyla tayin edildiğini ziraî araştırma müesseselerinin çalışmaları göstermektedir. (6) Ziraî verimlerdeki istikrarsızlığı belirtmek üzere istatistiklere göre, buğday ve arpa verimlerinin son 21 sene zarfındaki seyirlerini takip edebiliriz. Bu iki mahsul bütün hububat istihsalinin % 80 ini teşkil ettiğine göre, bu rakamlar umumî hububat durumunu iyi bir şekilde temsil edebilmektedir. Cetvel 7 de İstatistik Genel Müdürlüğünün memleket ortalamalarına ait rakamları ile 14 devlet çiftliğine ait buğday verimleri bir arada toplanmıştır.

Cetvel 7 den, gerek buğday gerekse arpa veriminin tetkik devresi zarfında çok büyük dalgalanmalar gösterdiği, bazan bir yıldan diğer yıla % 100 ü geçen değişmeler gösterebildiği anlaşılmaktadır. Bir kısım mütehasıslarca mübalâgalı olduğu iddia edilen (7) istatistik rakamlarına göre, 21 yıllık devre zarfında buğday verimi asgari olarak 585 kiloya düşmekte ve azamî olarak da 1248 kiloya çıkabilmektedir. Azamî verim asgarinin iki mislinden daha fazladır. Hakikî ölçmeye dayandığı için daha doğru olan devlet çiftliklerine ait rakamlardaki değişmeler çok daha büyüktür. Çiftliklerde asgarî verim 541 kilo iken azamî verim bunun üç misline yakın olmak üzere 1583 kiloyu bulmaktadır. Bilhassa bu azamî verim asgariyi takip eden yılda elde edilmesi, bir yıl gibi kısa bir zaman devresi zarfında verim değişikliklerinin nekadar muazzam olabileceğini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Arpa verimlerindeki değişmeler de vüsat bakımından buğdaya yakın olmakla beraber, gene de buğdaydan biraz geri kalmaktadır.

(6) Ankara Ziraî Araştırma Enstitüsü Raporları.

G. E. Brandow, *Agricultural Development in Turkey*, Ankara 1953, s. 18 ve ABD Ziraat Nezareti, *Agricultural Development in Turkey*, Washington 1958, s. 48.

(7) A.B.D. Ziraat Nezareti, *Op. cilt.*, s. 33 ,

Cetvel 7 - Buğday ve Arpa Verimleri (Hektara kilo olarak)
(1936 - 56)

Yıllar	Buğday		Arpa
	Türkiye ortalaması	Devlet Çiftlikleri	Türkiye ortalaması
1936	1 092	—	1 185
1937	1 118	—	1 250
1938	1 117	—	1 217
1939	1 042	—	1 123
1940	928	—	1 074
1941	792	—	863
1942	975	—	1 112
1943	1 002	1 398	1 117
1944	841	916	857
1945	585	541	575
1946	952	1 583	953
1947	777	1 089	838
1948	1 086	1 452	1 186
1949	628	666	709
1950	864	980	1 076
1951	1 169	1 075	1 311
1952	1 194	1 222	1 379
1953	1 248	1 435	1 494
1954	765	835	960
1955	977	982	1 131
1956	872	760	1 110

Cetvel 7 ye göre, 21 yıllık devre zarfında, bir seneden diğer seneye verimlerin % 20 veya daha fazla değişme gösterdiği seneler sayısı buğdayda 9 ve arpada 10 dur. Halbuki, 1938 -54 devresi için Gıda Tarım Teşkilâtı tarafından yapılan hesaplara göre, buğday veriminin bir yıldan diğerine % 20 veya daha fazla değişmesi Birleşik Amerika, Danimarka ve Japonyada hiç görülmemiş, İngiltere ve Fransada ancak birer defa, Holandada ancak 2 defa, İtalyada 4, Arjantinde 6, Avusturyada 9 ve Kanadada 10 defa görülmüştür. (8) Dünyanın diğer memleketlerinde

(8) F. C. Schlömer, «An international Comparison of trends in cereal yields during 1920 - 55», Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, cilt. V, No. 11, s. 6.

ziraî teknoloji ve iktisadî organizasyonda sağlanan terakkiler (ki bunlar arasında hastalıklara ve kötü hava şartlarına mukavim tohumların kullanılışı, istihsâl metodlarının islâhı, kısa müddet süren iyi hava şartlarından faydalanmayı mümkün kılan makinelerin kullanılışı zikre değer) sayesinde mahsul verimlerindeki dalgalanmaların azaltıldığı da muhakkaktır.

Bu münasebetle üzerinde durulması gereken diğer iki husus ta şudur: (1) Türkiyedeki buğday verimleri, bazı Avrupa ve buğday ihracatçısı memleketler ile mukayese edildiğinde, umumiyetle onların hepsinden düşüktür; (2) Türkiyede buğday ve arpa verimleri zaman içerisinde bir artış temayülü göstermemektedir. Nitekim FAO neşriyatına göre, 1946-54 devresi için buğday randımanları hektar başına Danimarkada 3670, Holandada 3510, İngilterede 2820, Japonyada 2040, Fransıdadaki 1980, İtalyada 1640, Kanadada 1220, Arjantininde 1170, ABD'de 1150 ve Avusturyada 1060 kilo iken Türkiyede bu rakam 960 dır. (9) Memleketimizde gerek buğday gerekse arpa verimlerinin zaman içerisinde bir artışa temayülü göstermemesi Cetvel 7 den bariz bir şekilde anlaşılmaktadır.

Türkiye ziraatındaki produktivite seviyesini mukayeseli bir surette incelemek maksadıyla yaptığımız çeşitli hesapların ve verdiğimiz diğer izahatın neticeleri şöylece hâlâsa edilebilir:

1) *Dünya ortalaması ve diğer bölge veya memleketlerle mukayese edildiğinde, Türkiye'de ziraî produktivitenin umumiyetle düşük olduğu görülmektedir.* Bu düşüklük, insan başına hesaplanan produktiviteye nazaran arazi birimi başına düşen produktivite seviyesinde nisbî olarak daha fazladır.

2) *Türkiye'de ziraî produktivite zaman içerisinde çok dalgalı bir seyir arz etmektedir.* Bu istikrarsız durumun başlıca sebebi yılın hava şartlarının, bilhassa yağış durumunun, gösterdiği istikrarsızlıklardır.

3) *İkinci Cihan Harbinden evvelki devre ile mukayese edildiğinde Türkiye'de ziraî produktivitenin harb sonu yıllarında umumiyetle düşük bir seviyede seyrettiği ve bir iki senenin arzî yükselmeleri istisna edilirse, devamlı bir artış hali göstermediği tesbit edilebilmektedir.* Son yıllarda ziraî istihsâllerin mühim nisbette ve oldukça devamlı bir şekilde artmasına rağmen produktivite seviyesinin hemen hiç yükselmemesinin başlıca sebebi, ziraî nüfusun süratli bir şekilde çoğalması ve buna ilâveten, ziraî istihsâl artışının hemen tamamıyla ekstansif bir genişleme neticesinde tahakkuk ettirilmiş bulunmasıdır.

(9) *Ibid.*, s. 2.

Bu çok önemli neticeler bizi, Türkiye ziraatının karşılığı prodüktivite meseleleri ile daha yakından meşgul olmağa ve derdin çarelerini araştırıp tesbit etmeğe zorlamaktadır. Müteakip bölümde konumuzun bu safhası ele alınmaktadır.

III. — TÜRKİYE'DE ZİRAİ PRODÜKTİVİTE SEVİYESİNİ TAYİN EDEN FAKTÖRLER

Bir memlekette zirai prodüktivite seviyesini tayin eden faktörler çok çeşitlidir ve kompleks bir mahiyet arzederler. Bunların nazari olarak ve teferruatlı bir şekilde münakaşa ve izahlarını vermek pek zor bir iş olduğu gibi, esasen mevzuumuzun da dışındadır. Bizim burada yapmağa çalıştığımız şey, memleketimizde halihazırda ve yakın mazide mevcut bulunduğunu tesbit ettiğimiz düşük zirai prodüktivite seviyesinin hangi âmiller tesiriyle meydana geldiği hususuna kısaca ve anahatları ile işaret etmekten ibarettir. Daha evvel de temas ettiğimiz gibi, çok çeşitli zirai istihşâllere sahip bulunan memleketimizde bu mahsullerin her birisinin karşılaştığı prodüktivite meseleleri ayrı ayrı ve teferruatlı bir şekilde üzerinde durulmağa lâayık, ehemmiyetli ve muğlak mevzulardır.

Zirai prodüktivite seviyesini tayinde ilk olarak nazari itibara alacağımız husus, Türkiye'de zirai istihşâl faaliyetlerinde kullanılmağa elverişli bulunan müstahsil kaynakların miktarları, kaliteleri, bunların ne dereceye kadar müessir bir şekilde istismar edildikleri ve bu kaynakların arasında optimum bir münasebetin mevcut bulunup bulunmadığıdır. Ziraat bakımından en önemli iktisadî kaynak arazi olduğundan şimdi evvelâ bunun üzerinde duralım.

İlk başkışta Türkiye'nin geniş bir yüz ölçümüne sahip bulunduğu ve diğer bir çok memleketlerle mukayese edildiğinde nüfusa nisbetle yurdumuzda zengin arazi kaynakları mevcut olduğu intibai uyanmaktadır. Filhakika, kilometre kare başına 31 i bulan ortalama nüfus kesafeti bir hayli seyrek bir yerleşmeyi temsil etmektedir. Ancak, yekûn mesahanın ziraate elverişli olan kısımları nazara alındığında, bu üstünlüğün ilk görüldüğü kadar cazip bir manzara arzetmediği de ortaya çıkmaktadır. Nitekim, istatistiklere ve mütehassısların tahminlerine göre, halihazırda ki teknolojik imkânlarla işlenebilen araziler yekûn mesahanın % 30 unu biraz geçmekte ve çayır-mer'a halinde istifade edilen kısım ise % 40 ina yaklaşmaktadır. Dünyanın diğer bazı memleketleriyle, ezcümle Danimarka (% 77), Macaristan (% 60), İtalya (% 48), Romanya (% 39), Bulgaristan (% 39), Fransa (% 38), vesaire ile mukayese edildiğinde,

yurdumuzda işlenmeye elverişli arazi nisbetinin pek de yüksek sayılması icabeder. Bu vâkıya, Türkiye'de nüfusun çok daha büyük bir kısmının ziraatle meşgul bulunduğu ve geçimini ziraatten sağladığı gerçeğini de ilâve edersek, durumumuzun bu bakımdan pek de parlak olmadığı ortaya çıkar. Nitekim, ziraî nüfus başına düşen işlenen arazi Türkiye'de takriben birbuçuk hektar iken, bu rakam Amerika Birleşik Devletlerinde 6.7, Kanada'da 11.2, İngiltere'de 4.9, Fransa'da 2.2, Danimarka'da 2.6, Almanya'da 2.1 hektarı bulmaktadır. Bu izahata ve yukarıda Cetvel 3 de verilen rakamlara göre, Türkiye'de işlenen ziraat arazisinin çiftçi nüfusuna nazaran pek de bol olmadığı neticesi çıkmaktadır.

Ziraat bakımından arazi bir mekân olmaktan başka ihtiva ettiği çeşitli tabiat maddeleri ve enerjileri ile de istihsâle iştirâk etmektedir. Bu sebeple, bu istihsal faktörünü incelerken genişliği kadar diğer vasıflarını ve hususiyetlerini de nazara almak icabeder. İktisadî manâda arazi-mefhumuna, evvelâ bizatihî toprağın, sonra da topoğrafya ve iklim gibi diğer tabii şartların dahil bulunduğu malûmdur. Bu sebeple şimdi kısaca bu hususlara da bir göz atalım.

Türkiye'de ziraat toprakları çok çeşitli kalite ve vasıfları haizdir. Bunların teknik ölçülerle burada izahına ve değerlendirilmesine imkân bulunmamakla beraber, umumî olarak topraklarımızın ekonomik bakımdan önemli bazı karakteristiklerine bir kaç cümle ile işaret etmeliğimiz mümkündür. Birinci olarak, Türkiye topraklarının büyük kısmı yarı kurak bölgelere has, tabii inbat kuvveti ve müstahsil kapasitesi pek yüksek olmayan topraklardan müteşekkildir. Nitekim, toprak mütehassısları Türkiye'deki ziraî arazilerin takriben üçte ikisinin arid ve semi-arid bölgelerde bulunduğunu; kinezli ve çok kinezli olan bu toprakların bilhassa kabili istifade fosfor bakımından pek fakir olduğunu; iklim tesiri altında olarak uzvî madde parçalanmasının bu topraklarda gayet sür'atli olduğunu ve dolayısıyla azot ve organik maddeleri pek az ihtiva ettiğini ve tabii verimlilik kabiliyetlerinin düşük bulunduğunu bildirmektedirler. Ancak sahilerimiz boyunca uzana dar veya geniş vâdiler içerisindeki aluviyal ve ko - aluviyal toprakların tabii verimlilik kabiliyetleri nisbeten daha müsait bir durum arzetyekte olup, bunlar da ziraat topraklarımızın ancak dörtte biri tutarındadır.

İkinci olarak, tarih boyunca topraklarımız ehemmiyetli nisbet ve dereceyi bulan su ve rüzgâr erozyonu tahribatına maruz kalmıştır. Umumî kanaatin aksine olarak, son bir kaç sene zarfında alâkali mütehassıslar bu durumu gittikçe artan araştırma çalışmaları ile bize aşikâr bir şekilde isbat etmektedirler. Nitekim, Amerika'lı toprak koruma mütehas-

sısı Mr. D. W. Klauss'un bir raporuna göre, (10) Türkiye arazisinin dörtte üçü bu kanserle bulaşmış bir haldedir ve bazı bölgelerde tehlike çanları çalınmaktadır. Erozyon, toprağın en kıymetli üst tabakasını tahrip ettiği ve bu iktisadî kaynağı tamamen yok ettiği için millî ekonomi bakımından pek önemli bir mesele arz etmektedir.

Üçüncü olarak, bu topraklar, pek uzun bir tarih boyunca devamlı bir şekilde ve hemen hiç bir gıda madde ilâve edilmeden kullanılmış, inbat kuvvetleri asgarî bir hadde indirilmiş, yorgun ve yıpranmış topraklardır. Bu toprakların verimlilik kabiliyetlerinin bu kadar düşürülmesinde diğer bir âmil de mütemadi olarak aynı mahsulün aynı arazi parçaları üzerinde yetiştirilmesi ve münavebe yapılmaması neticesini veren iptidai bir ziraat sisteminin tatbik edilmesidir. Filhakia, Prof. Halit Evliya'nın yaptığı hesaplara göre, (11) sadece hububat, bakliyat, tütün, patates, şeker pancarı gibi, mahdut sayıdaki mahsuller vasıtasıyla ortalama olarak senede bir milyon tona yakın azot, fosfor ve potasyumdan müteşekkil besin maddeleri topraktan uzaklaştırılmaktadır. Buna karşılık, her sene toprağa ilâve edilen besin maddesi miktarı kaldırılan miktarla mukayese edilemeyecek derecede mahdut miktarları bulmaktadır. Keza umumiyetle topraklarımız uzvi madde muhtevası bakımından da çok fakir bir durumdadır. En mühim uvzi madde kaynağı olan çiftlik gübresi pek çok hallerde toprağa verilmediği gibi, yeşil gübre, kompost, nebat artıkları gibi uzvi madde kaynakları da hemen hemen hiç kullanılmamaktadır.

Son olarak, ovalarımızda bazan taban suyunun yükselmesi neticesi olarak oksidasyon faaliyetlerinin yerini redüksiyon şartlarına terkettiğini ve bazan da yüksek derecede tuzlanmaların meydana geldiğini ve bunlara ilâveten, ziraat topraklarımızın % 1 - 2 sini teşkil eden sub-hümid bölgelerde asidite yüksekliği dolayısıyla tabii verimliliğin azlığını belirtmek icabeder.

Arazi mefhumununun diğer bir unsuru olan topoğrafya bakımından da yurdumuzun pek elverişli bir durumda bulunduğu iddia edilemez. Oldukça mahdut sayıda ve vüs'atte bulunan aluviyal ovalarla Anadolu ve Trakya'nın step düzlükleri dışında kalan yurdun büyük kısmı umumiyetle hafif veya şiddetli arızalı arazilerden müteşekkildir. Dağların kesafet kazandığı Şarkî Anadolu ile Karadeniz sahillerinde ziraat arazi-

(10) Donald W. Klauss, **Türkiyenin Su ve Toprak Muhafaza Problemleri**, Ankara 1956.

(11) Halit Evliya, «Memleketimizde ticaret gübreleri kullanılmasının gelişimi», **Ziraat Fakültesi 1957 Yıllığı**, sahife : 365

sinin arızaları da artmakta, işlemeye müsait toprakların çoğu meyilli yamaç arazilerden ibaret bulunmaktadır. Topoğrafyanın umumiyetle işlenebilecek *arazi miktarını tahdit etmek* yanında ayrıca yağışlardan istifade, toprağın korunması, biraî ameliyelerin başarılması, sulama, makine-lerin kullanılması, vesaire gibi ziraat faaliyetleri ile ilgili hususlarda ne derece önemli bir faktör olduğu gözönüne getirilince gayri müsait bir topoğrafik yapının prodüktivite üzerine yapacağı menfi tesirler kolaylıkla anlaşılabilir.

Coğrafi mevki ve topoğrafik yapı neticesi olarak Türkiye'de iklim de pek çeşitli bir manzara gösterir. Hattâ bu çeşitlilik o kadar fazladır ki birçok coğrafyacılar memleketimizin bu bakımdan ancak bir kıt'a ile mukayese edilebilecek derecede mütenevvi iklimlere sahip bulunduğunu söylerler. Memleketin etrafını çevreleyen sahil bölgeleri her bakımdan müsait ve ziraate elverişli iklim şartlarını haiz bulunmakla beraber, İç Anadolu ile Doğu ve Cenup Doğu bölgeleri ve Trakya'nın büyük kısmı bilhassa rutubet bakımından fakir, yarı-kurak bir iklime sahiptir. Bu bakımdan, memleketimizin büyük kısmında hava ve toprağın ihtiva ettiği rutubet ziraî hayat üzerinde çok önemli bir tahdit-edici faktör mahiyetini alır. Yağışların yıllık miktarı kadar bu yağışların sene içerisindeki dağılışı, lüzumlu zamanlarda yeter miktar ve neviden rutubetin temini bakımlarından yurdumuzun büyük kısmı gayri müsait bir durum göstermektedir.

Buna ilâveten, hava şartlarının yıllar boyunca istikrarsız bulunması, bir kaç müsait seneyi bir veya 2-3 yıllık kuraklıkların takip etmesi ve hava şartlarının güvenilemez olması ayrıca ziraî istihsâlde istikrarsızlık yaratmakta, istihsal faaliyetlerinin ve iktisadî hayatın plânlanmasını güçleştirmektedir. Suhunet, güneşlenme, rüzgârlar vesaire gibi iklim faktörleri itibariyle durum umumiyetle daha iyi olmakla beraber, bilhassa düşük suhunetlerin faaliyetleri tahdit ve hasılayı tahrip etme bakımlarından zararları bazan ehemmiyetli olmaktadır. Yağış ve suhuneti ile iklim şartlarının zararlı böcek, ot ve parazitlerin faaliyetlerine fırsat temini ve bunların artmasını, tahribat yapmasını sağlayacak bir muhiti hazırlama bakımlarından da her zaman elverişli bulunmadığını burda belirtmek icabeder. Memleketimiz iklimi hakkındaki bu kısa bilgiler, mahsul randımanındaki ve dolayısıyla ziraî prodüktivitedeki düşüklüğü ve bilhassa dalgalanmaları kısmen olsun izah edecek mahiyettedir.

Daha ziyade taban arazide bulunan mahdud miktardaki tabii çayır- lar istisna edilirse, hayvancılığımızın temel varlığını ve yaşama imkân- larını sağlayan meraların hemen hepsi de dalgalı veya arızalı arazi üzerinde bulunmaktadır. Mera arazisinden işlenmeğe müsait kısımlar, hukukî durumu da müsaade ettiği nisbette, zamanla işlemeğe açılmakta

veya bağ - bahçe ziraatına tahvil olunmaktadır. Türkiye'de mera arazisinin büyük kısmının müşterek mülkiyet rejimi altında bulunması ve kullanılış usullerinin başıboş bırakılmış olması; bunlara ilâveten, kalabalık bir hayvan nüfusunun mütemadî bir şekilde bu kaynağı istismar etmesi; buna karşılık, hiç kimsenin bu müşterek mülkü korumak, islah etmek hususunda mesuliyet hissetmemesi neticesi olarak memleketimiz meraları pek fakir ve bakımsız bir halde bulunmaktadır.

Aslında çok kıymetli tabii yem nebatları nevi ve varyetelerini ihtiva eden bu meralar tarih boyunca pek fazla yıpratılmış ve zayıf düşürülmüştür. Memleketin büyük kısmı itibarıyla ekseriya rutubetin de gayrikâfi bulunması hasebiyle bu otlaklar ekseri ahvalde yılın ancak iki üç aylık bir devresinde hayvanların beslenmesine yarayacak yeşilliği haizdirler. Bu zaman zarfında hayvanlar iyi yem vafını haiz olan otları daha tohum verip, neslini idameye imkân bulmadan tüketirler. Buna karşılık, işe yaramıyan ve zararlı otları temizleme hususunda hiç bir gayret sarfolunmadığından, bu muzur nebatlar yıldan yıla çoğalarak meraları kaplarlar. Hayvancılığımızın can damarını teşkil eden bu tabii kaynağın halihazırdaki perişan hali, buna ilâveten, hayvan birimi başına düşen mera sahasının darlığı Türkiye'de hayvan yetiştiriciliğinde düşük bir prodüktivite elde edilmesinde önemli bir âmil olmaktadır.

İstihşâl faktörlerinden arazi üzerinde kısaca durduktan sonra şimdi de istihşâlin diğer önemli iki unsuru olan işgücünü ve müteşebbisi ele alalım ve ekonomi bakımından bazı önemli karakteristiklerine işaret edelim. Türkiye'de ziraatın atomistik bir karakter arzemesi ve hemen tamamıyla aile işletmelerinden müteşekkil bulunması, çoğu zaman müteşebbis ve işgücü faktörlerini aynı şahsın temsil etmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple, biz de, ayrılmaları güç olan bu faktörlerin her ikisini bir arada inceleyeceğiz.

Muhtelif ziraat anket ve sayımları yurdumuzda 2527000 adet çiftçi ailesinin mevcut bulunduğunu göstermektedir. Her işletmenin bir organizatör idareciye lüzum göstereceği nazara alınırca, bu sayıda ziraî müteşebbis mevcuttur, demektir. Diğer taraftan ziraatta çalışan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun yekûnu on milyonu bulmuştur. Bu rakam içerisinde aynı zamanda bilfiil kendi işletmesindeki istihşâl faaliyetlerine katılan 2.5 milyon müteşebbis çiftçi de dahil bulunmaktadır. Ziraat işlerinde 15 yaşından küçük çocukların da zaman zaman veya daimî olarak çalıştığı nazara alınırca, ziraî işçi sayısının on milyonun bir hayli üstünde olduğunu kabul etmek icabeder. Sadece bu rakam nazara alındığında, Türkiye ziraatının işgücü bakımından çok zengin bir kaynağa, diğer bir ifade ile, muazzam bir işçi ordusuna sahip olduğuna hüküm olunabilir.

Ancak, işgücü denilince sadece sayının anlaşılması mümkün ve doğru olmadığı da muhakkaktır. Evvılâ, kadın, erkek ve çocuk işçiler ayrı bir kabiliyet ve kapasitededirler. Bir çok ileri memleketlerdekinden farklı olarak Türkiye ziraatında kadın ve çocuk işçi nisbetinin yüksek olduğu görülmektedir. Nüfus istatistikleri, ziraatte çalışan 15 yaşında ve yukarı nüfusun yarıdan biraz fazlasının (takriben % 53) kadın olduğunu bildirmektedir. Türkiye nüfusunun çok geniş bir genç temele sahip bulunduğu ve köylerde pek küçük yaşlardan itibaren istihsal faaliyetlerine katıldıkları göz önünde tutulursa, zirai işçi ordusunun mühim bir kısmını da çocuk işçilerin teşkil ettiği anlaşılır. Çoğu zaman ağır ve meşakkatli işleri icabettiren zirai istihsalde kadın ve çocuk işçilerin kâhil erkek işçi derecesinde hasıla vermesi beklenemez. İşte bu hadisenin de zirai produktivite seviyemizin düşük olmasında az veya çok rolü olduğu muhakkaktır.

İşgücünün verimi üzerinde müessir olan diğer bir faktör, işçilerin beslenme ve sağlık durumlarıdır. Büyük kısmı düşük gelirli ve fakir olan çiftçi gruplarının beslenme durumları da tatmin edici bir seviye ve kalitede değildir. Cenup ve Garbın nisbeten müreffeh bölgeleri istisna edilirse, yurdun büyük kısmında çiftçiler daha fazla karbon hidratlardan müteşekkil mahdut sayıda gıdalar ile bir taraflı ve gayri kâfi bir gıda rejimine tâbidirler. Çalışma kabiliyeti ile alınan gıdalar arasındaki yakın münasebet muvacehesinde zirai işçilerin produktivitelerinin düşük olması tabiidir. Yeter miktarda ve muvazeneli gıda alamayan çiftçilerin aynı zamanda iyi bir sıhhat ve Hijiyen muhitine sahip olmayışları, sıtma, verem, vesaire gibi insanların çalışma güçlerini büyük mikyasta azaltan çeşitli hastalıklara maruz ve müptela kalmaları, bu kimselerin iş kabiliyetlerini ve dolayısıyla produktivitelerini daha fazla düşürmektedir.

İşgücünün produktivitesi üzerinde büyük tesiri olan diğer bir faktör de umumi maarif ve bilhassa teknik bilgi seviyesidir. Umumiyet itibarı ile Türkiye'de, fakat daha ziyade köylerimizde, maarif seviyesinin tatmin edici olmaktan çok uzak bulunduğu malumdur. Köylerden pek cüz'î nisbette orta ve yüksek tahsil yapanlar çıkmakta ise de bunlar tamamen şehire göç etmektedirler. Gerek ilk tahsil yapanların, gerekse sadece okuma, yazma bilenlerin nisbetleri köylerde şehirlere nazaran daha düşüktür. Teknik bilgi bakımından durum bundan da daha kötü görünmektedir. Bir zamanlar büyük heveslerle başlanan ve gayesi köylü çocuklarına ilk tahsil ile birlikte modern ziraat bilgilerini de verdikten sonra köye dönmelerini ve an'anevi, ampirik istihşâli, ileri metodlarla yıkmalarını sağlamağı hedef edinen teknik ziraat okulları programı maalesef arzu edildiği şekilde genişletilememiş, gayesini tahakkuk istikametinde pek mahdud tesirler icra edebilmiştir. Ziraat Vekâletinin kısa devreli kursları da gerek sayı gerekse muhteva itibarıyla yeter derecede faydalı

ve tesirli olamamaktadır. Son zamanlarda gelişmeğe başlayan Ziraî Yayım Servisi (Teknik Ziraat Teşkilâtı) da henüz hissedilir bir başarı göstermemiştir. Halbuki, teknik bilgi, bilhassa organizasyon ve idare mesuliyetlerini taşıyan müteşebbis çiftçi için çok daha elzemdir. Böylece umumî maarif ve teknik bilgi bakımından nasibini alamıyan, iptidaî ve ampirik istihşâl metodlarına bağlı kalmağa mahkûm bırakılan Türk çiftçisinin prodüktivite seviyesinin düşük olması da tâbiidir.

Bunlara ilâveten, ziraat işçisinin çalışma âdetleri ve çalışkanlık durumu da elde edeceği hasıla üzerinde müessir olmaktadır. Umumiyetle Türk köylüsü için tenbeldir demek haksızlık olur. Bununla beraber umumiyet itibariyle ziraî işçilerin ağır hareketli ve yavaş oldukları, bir bakıma bunların çalışma tempolarını ziraatte başlıca enerji kaynağını teşkil eden öküzün ağır canlılığına uydurdukları söylenebilir. Daha ziyade islâm felsefesinin ve kısmen de tabiatın cimriliğinin aşladığı tevekkül ve kanaatkârlık da, çiftçilerde daha fazla çalışma için bir heves doğmasını kösteklemektedir. Gene menşeyini aynı kökten alan, kâr hırsı ve ticarî zihniyetle hareket ederek servet trakümü hoş görmemezlik düşünceleri. tevekkül ve kanaatla birleşince, bu insanlar arasında teşebbüs ve inisiyatif sahibi, risk taşımayı zevkli bir spor sayan azimli bir müteşebbis sınıfının doğmasını önlemiştir. Türk çiftçilerinin düşük prodüktivite seviyesinde bu zihniyet ve itiyatların da rolü olduğu iddia edilebilir.

İstihşâl faktörlerinin sonuncusu olan sermaye bakımından Türk ziraatına bir göz atacak olursak, bu hususta da Türkiye ziraatının iyi bir durumda olmadığı görülür. Filhakika, gerek canlı ve cansız demirbaş, gerekse işletme sermayesi bakımlarından umumiyetle ziraatımız bir hayli fakir bir haldedir. Ziraî faaliyetlerin başlıca enerji kaynağını iş hayvanları teşkil etmektedir. İstatistiklere göre, hâlen iki buçuk milyon çiftin üzerinde bulunan çift hayvanlarının çok büyük kısmı (takriben % 30 den fazlası) sığır ve manda öküzüdür; ancak beşte birinden azını at ve katır teşkil eder. Ayrıca, yük hayvanları sayısını işletme sayısı ile mukayese ettiğimizde, ortalama olarak bir işletmeye ancak bir çift hayvan isabet ettiği görülür. Bahçe kültürleri ve hayvancılık şubelerinde çift hayvanlarına ihtiyaç olmadığına göre, hesaptan bunların çıkarılması halinde, orta ve büyük işletmelerin bir kısmının bir çiftten fazla hayvana sahip bulunduğu anlaşılır.

Her ne kadar ortalama olarak çiftçi başına düşen işlenen arazi miktarına nazaran çift hayvanı sayısı pek kıt sayılmazsa da, bu hayvanların umumiyetle iş kapasitesi az, küçük cüsseli, iptidaî ırklardan müteşekkil olması, beslenme ve sağlık durumlarının çok geri bulunması sebepleriyle gerekli enerji ihtiyacını güçlükle ve ekseriya gayrikâfi bir şekilde an-

cak sağlıklıyabilmektedirler. Çiftçinin nakliyat ihtiyacını temin bakımından da yeter sayıda ve kalitede hayvan gücüne sahip olmadığı muhakkaktır. Bilhassa işlerin kısa zamanda ve süratle yapılması gerektiği ekim, hasat, harman gibi sıkışık zamanlarda umumiyetle Türk çiftçisinin enerji sıkıntısı çektikleri bir vâkiadır. Bu durum, nebatî hasıla produktivitesinin düşüklüğünde önemli bir rol oynamaktadır.

İrad hayvanları da sayı itibariyle pek az bulunmamakla beraber bunların da irkî evsaf ve kaliteleri düşük, verimleri pek azdır. Irkları islâh, yemleme ve bakım şartlarını düzeltme ve iyileştirme, hastalık ve parazitlerle mücadele hususlarında sarfolunan nisbeten mahdud gayretler büyük çiftçi kütlelerine intikal etmiş faydalı neticelerini vermekten henüz uzaktır. Bu hâdisde de hayvancılık sahasında produktivitenin düşük kalmasına sebep olmaktadır.

Türk çiftçisinin kullandığı istihsal alet, makine ve vasıtalarına gelince: Bunların da gerek sayı gerekse teknik evsaf ve iş kapasitesi itibariyle kifayetsiz ve mahdud bulunduğu söylenebilir. İstatistiklere göre, 1955 yılında çeşitli neviden 1.6 milyon demir pulluk, 30 bin mibzer ve 24 bin tınaz makinesine karşılık, 2.1 milyon karasapan ve keza iki milyon kadar döğen kullanılması bu iddiayı isbata kâfidir, sanıyoruz.

Mekanik enerji ile işleyen traktör, biçerdöğeri, harman makinesi gibi makineler son on sene içerisinde eskisine nazaran çok fazla artmış ise de, ancak bütün çiftçilerin % 1 den biraz fazlası bu makinelere sahip bulunmakta ve yekûn tarla arazisinin en iyimser bir hesaplama % 15 i bu modern vasıtaların nimetlerinden istifade edebilmektedir. Ziraatın nakil vasıtası ihtiyacı da hâlâ büyük mikyasta kağrı ve öküz arabalarıyla sağlanmakta, jip, kamyon, treyler gibi motörlü nakil vasıtalarına bütün çiftçilerin ancak % 1 den azı malik bulunmaktadır. İstihsal alet ve vasıtalarının kıtlığı ve iptidailiği de produktivite seviyesi üzerinde menfi tesirler yapmaktan hâli kalmamaktadır.

Sabit tesisat ve istihşâle yarayan binalar bakımından hakikî durumu rakamlarla göstermeğe bugün için imkân yoksa da, müşahedeler, bu maksatla yapılan yatırımların da pek cüz'î olduğunu ve ziraî istihşâlin ihtiyaçlarını tatminden uzak, basit ve iptidâî tesisler bulunduğunu göstermektedir. Bu meyanda hayvan barınaklarının, ziraî mahsullerin saklanması ve işlenmesine yarayan binaların çok geri ve kifayetsiz bulunduğu bilhassa dikkati çekmektedir. İşletmeler içerisinde yollar ve hududları ayıran çitler ve duvarlar yapılması umumiyetle âdet edilmediği gibi, mevcut bulunanlar da en iptidî bir manzara arz etmektedir. Sulama, kurutma, toprak islâhı, vesaire gibi istihşâlin kapasitesini ve kalitesini artırmağa matuf yatırımların miktarı ve kalitesi de pek mahdud ve

kifayetsiz bir haldedir. Bütün bu faktörler mahsullerin miktar ve kalitelerinin düşmesine, zayıf suretiyle israf olmasına ve dolayısıyla ziraî produktivite seviyesinin alçalmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de çiftçiler ekseriyetle ancak kendi kendine yeter, mahdud gelirli müstahsillerden müteşekkil bulunduğundan tasarrufları pek az olabilmekte dolayısıyla ziraatın nakdî sermaye miktarı düşük kalmaktadır. Müstahsilin kredi halinde bulduğu yabancı sermaye miktarı son on sene zarfında 4-5 misli bir artış göstermiştir. Bu kredinin çok büyük bir kısmı bir yıldan az vadeli istihşâl kredisidir ve müstahsil kapasitenin artışına tesiri azdır. Kaldı ki, bu kredinin tevziatında ve kullanılmasında yeter derecede kontrol ve murakabe mevcut olmadığından, ehemmiyetli nisbetlerde istihlâk harcamalarına akdığı ve bu suretle gayesine tamamiyle ulaşamadığı müşahede edilmektedir. Nakit sermayesi kıtlığı çiftçiye istihşâli artıracak daha iyi vasıtalar ve gübre tohumluk damızlık gibi malzeme satın almaktan da alıkoymaktadır. Bu hâdise de produktivite üzerinde menfi tesirler yaratmaktadır.

Memleketimizde ziraî istihşâlde istihdam edilen iktisadî kaynakların miötâr, kalite ve kullanılış hususiyetlerini anahatlarıyla gözden geçirdikten sonra, şimdi kısaca istihşâl faktörleri arasındaki nisbet ve münasebet üzerinde duralım. Daha evvel de işaret edildiği üzere istihşâl faktörleri arasındaki nisbetler ancak optimum bir münasebet halinde iken kasıla azami miktarı bulur. Bu faktörler bazı hallerde birbirini yerine kısmen ikame edilebilirse de (meselâ, arazi noksanlığının bir dereceye kadar sermaye ve işgücünü artırarak telâfi edilmesi gibi), bu ikame her zaman mümkün olmadığı gibi, istenilen derecede mükemmel bir şekilde yapılamaz da. Bu sebeple, tıbbî bir fiçı içerisindeki su miktarının kenar tahtalarından en kısa boylusu ile tahdid edilmesi gibi, istihşâl âmilleri de optimum münasebet halinde bulunmadığı zaman elde edilecek hasılanın miktarı, bu faktörlerden en az olanıyla tâyin ve tahdid edilecektir. Bu hâdisenin produktivite üzerindeki büyük tesiri aşikârdır.

Bu bakımdan memleketimizdeki duruma bir göz atacak olursak ilk nazarda göreceğimiz manzara ziraî işgücünün, arazi ve sermaye faktörlerine nazaran nisbî bir fazlalık göstermesidir. Bu vâkıanın başlıca delili ziraatte müşahade ettiğimiz az çalışma (under-employment) hâdisesidir. Bilindiği üzere, az çalışma başlıca üç şekilde tezahür eder. Bunların birincisi, görünen az çalışma veya düşük istihdam adını alır ve bir hafta veya yıl zarfında normal olarak çalışılması icabeden müddetten daha kısa çalışmayı ifade eder. Burada işçi çalışmaya hazır ve isteklidir, fakat kendisine devamlı olarak iş bulamamaktadır. Birçok ziraat mahsullerinin istihşâli mevsimlik bir manzara arzeder ve yılın ancak muayyen

zamanlarında belirli işleri icabettirir. Eğer çiftçi bir nevi veya grup mahsulü yetiştiriyorsa ve bunun yanında kendisine devamlı veya boş zamanlarında iş verecek diğer istihşâllerde bulunmuyorsa, ister istemez yılın muayyen mevsimlerinde işsiz kalacak ve işgücü israf olacaktır. Yurdumuzun büyük kısmında kalabalık çiftçi grupları hemen tamamen hububat ziraatı yapmakta, bunun yanına pek az hayvancılık ilâve edilmiş bulunmaktadır. Bu durumda, yılda ortalama olarak takriben 100 iş gününe ihtiyaç gösteren hububat ziraatı bu kimselerin geri kalan zamanlarında işsiz kalmalarına sebebiyet vermektedir. Mevsimlik işsizlik hububat ziraatına mahsus bir durum değildir; urdu diğer bölgelerinde, başka istihşal şubelerinde de umumiyetle rastlanan bir derdtir.

İkinci nevi az çalışma, gizli işsizlik (disguised unemployment) adını alır ve daha ziyade ziraatta görülür. Burada işçi sureta istihdam edilmekte, yıl boyunca bir takım işler yapmaktadır. Ancak, bu istihşal şubesinde istihdam edilmekte bulunan işçi sayısında, diğer kaynaklara nisbetle bir fazlalık vardır. Bu işçilerin bir kısmı, belki de tamamına yakın kısmı tam verimli bir şekilde çalışmamaktadırlar. Dolayısıyla, hasıladan her birisine düşen hisse gayri kâfidir. Teknoloji ve organizasyonda bir değişiklik yapmadan bunlardan bir kısmını istihşâlden çekmek yekûn hasılda hiç bir azalma meydana getirmeyecektir. Geride kalanlar aynı teknolojiyi kullanarak ve iktisadî organizasyonu muhafaza ederek bile evelki kadar hasıla ortaya koyacaklardır. İşte bazı istihşâl faktörlerinin nisbî olarak kıtlığı yüzünden, hasılaya zarar vermeden istihşâlden çekebileceğimiz işçi miktarına gizli işsizlik denilir. Türkiyenin asıl derdi ve en mühim meselelerinden birisi budur.

Üçüncü nevi az çalışma, potansiyel az çalışma adını alır. Bu da organizasyon ve rasyonalizasyon ile iş vasıta ve metodları islâh edildiği takdirde artması muhtemel çalışma imkânlarına nazaran halihazır çalışma durumundaki noksanlığı ifade eder. Memleketimiz bakımından bu mesele de pek mühimdir ve üzerinde dikkatle durulması icabettirir.

Her üç nevi az çalışmanın Türkiye'de ne nisbet ve derecede mevcut bulunduğunu rakamlar halinde bildirmeğe şimdilik imkân yoktur. Bu hususta Çalışma Vekâletinin bu müddettenberi yurdun muhtelif bölgelerinde yaptırmakta olduğu araştırmaların neticelerini beklemek icab ediyor. Bilhassa ikinci ve üçüncü nevi az çalışmaların miktarını tesbit çok zor olduğundan, bu araştırmaların uzun bir zamana ihtiyaç göstereceği muhakkaktır. Bununla beraber, düşük istihdamın Türkiye ziraatında yaygın bir hâdis olduğunu ve prodüktivite seviyesinin azlığında çok önemli bir âmil bulunduğunu tekzip edilmekten korkmadan iddia edebilmek için yeter müşahedeler mevcuttur. Çok çabuk bozulan bir eko-

nomik kaynak olan işgücünün bu suretle israfı ziraatımızın başlıca kayıplarından birisidir.

Ziraatte istihdam edilen iktisadî kaynaklar arasındaki nisbetsizliğe diğer bir misal hayvancılık sahasından verilebilir. Yukarıda meralarımızın istihşâl kapasitesini izah ederken bu meralardan istifade eden hayvan sayısının mesahaya nisbetle fazlalığı belirtilmişti. Filhakika, mütehasısların kanaatlerine göre, Orta Anadolu meralarında 1000 Kg. lık standard bir hayvan birimine ortalama olarak 6 hektarlık bir saha lâzımken ancak bir hektardan biraz fazla bir saha isabet etmektedir. Ziraat Vekâletinin mera tevziatına esas olmak üzere hazırladığı yönetmelikte, 1000 kilo canlı ağırlık için çeşitli evsaftaki meralardan bölgenin ziraî karakterine göre 0.4 hektar ile 9 hektar arasında saha norm olarak kabul edilmektedir. Sadece şu birkaç rakam bile mera arazisi ile hayvan nüfusu arasındaki münasebetin hiç te uygun bulunmadığını göstermeğe yeter sanırız. Bu hâdise de arazi ile sermaye faktörü arasındaki nisbetin optimum münasebetten ne kadar uzak olduğunu gösterir ve aynı zamanda, hayvancılıktaki prodüktivite düşüklüğünü izah eder.

Türkiye'de ziraî istihşâl faktörleri arasında münasebetin uygur bulunmadığını daha yakından görebilmek için zirüî istihşâl birimini incelemek icabeder. Zira, kaynakların yekûn olarak mütenasip bulunmaları kâfi gelmez; bu kaynakların istihşâl birimleri içerisinde de mütenasip bir manzara göstermeleri icabeder. Diğer taraftan, esasen bizaatihi istihşalin organizasyonu prodüktivite üzerinde müessir olan âmüllerden birisidir. Bu sebeplerle, memleketimizdeki ziraat işletmelerinin büyüklükleri, kuruluş ve organizasyonları üzerinde birkaç cümle ile izahat vermeğe çalışalım.

İstatistik Genel Müdürlüğünün 1952 yılında yaptığı bir anket neticelerine göre, işledikleri arazi genişliğine nazaran ziraî işletmelerin Türkiye'deki dağılışı Cetvel 8 de görüldüğü gibidir. Bu cetveldен anlaşıldığı üzere, çiftçi ailelerden üçte bire yakın kısmı 20 dönümden aşağı arazi işlemekte; 21-50 dönüm işleyenler yekünü keza üçte bire yakın bulunmaktadır. Bu duruma göre, çiftçi ailelerden % 62 si 50 dönümün altında genişlikte işletmeler üzerinde çalışmaktadırlar. Bunlara işletmeleri genişliği 51-75 dönüm arasında bulunan aileler de ilâve edildiğinde, bütün çiftçilerin dörtte üçünün 75 dönümün altında ziraat arazisi üzerinde çalıştıkları görülmektedir. Türkiye şartlarına göre, bir çift çeki hayvanı ortalama olarak 75 dönüm tarla arazisini işleyebildiğine ve tarla ziraatı yapan çiftçinin asgarî olarak bir çift hayvana ihtiyacı bulunduğu göre, kalabalık çiftçi gruplarının, ellerinde bulunan hayvanlarının iş kapasitesini değerlendirecek genişlikte arazi bulamadıkları,

bu sebeple çift hayvanlarını düşük istihdam seviyesinde çalıştırmak zorunda kaldıkları anlaşılır.

Diğer taraftan, Türkiye'de hiç iş hayvanı bulunmayan veya tek bir iş hayvanına sahip olan 700 bine yakın çiftçi mevcut olduğunu gene ziraat sayımı bildirmektedir. Bunlardan mühimce bir kısmının bahçe kültürleri ve hayvancılıkla meşgul olduğu nazara alınsa bile, gene de tarla bulduğu halde sürmeğe hayvan bulamayan pek çok çiftçinin bulunduğunu kabul etmek icabeder. Bu vakıalar bize arazi ve iş hayvanı sermayesi arasındaki, diğer bir ifade ile, kaynak dağılışındaki uygunsuzluğa ait misaller vermektedir ve dolayısıyla produktivite düşüklüğünün bir sebebini teşkil eder.

İkinci ve daha önemli olan husus, işletmelerin büyük bir kısmının, ortalama bir çiftçi ailesinin çalışma kabiliyetinde ve isteğinde bulunan fertlerinin işgüçlerini tamamıyla kıymetlendirecek, ve aynı zamanda onların geçimlerini sağlayacak bir genişliğe sahip bulunmamasıdır. 1950 nüfus ve ziraat sayımlarına göre, ortalama olarak 5.7 kişiden müteşekkil bulunan çiftçi ailesinde, gene aynı sayımlara istinaden tarafımızdan ya pılan hesaplara göre, asgari olarak % 60 ı yani 3.4 nüfusu bilfiil ziraat işlerinde çalışmaktadır. Bir miktar hayvancılıkla birlikte 51-75 dönümlük işlenen arazinin ortalama çiftçi ailesinin işgüçlerini yıl boyunca

Cetvel 8 — İşledikleri Arazi Genişliğine Göre Türkiye'de Çiftçi Ailelerinin Bölünüşü (1952 Ziraat Anketi)

Saha (dönüm)	Aieler		İşlenen Hektar	Saha %
	Sayı	%		
1 — 20	773 000	30.6	386 000	4.3
21 — 50	797 000	31.5	2 790 000	14.3
Yekûn	1 570 000	62,1	3 626 000	18.6
51 — 75	336 000	13.3	2 097 000	10.8
Kümülatif				
Yekûn	1 906 000	75.4	5 723 000	29.4
76 — 150	484 000	15.3	3 023 000	20.7
151 — 300	160 000	6.3	3 360 000	17.3
301 — 500	39 000	1.5	1 520 000	7.8
501 — 700	17 000	0.7	1 015 000	5.2
701 ve fazla	21 000	0.8	3 811 000	19.6
U. Yekûn	2 527 000	100.0	19 452 000	100.0

meşgul etmeğe kâfi geldiği kabul edilse ve bazı ihtisaslaşmış bahçe kültür işletmeleri hesaptan hariç tutulsa bile, geriye kalan 1.5 milyon ailenin, geçimlerini sağlayacak ve işgüçlerini tamamen kıymetlendirecek arazi genişliğine sahip bulunmadıkları neticesi çıkar. İşte Türkiye ziraatında mevcudiyetini iddia ettiğimiz gizli işsizliğin kaynağı asıl buradadır. Tabiidirki mevsimlik ve potansiyel az çalışma büyük veya küçük bütün ziraat işletmelerinde az çok görülen bir hâdisedir. Bununla beraber, işletme, çeşitli istihşalleri bir araya toplayabildiği ve organizasyonunu islâh edebildiği nisbette bu nevi az çalışmaların derecesi azalmaktadır. Bu sebeple, mevsimlik ve potansiyel az çalışmaların da daha ziyade küçük işletmelerde ve yüksek nisbetlerde mevcut bulunduğunu söyleyebiliriz.

İstihşal birimi içerisinde görülen, iktisadî kaynaklar arasındaki ahensizlikler hiç şüphesizdirki bunlardan ibaret değildir. Bir çok ahvalde, işletmenin sahip bulunduğu sermaye malları veya nakdi kapital ile diğer istihşal faktörleri arasında optimum seviyeden çok uzak münasebetlerin mevcudiyeti görülmektedir. Bu gibi hallerde, yukarıda izah edildiği üzere, arazi faktörü, istihşali tahdid eden kritik faktör olmaktan artık çıkmakta, ikinci plâna geçmekte ve bu önemli yeri sermayeye bırakmaktadır. Ziraî istihşalde sermaye faktörünün ne kadar mühim olduğu ve aynı zamanda, umumiyet itibarile memleketimiz ziraatında bu faktörün nisbi olarak kıtlığı göz önüne getirilirse, bu hâdisenin de düşük produktivite seviyesi üzerinde oynadığı büyük rol meydana çıkar.

Bunlara ilâveten, umumiyetle işletme arazilerinin çok parçalanmış bir durumda bulunduğu da müşahede edilmektedir. Nitekim 1950 ziraat sayımı neticelerine göre hazırlanan Cetvel 9 dan anlaşıldığı üzere, bütün çiftçi ailelerinden hemen beşte ikisi, işlediği araziye 7 veya daha fazla parça halinde sahiptir, ortalama olarak her birisine 12 parça düşmektedir. Geriye kalan beşte üç ailenin işlediği araziler de 1-6 parça halindedir ve ortalama olarak her birisine dört parçadan daha fazla düşmektedir. Ziraat işletmesinin parçalı arazilerden müteşekkil bulunması, bu parçalar üzerinde derli toplu bir işletme kurulmasını zorlaştırır. Ayrıca bu durum, işletme bünyesini zayıflatır, ziraat işlerinin görülmesini güçleştirir, parçalar arasında hudud ve yol için arazinin zayi olmasına sebep olur; mesafe dolayısıyla zaman ve enerji kayıplarını mucip olur; ve nihayet, makineleşme gibi terakkileri ve sermaye yatırımlarını güçleştirir. Bütün bu hâdiseler de netice itibariyle ziraî produktivite üzerine menfi tesirler icra etmekten hali kalmaz.

Cetvel 9 — İşledikleri Arazi Parçası Sayısına Göre Türkiye'de
Çiftçi Ailelerin Bölünüşü

Arazi parça sayısı	Aileler		Arazi parçası	
	Sayı	%	Sayı	%
1	125 000	5.4	125 000	0.8
2	238 000	10.4	476 000	3.8
3	277 000	12.3	831 000	5.3
4	270 000	11.9	1 080 000	6.9
5	254 000	11.3	1 270 000	8.1
6	217 000	9.5	1 302 000	8.3
1 — 6	1 381 000	60.8	5 084 000	32.4
7	144 000	6.3	1 008 000	6.4
8	155 000	6.8	1 240 000	7.9
9	80 000	3.5	720 000	4.6
10	140 000	6.2	1 400 000	8.9
11	50 000	2.2	550 000	3.4
12	62 000	2.7	744 000	4.7
13 ve fazla	262 000	11.5	4 979 000	31.7
7 ve fazla	983 000	39.2	10 641 000	67.6
Yekûn	2 274 000	100.2	15 275 000	100.0
Hayvan yetiştirici	48 000			
U. Yekûn	2 322 000			

Arazi mülkiyet ve tasarruf rejiminin de ziraî prodüktivite üzerinde müessir olduğuna daha evvel işaret etmiştik. Bu bakımdan Türkiye'deki durum, ziraat sayımı neticelerine göre hazırlanan Cetvel 10 da hülâsa edilmektedir. Cetvele göre, çiftçi ailelerinin büyük bir kısmı (% 72.6) işlediği araziye tamamen sahip iken, beşte birinden biraz fazlası da işlediği araziye kısmen sahip bulunmakta, kısmen de kiracılık ve ortakçılık şekilleri ile elinde bulundurmaktadır. Tamamen kiracı ve ortakçı durumunda bulunan çiftçiler ise, cetvele göre, nisbeten az sayıda görünmektedir. Ortakçılık ve kiracılıkla işlenen araziler, bilhassa mal sahibi ile toprağı işleyen arasındaki hukukî münasebetlerin uygun bir nizamla bağlanamadığı hallerde, dünyanın her tarafında, kendi mülkü üzerinde yapılan ziraate nazaran umumiyetle daha düşük prodüktivite göstermektedirler. Arazi mülkiyet rejiminin düzenleneme-

diği yerlerde, esasen kıt bulunan arazi faktörü, müessesevi maniler yüzünden daha da kıt bir hale girmekte; taprağa sahip ve işliyen gruplar arasında çeşitli ihtilâflar çıkmakta; çalışan insanlarda itimatsızlık ve isteksizlik ve netice itibariyle istihsal ve yatırım faaliyetlerini ihmal durumları görülmektedir. Bu faktörlere, hayatını çiftçiliğe hasrettiği halde üzerinde çalışacak bir toprak parçası bulamayan bir vurup insanların mevcudiyeti hâdisesi de eklenince, ziraî prodüktivitenin bu sebeplerle de düşmesi gayet tâbiidir.

Cetvel 10 - Türkiye'de Toprak Tasarruf Tiplerine Göre Çiftçi Aileler sayısı

<i>Tasarruf tipi</i>	<i>Aileler</i>	
	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Malsahibi	1 686 000	72.6
Yarı malsahibi	499 000	21.5
Kiracı	14 000	0.6
Yarıcı	57 000	2.5
Marabacı	10 000	0.4
Başka şekillerde	5 000	0.2
Belli olmıyan	3 000	0.1
Yekûn	2 274 000	97.9
Hayvan yetiştirenler	48 000	2.1
Umumî Yekûn	2 322 000	100.0

Diğer taraftan, yurdumuzdaki ziraat işletmelerinin kuruluş ve organizasyonlarının mükemmel, idare ve işleyişlerinin her zaman rasyonel olduğu iddia edilemez. Gerek kuruluş ve teşkilatlanmasında, gerekse idare ve işleyişlerinde bu işletmelerin umumiyet itibariyle geleneklere dayandığı, teknik bilgi ve işletmecilik prensipleri bakımından noksan ve hataları bulunduğu muhakkaktır. İşletmelerin umumiyetle başarı derecesini tesbit, rasyonel ve rantable bir şekilde çalışmalarını kontrol ve nihayet, islah imkânlarını sağlama bakımlarından çok önemli ve lüzumlu olan muhasebe kayıtlarının ziraî işletmelerimizde nadiren ve o da ancak iptidai bir şekilde temin edildiği görülmektedir. Bu durum da ziraî prodüktivitenin tesbitini güçleştirmekte ve aynı zamanda, seviyesinin düşmesine yardım etmektedir.

Şimdiye kadar söylenenlere ilâveten, hastalık ve zararlılarla bazı fevkalâde tabiat afetlerinin de ziraî hasılda kayıplara sebep olmak su-

retiyle produktivite üzerinde menfi tesirler icra ettiği hususuna kısaca işaret etmek yerinde olur.

Pek çok ve çeşitli olan hastalık ve zararlılar, gerek nebatî gerekse hayvanî hasılanın miktarını olduğu kadar kalite ve evsafını da düşürebilmektedir. Müttehassıslara göre, hastalık ve zararlılarla anormal derecede kötü hava şartlarının sadece nebatî hasıla üzerindeki zararlı tesirleri % 10 ile % 50 arasında tahmin edilmektedir. (12) Bununla beraber, mühim salgın ve afetlerde zararın bazan çok yükseldiği, % 90 ı bulduğu da müttehassıslarınca ileri sürülmektedir. Tabii afetlerden kurak, don ve doluya daha evvel iklim bahsinde işaret edilmişti. Orman ve meraların tahribatı dolayısıyla memleketin bozulan su rejimi neticesi olarak gittikçe artan nisbetlerde maruz kaldığımız su taşkınlarını da bunlara ilâve etmek icabeder. Su taşkınları, nebat ve hayvan hasılasında kayıplara sebebiyet verdiği gibi, ayrıca, en iyi ziraat arazilerinin işe yararlığını azaltmak suretiyle de zararları mucip olabilmektedir. Her iki türlü zarar da produktiviteyi azaltacak mahiyettedir.

Bu bölümde son olarak, ziraat mahsullerine karşı talep ile ilgili olarak piyasa, sürüm (marketing), fiat ve maliyet meselelerine; çiftçilerin işletmeler üstünde kurdukları organizasyona; ve ayrıca, bilhassa devletin takip ettiği ziraî politikaya pek kısa bir şekilde işaret edelim. Ziraat mahsullerimizin ehemmiyetli bir kısmı ihraç metaları olduğundan, marketing, fiat ve maliyet meselelerinin umumiyetle iki veçhesi olduğunu gözden uzak tutmamalıdır.

Umumiyet itibari ile aile işletmeleri halinde organize edilmiş bulunan ziraatımızda maliyet meselesinin temelini, çiftçi ailesinin yıllık geçinme masrafları teşkil etmektedir. Zira, bu gibi işletmelerde dış sektörlerden veya ziraat sektörü içerisinde başka işletmelerden nakden satın alınan istihsal faktör ve hizmetlerinin miktarı pek cüzûdîdir. Mütteşebbisin kendisine, ailesi efradına, iş hayvanlarına ve arazisine ücret veya rant ödemesi bahis mevzuu olmayacağına göre, istihsal faaliyetlerinin devamı için lüzumlu başlıca nakdî masraf, ailenin yıllık geçinme masrafları olmaktadır. Bu sebeple, miktarı aşağı yukarı sabit bulunan bu masraflar ziraî hasılanın asıl maliyetini teşkil eder, diyebiliriz.

Bu duruma göre, ziraî maliyetleri nisbî olarak azaltmanın başlıca çaresi, aile başına düşen hasıla miktarını, dolayısıyla ziraî produktiviteyi artırmak, bu yapılamadığı takdirde nüfusu ayarlamak suretiyle aileyi küçültmek ve böylece sabit geçinme masraflarını düşürmektir. Her iki istikametteki gelişmeler yeter derecede ilerlemediği için ziraî maliyet-

(12) Bu hususta Prof. Bekir Alkan % 50, Prof. Gassner % 30, Dr. Selâhattin İren de % 10 - 20 arasında tahminler vermektedirler.

ler ve bu yüzden zirai fiyatlar istenildiği kadar düşük bulunamamaktadır.

Bunlara ilâveten, bilhassa dış ticaret bakımından mahsullerin kaliteleri, temizliği, iyi tasnif, ambalaj ve standardize edilmiş olması, fiyatlarının ve dolayısıyla maliyetlerinin dünya piyasalarında rekabet edecek durumda olmaları hayati ehemmiyeti haizken, bu hususlarda çok eksiklerimiz bulunduğu muhakkaktır. İç piyasalarda vaziyet daha da iptidai ve geridir. Aynı hal, çiftçilerin satış, istihşâl, kredi temini gibi gayelerle kurdukları kooperatif teşekküllerde ve diğer çiftçi organizasyonlarında görülmektedir.

Devletin istihşâl ve fiyat mevzularında tatbik etmekte bulunduğu mahdud gayeli politikaların da tatmin edici olmaktan uzak bulunduğu iddia olunabilir. Bu faktörlerin de netice itibarıyla zirai produktivite üzerinde, vasıtalı bir şekilde de olsa, menfi tesirler yaptığı muhakkaktır.

Türkiye'de zirai produktivite seviyesini tayin eden çeşitli faktörlerin umumî bir panoramasını böylece gözden geçirdikten sonra, şimdi mevzuumuzun dördüncü bölümüne geçebiliriz. Evvelce de bildirdiğimiz gibi, bu bölümde zirai produktivite seviyemizi artırmağa yarayacak bütün tedbirlerin tam bir izahını vermek iddiasında değiliz. Bir bakıma Türkiye'deki zirai produktivite meselelerini mümkün olduğu kadar teferruatlı bir şekilde ortaya koymağa ve seminer üyelerinin müzakerelerine arz etmeğe çalışan yukarıdaki üç bölüm ile buradaki vazifemiz sona ermiş sayılır. Bununla beraber, aynı zamanda seminerin bir üyesi sıfatı ile, ve bu vesileden istifade ederek, bazı önemli produktivite problemleri üzerinde kısaca durarak şahsî fikirlerimizi belirtmeği faydadan hali saymamaktayız. Bu sebeple, tebliğimizin müteakip bölümünün bu görüş açısından mütalâa ve kabul edilmesi gerekir.

IV — TÜRKİYE'DE ZİRAİ PRODÜKTİVİTEYİ ARTIRMA İMKÂNLARI

Zirai produktivite mevzuunda Türkiye'nin karşılaştığı ve acilen halletmek mecburiyetinde bulunduğu başlıca *Problem, evvelâ, arazi ve hayvan birimi başına randımanın nisbî olarak düşük bulunması; saniyen, umumiyetle istihşâl biriminin küçük, dolayısıyla arazi ve sermaye kaynaklarının nisbî olarak kıt bulunması; salisen, bu iki hâdisenin birleşmesi neticesi olarak insan başına produktivite seviyesinin düşük bulunması idi.* Buna ilâveten, randımanların ekseri mahsullerde istikrarsız oluşu ve arazi kaynağına nazaran nüfusun süratli bir şekilde artışı da bu meseleyi daha fazla güçleştirmekte idi.

Zirai produktivite seviyesinin düşüklüğü üzerinde pek çok faktörün âmil olduğunu da tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu faktörlerin bir kısmı, ta-

biatları icabı olarak, değiştirilemez. Coğrafi mevki, topografya, iklim şartları bunlara misaldirler. Bununla beraber, faktörlerin bazıları kontrol ve islâh edilebilir. Umumiyetle produktivite üzerinde müessir bulunan, kültürel, sosyal ve politik muhitin islâhı gibi bazı ekonomi dışı tedbirleri bir kenara bırakarak doğrudan doğruya ziraî prodjktiviteye tesir edecek başlıca tedbirlere geçelim.

Ziraî produktiviteyi artırmak gayesiyle alınacak tedbirlerin esasını, ziraat sektöründe kullanılan ekonomik kaynaklardan tam istifade ve bunların müessiriyetini (efficiency) artırmak teşkil eder. Produktivite artırma gayretlerinin bir kısmı neticeleri bakımından nisbeten kısa vadeli tedbirlerden ibarettir. Ancak, umumiyetle küçük ve kendine yeten işletmelerin hâkim bulunduğu, istihsâl ve marketing tekniğinin iptidai bulunduğu az gelişmiş ziraatlarda ziraî arzın elâstikiyeti bir hayli düşük olduğundan, bu kısa vadeli tedbirlerin alınması ileri ekonomilere nisbetle daha zordur. Bundan maada, sadece kısa vadeli tedbirler meseleyi tamamiyle haletmeğe kâfi gelmez. Bu sebeple, aynı zamanda arz eğrisini aşağıya -sağa doğru kaydırmağı sağlayacak, yani sabit fiat seviyesinde ekiliş ve istihsâli artırmağı teşvik edecek uzun vadeli tedbirlerin de alınması doğru ve yerinde olur.

İstihsali hektar veya hayvan birimi başına randımanını yükseltmek, halihazırda ziraî istihsâl tekniğinde cari bulunan işgücü ve kapital entansitesini artırmakla mümkün olur. Türkiye gibi az gelişmiş ekonomilerde kapital esasen kıt bulunan bir kaynak olduğundan, daha fazla iş entansitesinin artırılmasına çalışmak, kapitali de en zaruri ihtiyaç yerlerinde ve azami marjinal produktivite sağlayacağı hallerde istihdam etmek icabeder. Buna göre memleketimiz ziraatında arazi ve sermayeden tasarruf sağlayan işgücüne fazla nisbette lüzum gösteren bir istihsal tekniği tatbiki yerinde olur. Bu tekniğin, daha fazla küçük işletmelere uygun ve küçük çiftçiler tarafından da tatbiki kabil olan bir teknik bulunması zaruridir. Bilhassa işgücünden tasarruf sağlayan ve bu suretle işgücü ve diğer faktörlerin müessiriyetini artıran büyük makineler ancak en verimli olabilecekleri hallerde istihdam edilmelidir.

Ziraî istihsalde işgücünü daha fazla kullanmanın bir yolu, mahiyetleri icabı olarak bu ekonomik kaynağa daha çok lüzum gösteren bazı ziraî istihsal şubelerini teşvik etmektir. Bunlar arasında hayvancılık, bahçe ziraatı ve ziraat sanatları başta gelmektedir. Tarla ziraatı içerisinde çapa nebatları nisbetini artırmak da bu gayeye yardım edebilir. ihtisaslaşma ve iş bölümü tatbik edilmeğe çalışılması, her nevi islâhat gayretlerinin artırılması da ayrıca işgücünün daha verimli bir şekilde değerlendirilmesine hizmet edebilir.

Ziraî randımanların artırılmasında faydalı bir şekilde hizmet edecek diğer tedbirler umumî olarak «İstihsal tekniğini islâh» başlığı altında toplanabilir. İstihsal tekniğini islâh denilince, daha iyi ziraat metodlarının, tohum, fidan ve damızlıkların, maqsada daha uygun alet ve vasıtaların kullanılması; gübreler, sulama hastalık ve zararlılara mücadele gibi bakım işlerinin iyileştirilmesi anlaşılmaktadır. Bu çeşitli tedbirlerin teknik hususiyetlerine girmeden randıman artışlarına hizmetleri bakımından bazı önemli iktisadî karakteristiklerine işaret edelim.

İyi ziraat metodlarının başında hiç şüphesizki münavebe gelmektedir. Bu usulün tatbiki, bir sıra dahilinde ekilen mahsullerin her birisinin randımanını artırmaya yaradığı gibi, ayrıca toprağın yorulup yunmamamasına ve inbat kuvvetinin muhafazasına da hizmet eder. Bugün ziraatta ileri bulunan memleketlerin hepsi de halihazır durumlarına ulaşabilindiği üzere hyvancılık yıl boyunca işgücüne karşı bir talep yaratır. Keza bahçe kültürleri ve ziraat sanatları işgücünün daha kesif şekilde ve ekseriya daha uzun müddetle istihdam olunduğu istihsal faaliyetleridir. Ziraî işletme bünyesinde bu gibi istihsal şubelerinin geliştirilmesi, bir taraftan iş faktörünün boş zamanlarını kıymetlendirirken diğer taraftan da iktisadî riskleri azaltmak suretiyle istihsale daha fazla emniyet ve gelirlere istikrar sağlar. Ziraat işlerinde mümkün olduğu kadar mada bu usulden faydalanırları gibi, bugünkü ziraatlarında da münavebe usulünü geniş mikyasta tatbik etmektedirler. Bu usulün memleketimizde de mahdud mikyasta tatbik edildiği yerlerde faydalı tesirleri hissedilmektedir. Bilhassa bazı yem nebatlarının münavebeye ithali ayrıca hayvancılık tâli sektörüne e müsbet tesirler icra edecektir.

Sürme, ekme, nadas, hasad ve harman gibi istihsal faaliyetlerinin her birisinde yapılması mümkün pek çok islâhat mevcut bulunmaktadır. Bilhassa hububat ziraatında nadasların usulüne göre, hazırlanması ve sonbaharda ekimin vaktinde yapılması randıman üzerinde çok müessir olmaktadır.

Bütün bu islâhat imkânları hem randımanların artmasına yaradığı gibi, hem de kalitenin yükselmesine, zayıfın azalmasına, işlerin kolaylaşmasına hizmet etmek suretiyle faydalı olmaktadır. İyi metodlar umumiyetle daha mükemmel alet ve vasıtaların birlikte kullanılmasını da gerektirir ve bu kullanılışı teşvik eder. Bu vasıtaların fazla sermaye yatırımı icabettirmeyecek az pahalı, fakat aynı zamanda insan ve hayvan işgücünün müessiriyetini artıracak mahiyette yenilikler olması doğudur. Demir pulluk, mibzer, kültivatör, tınaz ve krema makineleri ve daha bir sürü iyi el aletleri bunlara misal olarak zikredilebilir.

Uzvi ve kimyevî gübrelerin mahsul randımanları üzerindeki tesirini izaha lüzum olmasa gerektir. Hâlen memleketimizde daha fazla pamuk, şeker pancarı, çay gibi kıymetli mahsullerin yetiştirilmesinde kimyevî gübrelerden bir dereceye kadar istifade edilmektedir. Yapılan tenem-ler gübre kullanmanın randımanları vasatı olarak % 10-20 nisbetinde artıdığını göstermektedir. Orta Anadoluda hububat ziraatında sadece az miktarda fosforlu gübre kullanılması sonunda randımanın % 25-30 nisbetinde artacağını uzun yıllar süren tecrübeler isbat etmiştir.

Hububat sahasının büyük kısmında gübre kullanılışının taammüm etmesi, en konservatif hesaplarla gene de yapılan masrafları fazlasıyla aşacak bir hasıla artışı tmin edecektir. Kimyevî gübre kullanılışında böyle bir gelişme, hâlen bir iki yüzbin ton civarında oynayan sarfiyatın aşağı yukarı on misli kadar artmasını icabettirir. Fakat aynı zamanda randımanların ve prodüktivitenin önemli bir derecede artmasını da tmin eder. Bugünkü nebatî hasıla seviyesinde sağlanacak % 5-10 civarındaki nisbeten ufak bir artış bir milyon ton kadar tutan kimyevî gübre ihtiyacımızın masrafını karşılayabilir. Bu bakımdan prodüktivite seviyesini islâh bakımından gübreleme sahasında ekonomik bir şekilde yapılacak pek çok şey vardır.

Rutubet faktörünün umumiyetle Türkiye'de zirai istihsalı tahdid eden en ehemmiyetli unsur olduğuna daha evvelce işaret edilmisti. Yapılan çalışmalara göre, birçok mahsullerde sadece sulama randımanının asgarî % 25-30 nisbetinde, hattâ bir çok hallerde % 100 veya daha fazla artırılabilceği tesbit edilmiş bulunmaktadır. Hâlen inşaatı tamamlanan veya devam etmekte bulunan büyük barajlar tam kapasiteleri ile istifadeye açıldığı zaman 500 bin hektardan fazla arazi sulamak imtedbirlerin başlıcalarını gözden geçirdikten sonra, şimdi de ziraat sek-kânı hasıl olacaktır. Sulama sayesinde randımanların artmasından gayri, çeşitli ziraat yapılması, evvelce yetiştirilmesi âdet edilmemiş olan bazı yeni mahsul nevelerinin bu bölgelere ithali ve dolayısıyla münave-beli bir ziraat sisteminin tatbik edilmesi de mümkün hale gelecektir. Bu barajlar, geniş sahalardan taşkından korunmasını ve kurutulularak ziraat edilir hale getirilmesine de ayrıca sağıhyacaktır.

Sulama mevzuunda daha büyük ve kısa vadeli imkânları küçük sulama teşebbüs ve faaliyetleri vâdetmektedir. Bir veya birkaç köy topluluğunun, hattâ bir veya daha fazla ailenin istifade edebileceği küçük sulama işlerinde mahalli yerüstü ve yeraltı sularından az masraflı, basit tesis ve vasıtalarla faydalanmak esastır. Büyük barajlar tamamlansa, sulama şebeke ve teşkilâtı kurulsa bile bunların sayıları mahdud olacağından istifade edecek bölgeler ve çiftçiler de sayılı olacaktır. Bū-

yük çiftçi kütlelerini sulamanın nimetlerinden faydalandırmanın en emin çaresi küçük ve mahalli sulama teşebbüs ve gayretlerini teşvik etmektir.

Memleketimizde tohum islâh çalışmalarının ancak 25 - 30 senelik bir mazisi mevcuttur. Bu maksatla kurulan istasyon ve müesseseler iki iş olarak kendi bölgelerindeki yerli materyal ve ithal edilen çeşitler arasından mahallî şartlar bakımından elverişli ve en yüksek verimli olanlarını seçmişlerdir. Bir taraftan elde edilen çeşitlerin çiftçiler arasında yayılmasına çalışılırken, diğer taraftan da mahsullerin kalitelerini yükseltmek, hastalık ve haşerelere, kurak, don gibi tabii âfetlere mukavemetlerini artırmak istikametinde uzun vadeli melezleme çalışmaları başlamıştır. Henüz ikinci nevi islâh faaliyetlerinin neticelerini idrak için vakit erken ise de, ilk plânda seleksiyon usulü ile bulunan nevelerin, kullanıldığı bölgelerde mahsul randımanlarını % 15 - 20 nisbetinde artırdığı mütehassıslarca tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bazen islâh çalışmalarının randıman ve prodüktivite bakımından ne muazzam neticeler sağlamağa muktedir olduğunu belirtme bakımından realiteden bir misal vermek faydalı olur, sanırız. Ankara Ziraat Araştırma Enstitüsünün ortaya çıkardığı ve «Tokak» adını verdiği bir arpa çeşidi kışlık ziraata ve her türlü hububat arazisinde ekilmeğe müsait olduğu gibi, verimi de hektarda 500 kilo kadar daha fazladır. Bu çeşidin evvelâ Ankara Vilâyetinde, daha sonra zamanla Orta Anadolunun diğer vilâyetlerinde yerleşmesi, mütehassısların iddiasına göre, Orta Anadolu bölgesinde arpa ekiminin ve istihsalinin 15 - 20 sene zarfında üç mislinden fazla bir artış göstermesinde ehemmiyetli bir rol oynamıştır. Randıman yanında tokak arpasının kalite ve evsafi da yüksek bulunmakta, standard bir mahsul manzarası arz etmektedir. Tohum islâhı yolu ile mahsul kalitesinin iyileştirilmesine daha iyi bir misal, pamuk ziraatında yerli çeşitler yerine Akala çeşidinin ikamesi suretiyle lif uzunluğunun % 50 artırılması hâdisesi zikredilebilir.

İslâh edilmiş tohumların üretilerek çiftçilere dağıtılması da bu mevzuun önemli bir safhasını teşkil eder. Hâlen 1.5 milyon ton civarında olan hububat tohumluk ihtiyacının ancak 100 bin tondan az bir kısmı üretme çiftliklerince sağlanabilmektedir. Çiftçiye bir defa intikal eden tohumun ortalama olarak beş sene bozulmadan kullanılabilceği kabul edilse bile, iyi tohum ihtiyacı gene de tatmin seviyesinden çok uzak bulunmaktadır. Keza, iyi tohumların her sene selektörden geçirilerek temizlenmesi ve hastalıklara karşı ilâçlanması da lüzumlu bir amelîyedir ki bu hususta alınan tedbirler de ihtiyacın yarısını bile karşıyamamaktadır. Maamafih, pamuk ve şeker pancarı istihsallerinde islâh edilmiş tohum tevziat işi çok daha iyi bir durumdadır.

İslâh yolu ile hayvancılık ve bahçe kültürleri sahasında da büyük başarılar elde etmek imkânları mevcuttur. İslâh edilmiş hayvanların iş kapasiteleri artacağı gibi, her türlü mahsul verimleri de yükselecektir. Gerek tohum islâhı, temizlenmesi ve ilâçlanması, gerekse hayvancılık ve bahçe kültürleri sahalarındaki islâhat faaliyetleri bakımından memleketimizde yapılması mümkün pek çok şey vardır ve bunların randıman üzerindeki tesirleri pek ehemmiyetli olacaktır. Umumiyetle islâh ve teksir mevzularında her şeyi tamamen devletten beklemek bizi ziraî kalkınma davasında pek geciktirebilir. Bu hususta hususî teşebbüsün işbirliğini sağlamak ve üretme işlerini devlet murakabesi altında onlara yüklemek isabetli bir hareket olacaktır.

Nebat ve hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele işlerine öteden beri devletin fazlaca ehemmiyet vermeğe çalıştığı müşahde edilmektedir. Gerek hayvancılık gerekse nebatî istihsal sahaslarında bir hayli başarı elde edilmiş, epidemi mahiyetinde hastalıkların ve haşere salgınlarının zararları oldukça azaltılmıştır. Bu hususta bir fikir edinmek maksadıyla nebatî istihsal sahasından birkaç misal vermekte fayda vardır. Buğdayda sürme hastalığı 1956/57 yılında ilâçlama yapılmıyan yerlerde % 15 bir zarar tevhit ettiği halde, ilâçlı tohum kullanılan yerlerde bu zarar % 1/2 ye kadar düşmüştür. Aynı yıl zarfında ilâçlanan 500 bin ton tohumluk, yekûn buğday hasılasında meydana gelmesi muhtemel bulunan 450 bin tonluk bir kaybı önlemiştir. Keza hububatta zararlı otlarla mücadele, yerine ve zamanına göre, hasılada % 20 kadar bir artışa münce olabilmektedir. 1957 yılındaki devlet ve örnek mücadeleleri 20 bin hektar arazide ehemmiyetli tasarruflar sağlamıştır. Bu misaller bize mücadele sahasında şimdiye kadar elde edilen başarılar kadar, produktiviteyi artırma bakımından önümüzde bulunan imkânları da göstermektedir. Bir çok hastalık ve zararlılarla ekonomik prensiplere uygun bir şekilde, yani yapılan masraflardan daha fazla kıymette hasılda tasarruflar sağlayacak tarzda mücadeleler yapmak bugün artık mümkün hale gelmiştir. Mücadelenin pratik veya ekonomik olmadığı buğday pası gibi epidemilere karşı da tohum islâhı bize çareyi göstermektedir. Bu hususta da her fedakârlığı devletten beklemek itiyadından vaz geçerek devleti sadece rehber ve fertlerin kendi başlarına yapamayacağı işleri onlar namına yapan bir teşekkül olarak görmeğe ve her müteşebbisin kendi namına bu mücadeleyi yapmasını temine gayret etmemiz icabeder.

Esas itibariyle ziraî istihsalin randımanını artırmak gayesine matuf tûründe ve ziraat işletmelerinde kullanılan ekonomik kaynaklar arasında daha elverişli bir nisbet sağlamak suretiyle produktivitenin artırılması imkânlarını kısaca inceleyelim. Ziraî istihsâlde kullanılan kaynak-

ları optimum veya buna yakın bir münasebet haline getirmekle istihdam edilen bütün iktisadî kaynakların da müessiriyetleri artırılmış olacaktır.

Daha evvelki izahlarımız Türkiye ziraatında arazi ve sermaye kaynaklarına nazaran işgücünün nisbî olarak fazla bulunduğunu göstermiştir. Bu fazlalık hem bütün olarak ziraat sektöründe, hem de pek çok sayıda küçük işletmede müşahede edilmekte idi. Diğer taraftan arazi ve sermaye faktörleri arasında münasebetler de her zaman uygun ve ahenkli bir manzara göstermiyor, kâh birisi, kâh diğeri nisbî bir kıtlık arz ediyordu. Bununla beraber, bu ikinci nevi ahenksizlik birinciye nazaran daha az önemli bir mesele teşkil ettiğinden ve aynı zamanda, bu problem produktivite ile ekspansiyonun birbirine karıştığı bir sahada bulunduğundan, biz daha fazla birinci nevi ahenksizlik üzerinde duracağız.

Nazarî olarak denilebilirki, bir memleket ziraatında gizli işsizlik mevcut ise, bu derdin bir çaresi, marjinal produktivitesi sıfır veya sıfıra çok yakın bulunan sub - marjinal müstahsilleri ziraî istihsal sahasından çekmek; böylece, bir taraftan, müessiriyetleri (efficiency) çok az olan bu gibi kimselerin iktisadî kaynakları israfını önlemeğe çalışırken, diğer taraftan da, geride kalan ve müessiriyetleri yüksek bulunan kaynakların ahenkli bir şekilde kombinasyonunu sağlamaktır. Bu suretle, yekûn hasıla ve müstahsil başına produktivite artacaktır. Ziraî istihsalden çekilen kimselerin başka imkânlar bulunmadığı takdirde, işsizlik tazminatı alması veya bunlara fakirler yurdunda bakılması bile cemiyet için daha az bir sosyal masrafı mucip olacağı da ayrıca iddia edilmektedir.

Memleketimiz bakımından meseleyi ele aldığımızda, kat'î olarak sayısını bilmediğimiz halde varlığını kabul ettiğimiz sub - marjinal müstahsillere ziraat sektörü haricinde istihdam ve istihsal imkânları sağlamak hususunun birinci derecede önemli bir iş olarak karşımızda durduğunu görürüz. Ziraat haricinde iş yaratmak demek, bir bakıma, sanayileşmek manasına gelir. İşte bu noktada ziraî kalkınma ile sanayileşme arasındaki yakın ilgi ve münasebet aşikâr bir şekilde tebarüz etmektedir. Ziraî produktiviteye yardımı bakımından sanayi ve hizmet (servis) sektörlerinde bilhassa işgücüne nisbeten fazla lüzum gösteren istihsal kollarının teşvik edilmesi, böylece işgücüne karşı talebin artırılması arzuya şayandır.

Zamanla sanayi ve hizmet sektörleri geliştikçe ziraatın fazla işgücü buraya çekilecek ve bu suretle ziraatın ekonomi içerisindeki nisbî ehemmiyeti her bakımdan azalacaktır. Ancak, halihazırda Türkiye'de ziraat, gerek insan gerekse diğer ekonomik faktörler bakımından, millî kay-

nakların o kadar büyük bir kısmını istihdam etmektedir ki, nisbeten az önemli bir sektör olan sanayiın böyle muazzam bir sektöre yardımcı olması ve orada görülen surplus (lüzumundan fazla) nüfusu istihdam ve absorbe etmesi imkânları mahdud bulunmaktadır. Bilhassa bu büyük sektörün, istihsal faaliyetleri dolayısıyla sanayi sektöründen aldığı malların pek cüz'î miktarları bulması, sanayi sektörünün iç pazarını tahdid etmekte ve gelişmesini zorlaştırmaktadır. Sanayileşmedeki yavaşlık ve gecikme, ziraat sektörünün kendisini surplus işgücünden kurtarmasını da geciktirmektedir.

Fakat bizi daha fazla beklemekten alıkoyan ve acele olarak tedbir düşünmeğe sevkeden bir vâkıa karşımızda durmaktadır. O da süratle artan ve iktisadî kalkınma tahakkuk ettikçe artış temposu hızlanacak olan bir nüfusumuzun bulunması vagiasıdır. Filhakika, yapılan hesaplara göre Türkiye'de her yıl 400 bin kişi 15 yaşına, yani istihşâl çağına girerken, 40 bin kişi 65 yaşını doldurarak ve 110 bin kişi öldüğünden cem'an 150 bin kişi istihşalden çıkar. Buna göre, her yıl 250 bin kişi yeniden iş istiyecek duruma girmektedir. (13) Bu insanların çok büyük bir kısmını ziraat sektöründe kaldıkça, bir taraftan arazi mülkleri ve işletmeler gittikçe küçük parçalara bölünmek suretiyle iktisadîlikleri azalırken, diğer taraftan da daha verimsiz topraklara, ezcümle orman veya mer'a şeklinde istifade edilmeleri tabii şartlar bakımından mecburî olan topraklara karşı amansız bir hücum başlar. Her iki hâdise de ziraatta prodüktiviteyi düşürmeye yardım eder. Bu sebeple, sanayileşme hem şimdiki surplus ziraî nüfusa, hem de artan nüfusa iş ve istihdam imkânları sağlamak bakımından lüzumlu ve zaruridir.

Diğer bir az çalışma şekli olan mevsimlik işsizliğin ortadan kaldırılması veya hiç olmazsa azaltılması da ziraî prodüktiviteyi artırmağa hizmet edecektir. Mevsimlik işsizliğe karşı alınacak tedbirler, ziraî istihşali çeşitlendirmek ve bu suretle yıl içerisindeki iş organizasyonunu islâh etmek; çiftçileri boş kaldıkları mevsimlerde, daha ziyade işgücü ile temin edilecek bazı islâhat ve yatırım faaliyetleriyle meşgul olmağa teşvik etmek ve bu hususta gerekli teknik ve malî yardımları, rehberlik hizmetini sağlamak; keza daha ziyade boş mevsimlerde faaliyette bulunan ziraat sanatları, köylü el sanatları ve köy sanayi işletmeleri kurmak şeklinde hülâsa edilebilir. Çeşitli istihşal derken, entansif bir hayvancılık en başta bahis mevzuu olmaktadır. Ziraî islâhat arasında toprak koruma ve islâhı, işletmenin kuruluşunu islâh gibi doğrudan doğruya ziraî prodüktivite ve hasılaya tesir eden faaliyetlerle, köy topluluğu-

(13) Çalışma Vekâleti mütehassısı Dr. Dreyer'in Ekonomi Kurumunda verdiği bir konferanstan alınmıştır

nu ilgilendiren ve sosyal bazı faydalar sağlayan yollar, mektep, cami gibi yatırım ve imar faaliyetleri misal olarak zikredilebilir. Köylü el sanatları çok uzun bir tarihtenberi memleketimizin her köşesinde yerleşmiş ve ananeleri kurulmuş istihşallerdir. Bunları imkân nisbetinde ihya ve islâh etmek, bazı hallerde bizatihi ziraî hasıladan daha büyük bir gelirin çiftçiye akmasını sağlayabilir. Köy sanayii arasında basit ziraat âlet ve makinelerinin imal ve tamir işlerini ve buna benzer küçük imalât faaliyetlerini sayabiliriz. Ziraat sanatları ise müstahsilin ilk elde istihşal ettiği ham ziraat mahsulünü işliyerek mamul veya yarı mamul mallar halinde kıymetlendirmesini temin edecektir. Bu faaliyet te hem boş zamanlarda işgücüne istihdam imkânı sağlayacak, hem de çiftçi gelirini artıracak ve ekonomik risklere karşı sigorta vazifesi görecektir.

Sürplus ziraî nüfusu yeter derecede ve süratte azaltamadığımız ve ziraî prodüktiviteyi en azdan nüfus artışı nisbetinde artıramadığımız takdirde, halihazırdaki refah ve yaşama seviyesini daha fazla düşürmek için alınması icabeden tedbirler mahiyet itibariyle daha radikal olmağa mecburdur. Ziraî nüfusla diğer kaynaklar arasındaki ahengi kurabilmenin bir çaresi de ziraat sektöründe istihdam edilen arazi ve kapital kaynakları miktarını imkân nisbetinde artırmaya çalışmaktır. Son zamanlarda ziraat arazisine mer'a ve ormanlardan mütemadi olarak ilâveler yapılmıştır. Bu arazi nevelerinin ekseriya devamlı olarak işlenmeğe müsait olmadığı, verimlerinin esasen düşük bulunduğu veya pek kısa zamanda düştüğü, bilâhare erozyon tehlikesini hızlandırarak bu kıymetli kaynağın ebediyen kaybolmasına yol açtığı aşikârdır. Bunlara ilâveten, bu hâdise, hayvancılık ve ormancılık talî sektörlerinde esasen muvazeneden uzak bulunan ihtiyaç ve imkân münasebetlerini daha da muvazenesiz bir hale koymak suretiyle iktisadî güçlükleri de artırmaktadır. Bu sebeple, orman ve meradan arazi açmağa son verilmesi ve hattâ tabii şartları icabı olarak orman veya mera arazisi olmağa mahkûm araziler yanlışlıkla işlenmiş ise, bunların tekrar eski veya en uygun kullanılış maksadına dönmesini sağlayacak ve teşvik edecek tedbirlerin alınması doğru olur.

Geriye, hâlen hiç bir işe yaramayan bataklık, ölü toprak vesaire gibi yerlerin imar ve ihyası kalmaktadır ki bunları her suretle teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Maamafih, sadece bu kaynaktan ehemmiyetli nisbetlerde işlenen arazi sağlanacağına şahsen inanmıyoruz. O halde, araziyi artıramadığımız, prodüktiviteyi yükseltmediğimiz ve sürplus nüfusu ziraattan çekemediğimiz takdirde tek çare olarak nüfus artışının kontrol edilmesi kalmaktadır. Ümidimiz bu gibi zecrî bir tedbire hiç bir zaman muhtaç kalmamamızdır.

Ziraat sektöründe istihdam edilen kapital kaynaklarının miktarını artırmanın bir yolu, bu sektörü yatırımlar için cazip hale getirmek, çiftçilerin tasarruflarını ve bunları verimli istihsal faaliyetlerine tahsislerini teşvik etmektir. İkinci bir yol ise, ziraat sektörüne yeter miktar ve şartlarla kredi sağlamaktır. Ancak, ziraat kredilerin istihlak gibi verimsiz gayelere tahsis edilmesine mani olmak, istihsal kapasitesinin devamlı olarak artmasını sağlayacak ve iyi ziraat tekniği kullanılmasını teşvik edecek tedbirleri de birlikte almak lâzımdır. Sonra, çok sayıda çiftçiye azar azar kredi vermek; krediyi verirken teminattan ziyade borçlunun şahsına ve krediyi kullanacağı gayelere ehemmiyet vermek; bu kullanışı kontrol ve mürakabe etmek ve bu maksatla icabında kredinin bir kısmını aynı olarak sağlamak gibi bazı esaslara riayet etmek de gerekir.

Tebliğimizin bu bölümünde, Türkiye ziraatinin prodüktivite seviyesini yükseltmek maksadiyle alınmasını uygun gördüğümüz tedbirler, esas itibariyle iki gaye etrafında toplanabilir. Bunlar da, randımanları artırmak ve istihsal faktörleri arasında ahenk temin etmek gayeleridir. Randımanların artırılmasını izah ederken daha fazla nebatî istihsalî gözönünde bulundurduğumuzdan, şimdi evvelâ hayvanî istihsalin kendine has ve konu ile ilgili bir kaç hususiyetini kısaca belirtmek doğru olacaktır. Zira, esasen ziraatimizin mühim bir istihsal şubesini teşkil eden hayvancılık, son zamanlarda doğan güçlükler ve sıkıntılar dolayısıyla, üzerinde dikkatle eğilmeyi icabettiren bir numaralı meselemiz haline gelmiştir.

Daha ziyade iptidai bir mer'â hayvancılığı karakterini taşıyan Türkiye hayvan yetiştiriciliği, nüfus ve ihtiyaçlardaki artışa ve ekonomik gelişmemize ayak uyduramamakta, hayvan sayılarında yıllar boyunca görülen artmaya rağmen, hayvan birimi başına verimde hemen hiç bir değişme olmadığından, hayvan mahsulleri arzı talebin daima gerisinde kalmaktadır. Durumu daha güç bir hale getiren diğer bir hâdise de, daha evvelce işaret edildiği üzere, işlenen arazinin son zamanlarda mer'âlar aleyhine genişlemesi, buna mukabil, iktisadî durumla ilgili olarak hayvan mahsullerine karşı talebin sür'atle artma temayülü göstermesi, ve yine aynı sebeplerle kaçakçılığın artmasıdır. Hububat vesair ziraat mahsullerinin fiyatları desteklenir veya yükselirken, et, süt gibi başlıca, hayvan mahsulleri kalitelerinin yükselmesini teşvik edici bir fiyat politikasının tatbik edilememesi, bir çok ahvalde servet ölçüsü olarak hayvan sayısının alınması, esasen düşük verimli bulunan hayvanlarımızın evsafını ıslah ve prodüktivitesini yükseltme istikametinde müstahsil nezdinde bir arzu ve temayülün doğmasına da mani olmaktadır.

Kanaatımızca, Türkiye hayvan yetiştiriciliğinde, et, süt, iş vesaire gibi mahsuller bakımından yüksek randımanlı ve iyi kaliteli hayvanlardan az sayıda elde bulundurmamak ve bunları en iyi yetiştirme ve bakım şartları altında ve ihtiyaçlarımızı tamamen sağlayacak bir şekilde beslemek gaye olarak alınmalıdır. Mer'a hayvancılığı ile bu gayenin memleketimizde tahakkuku mümkün olmadığı gibi, mer'a yetiştiriciliğinden derhal ve büsbütün vazgeçmeğe de imkân yoktur. O halde çalışmalarımızı iki istikamete birden tevcih etmek, yani bir taraftan mer'aları ıslaha, mer'adan istifade şartlarını iyileştirmeğe; buradaki ortak mülk yetin zararlarını azaltmağa matuf tedbirler alırken; diğer taraftan da hayvancılıkta bir yön değiştirme yapmak ve çiftlik hayvancılığına başlamak icabeder.

Hayvanların randımanlarını artırmak, evvela besleme ve bakım şartlarının iyileştirilmesi, hayvan hastalıkları ve parazitlerle mücadele gibi kısa vadeli tedbirlerin alınmasını ve bu arada ziraate yem nebatlarının ithalini şart koşar. Aynı zamanda, hayvan ırklarının seleksiyon, adaptasyon, melezleme vesaire gibi zootekni metodları ile ıslahı istikametinde nisbeten uzun vadeli tedbirlere de derhal tevessül etmek icabeder. Zirai işletme içerisinde hayvani ve nebati istihallerin daha yakın bir şekilde birleştirilmesi, bir taraftan ekonomik riskleri azaltarak zirai gelirin artmasına hizmet ederken, diğer taraftan da iş organizasyonu ve iş gücünün kıymetlendirilmesi durumunu ıslah, ve nebati istihsal randımanının, yem nebatları ve münavebenin yerleşmesi, çiftlik gübresinden istifade sebepleri ile artması gibi faydalı neticeler de sağlayacaktır.

Ziraatte çalışan fertler başına düşen produktivite seviyesinin, arazi ve hayvan birimi başına randımanı artırmak yanında, istihsal birimini büyütmek suretiyle de yükseltilebileceğine daha evvel temas edilmişti. Yukarıda izah edidiği üzere, zirai istihsal amillerinin gerek memleket çapında, gerekse istihsal birimleri içerisinde ahenkli bir şekilde birleştirilmeğe çalışılması takdirinde, aynı zamanda, istihsal birimlerinin iktisadi bir büyüklüğe ulaşacağına ve bu gayenin de tahakkukuna hizmet edileceğine burada işaret etmek yerinde olacaktır. Bunun gibi, zirai işletmenin kuruluş ve işleyişini düzenleme, çok parçalı arazileri birleştirme (Remembrement), ve arazi mülkiyet ve tasarruf rejimini ıslah gibi tedbirler de zirai produktivite artışında rol oynayacaktır. Son olarak bahsi edilen bu tedbirlerden işletmeyi düzenleme ve parçalı arazileri birleştirme sahalarında şimdiye kadar memleketimizde hemen hiç bir şey yapılmamıştır, denilebilir. Arazi mülkiyet ve tasarruf rejimini ıslah gayesiyle son on sene zarfında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesi içerisinde sarf edilen gayretler, toprak sahibi çiftçi adedini memleket çapında artırmak ve işletme büyüklüğünü ekonomik hale getirmek ba-

kımlarından ancak mahdut tesirler icra edebilmiştir. Toprak dağıtımında daha ziyade hâli devlet arazisinin, bölgede mevcut topraksız ve az topraklı çiftçilerin hepsini tatmin gayesi ile, nisbeten küçük parçalar halinde taksim edilmesi; toprak verilen kimselere, kanunda derpiş edilen kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaşlardan yeter miktarda verilememesi; topraklandırılan kimselerin mazbut ziraat işletmeleri kurmalarının teşvik ve kontrol edilmemesi; ve nihayet kanunda mühim bir esas olarak alınan kamulaştırma yoluna ihtiyatla ve mahdut nisbette müracaat edilmesi gibi sebepler ile, aslında mükemmel bir şekilde hazırlanmış bir reform kanununun, kendisinden beklenen faydaları tam olarak sağlayamamasını, ve dolayısıyla, ziraî produktiviteyi hissedilir derecede artıramamasını intaç etmiştir. Bu sahadaki gayretlerimizi artırır ve düzenlerken, bir taraftan da, şimdilik büsbütün ortadan kaldırılması mümkün olmayan ziraî kiracılık ve ortakçılık müesseselerini idare eden şartların ıslahı ve nizama bağlanması istikametinde çalışmalara da başlamaklığımız icabetmektedir.

Gerek yukarıdanberi sayılan tedbirlerin alınmasında, gerekse bunları takviye edecek ve ziraî produktiviteyi artıracak başka tedbirlerin ve yardımların sağlanmasında devlete büyük vazifeler terettüp ettiği aşikârdır. *Bu maksatla, memleket ziraat politikasının, temel gayeleri göz önünde bulunduracak ve icaplarını en kısa ve emin yoldan temin edecek şekilde tâyin ve tespit edilmesi; bu politikanın, hiç bir suretle kısa vadeli, günlük mülâhazalarla bozulmadan tatbik edilmesi şarttır.* Memleketimiz ziraat politikasının tespit ve tatbikinde en büyük mes'uliyeti taşıyan Ziraat Vekâletinin, iktisat sahasında ihtisas yapmış elemanlar ile takviyesi (14) ve şartlarımıza en uygun bir politikayı tâyin etmek, bunda zaman zaman lüzumlu görülecek değişiklikleri yapmak üzere, Vekâletin yüksek kademelerinde mes'uliyet deruhte etmiş şahsiyetler ile müstakil ilim ve ihtisas adamlarının birlikte çalışabilecekleri bir mekanizmanın teşkili de şüphesiz faydalı olacaktır.

Ziraat Vekâletinin, ziraî produktivite seviyesini yükseltmek gayesiyle, daha evvel zikredilenler dışında yapacağı yardımlar arasında en başta gelenler, (1) araştırma, eğitim ve yayım; (2) toprak ve su muhafazası; (3) marketing ve fiyat şartlarını ıslah; ve (4) çiftçi teşkilâtlanması olarak hülâsa edilebilir. Bütün bu mevzu ve meselelerin teferruatlı bir şekilde izahı bu tebliğin çerçevesini aşacağından, ancak bir iki ana noktaya işaret etmekle iktifa edeceğiz.

(14) Bu münasebetle, A B D Ziraat Nezaretinde istihdam edilen iktisatçıların, gerek sayı gerekse kalite bakımlarından, bütün memlekette mevcut iktisatçıların yarısını teşkil ettiğini kaydetmek faydalı olur sanırım.

Zirai araştırmanın gayesi, yeniden keşifler yapmaktan ziyade, mevcut ve malûm teknolojik bilgilerin denenmesi ve şartlarımıza adaptasyonu; iştilgal sahası ise, ziraat usulleri, âlet ve vasıtalar, tohum, fidan ve hayvanların ıslahı, nebat ve hayvanların ve tabii kaynakların korunması, zirai işletme ve marketing şartlarının düzenlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu sahada memleketimizde temel atılmış ve bir hayli ilerlenmiş bulunmakla beraber, gene de gayretlerin artırılmasına ve bazı sahaların daha önemle ve evveliyetle ele alınmasına lüzum vardır. Eğitim sahasında bilhassa teknik ziraat ve bahçıvanlık okullarına ve zirai yayım faaliyetlerine daha fazla ehemmiyet vermek yerinde olacaktır. Araştırma çalışmalarının neticelerini büyük çiftçi kütlelerine intikal ettirecek olan zirai yayım servisi, müstahsile, mahdut miktardaki arazi ve sermayeden azamî hasılayı elde etme ve iş gücünü müessir bir şekilde kullanma yollarını öğretecek; bu suretle, bir taraftan zirai istihsalin prodüktivitesini yükseltmeğe çalışırken, diğer taraftan çiftçinin yaşama şartlarını ıslaha ve yetişen gençlerin en elverişli ve heveslilerini ziraate bağlamağa yardım edecektir. Bu maksatla, memleketimize en uygun gelecek yayım metodlarının bulunarak tatbiki, bu usullerin, sermaye ve araziden mümkün mertebe tasarrufla daha ziyade teknik bilgiyi artırmak suretiyle gayesine ulaşmağa çalışması şayanı arzudur. Bu konuda da temelin hazır bulunduğunu, ancak, teşkilâtın eleman ve vasıta bakımından ikmal ve takviyesi ile daha iyi işler bir hale getirilmesi lâzım geldiğini kaydetmek kifayet eder.

Toprak ve su muhafazası, arazi ıslahı ve marketing sahalarında da teşkilâtın kurulmağa ve ilk çalışmaların yapılmağa başlandığını memnuniyetle müşahade etmekteyiz. Zirai marketing konusunda hedef; asgari masraflar ile çalışan, iktisadî kaynakları israf etmeyen ve müessir bir şekilde kullanan, müstahsil ile müstehlik arasında en iyi bir tarzda temas ve muamele imkânlarını sağlıyan, teknik bakımdan kusursuz ve lüzumu halinde değışebilecek elâstikiyete sahip bir marketing sistemi elde etmek olmalıdır. Bu bakımdan, çiftçilere müstehlik talebi ve fiyatlar hakkında müstehliklere arz ve istihsal durumu üzerinde en doğru malûmatı en seri vasıtalar ile bildirecek, ve istikbale ait istidlâllerde bulunacak bir marketing haber servisi kurulması âcil bir ihtiyaç halinde karımızda durmaktadır. Bu sayede zirai fiyatlardaki istikrar artırılabilir gibi devletin piyasaya müdahalelerine de daha az lüzum hasıl olacaktır.

Çiftçi teşkilatlanmasının bir veçhesi piyasa ve istihsal ile ilgili olduğu halde, diğer veçhesi bu insanların umumî dert ve meseleleri ve sosyal ihtiyaçları ile alâkalıdır. Memleketimizdeki her türlü zirai kooperatiflerin ve çiftçi teşekküllerinin bu gayelere uygun bir şekil-

de ve daha fazla aşağıdan yukarıya doğru gelişen gönüllü teşekküller halinde kurulup yerleşmesi ve işlemesi hususunda yapılacak pek çok işimiz bulunduğu muhakkaktır. Bu hareketin tamamen Ziraat Ve-kâletinin mes'uliyetine bırakılması, işlerin koordinasyonu ve müsmir neticelerin elde edilmesi bakımlarından şayanı arzudur.

V. — N E T İ C E

Modern sınaî cemiyetlerin iktisaden kalkınmalarında, bu memleketlerde tahakkuk ettiren ziraî produktivite artışının mühim rolü olmuştur. İktisadî gelişme hareketlerini, hemen tamamıyla veya büyük mikyasta, ziraî produktiviteyi artırmak suretiyle meydana getirdikleri hasıla fazlasına, ve sermaye teraküm hareketlerini daha ziyade ziraat sektöründe yaptıkları tasarruflara istinat ettiren memleketler mevcut bulunmaktadır. Bunlara bir misal olarak Japonya, Birleşik Amerika ve Sosyal Rusya'yı gösterebiliriz. Zamanımızda, başta Hindistan ve Çin olmak üzere, az gelişmiş memleketlerin bir çoğu, ekonomik kalkınmalarını aynı yoldan yürüyerek sağlamağa çalışmaktadırlar.

Esas itibariyle bir ziraat memleketi ve az gelişmiş bir ekonomi olan Türkiye'nin de bu yolu takip etmesi hem gerekli, hem de faydalıdır. Düşük bir produktivite seviyesinin sebep olduğu düşük gelirler yüzünden tasarrufların azalmasını, mahdut miktardaki tasarrufların sermaye terakümünü ve yatırımları yavaşlatmasını, az sermaye ve yatırımların tekrar düşük produktivite ve gelirlere müncer olmasını intaç eden, ve böylece iktisadî hayatımızı dar bir çenber gibi sıkarak gelişmesine engel olan fâsit dairenin kırılmağa en müsait noktası hiç şüphesiz produktivite seviyesidir. Böyle tehlikeli bir fâsit dairenin yerini, yükseltilecek produktivite seviyesi sayesinde gelirlerin ve hayat standardının yükselmesine, umumî sıhhat ve maarif durumunun ıslahına; artan gelirlere, daha fazla tasarruf, sermaye teraküm ve yatırımları yapılmasına; bütün bunların neticesi olarak tekrar produktivite seviyesinin yükselmesine yol açan helezoni bir kalkınma hareketinin alması mümkün ve muhtemeldir. Produktivite arttıkça, çalışma saatlerinin kısaltılmasına rağmen, ye-kün hasıla eksilmeyecek, fakat büyük ihtimalle artacak; bu suretle cemiyet hem daha fazla hasıla, hem de daha çok istirahat kavuşarak her bakımdan refah seviyesini yükselmiş olacaktır.

İtiraf etmek lâzımdır ki, tarih boyunca Türkiye, iktisadî kalkınmasında ziraate düşen rolü her zaman lâyık ve vechile takdir edememiş; daha ziyade kendi ihtiyaçlarını temine çalışan çok sayıdaki küçük çiftçilerinin

prodüktivite seviyelerini yükseltmek üzere yeter derecede gayret sarf edemmiştir. Halbuki en kısa zamanda ve mümkün olan sür'atle bu kalabalık müstahsil kitlesine yardım etmek, onların prodüktivitelelerini ve dolayısıyla hasıllarını çoğaltmağa çalışmak icabeder. Bu maksatla alınacak kısa vadeli, âcil tedbirler lüzumlu ve faydalı olmakla beraber, hedefe tam olarak ulaşma bakımından bunlar gayri kâfi bulunmaktadır. Bundan dolayı, aynı zamanda diğer iktisadî sektörlerin geliştirilmesi, bu arada bilhassa sanayileşme istikametinde alınacak uzun vadeli tedbirler ile ziraî prodüktivitenin daha fazla artmasına yardım etmek gerekir.

Aslında, ziraî kalkınma ile sanayileşme ve umumiyetle iktisadî gelişme arasındaki bağlar ve münasebetler karşılıklıdır. Bir taraftan ziraî kalkınma sanayileşmeyi teşvik eder ve kamçılarken, diğer taraftan da sanayileşme ziraati geliştirmekte ve prodüktivitesini artırmağa yardım etmektedir. Esasen sanayide ileri durumda bulunan memleketlerin umumiyetle ziraatlerinin de müterakki olması sebebi. bu sektörler arasındaki karşılıklı bağların ve münasebetlerin tabii bir neticesidir. Filhakika, ziraî prodüktivitenin artışı; sanayi ve hizmet sektörlerinin muhtaç bulunduğu işçi ordusunu ziraatten serbest bırakacak; kalkınma tesiriyle daha sür'atle artan nüfusun beslenme ihtiyaçlarını sağlayacak; sermaye terakümünü ve bilhassa kalkınma için hayati ehemmiyeti haiz olan döviz kaynaklarını zenginleştirmeye hizmet edecek ziraî hasıla fazlasını meydana getirecek; zarurî maddeler fiyatlarının, dolayısıyla ücretler seviyesinin düşük kalmasına yardım ederek kalkınmanın maliyetini azaltacak; iktisadî gelişmenin finansmanında kullanılabilir ilâve bir kıymet yaratmak suretiyle kalkınma esnasında doğacak enfâsyonist tazyiki azaltacak; ve neticede, ekonominin bütünü için faydalı hizmetler görmüş olacaktır. Keza ziraî prodüktivite artışı; sanayiın daha bol ve daha ucuz ham maddeler bulmasını sağlayarak, ve sınaî mamuller için pazarlar temin ederek sanayileşmeyi kolaylaştıracaktır. Bu sebeplerle, *sanayileşmeye giden en kestirme yol ziraî kalkınma ve dolayısıyla ziraî prodüktivite artışından geçer*, diyebiliriz. Bu suretle sanayileşme ve iktisadî gelişme daha sağlam temellere dayatılmış olacaktır. Bu düşünce tarzına göre, iktisadî kalkınma dâvasında işe ziraatten başlamak ve ziraî prodüktiviteyi ön plânda ele almak zarurî bir şart haline gelmektedir.

Diğer taraftan, halen düşük bulunan ziraî prodüktivite seviyemizi yükseltemediğimiz müddetçe, ziraat sektöründe görülen çeşitli az çalışmalar dolayısıyla muazzam miktarlarda iktisadî kaynaklar mütemadi bir şekilde israf edilmiş olacaktır. Bundan başka, ziraî prodüktivite seviyesinde elde edeceğimiz artış, hali hazırda nüfusumuzda görülen yıllık ortalama % 3 e yakın artıştan daha fazla olmak mecburiyetindedir. Zira

aksi halde, esasen düşük olan hayat standardı daha da fazla düşecek, sür'atle artan nüfusu besliye bilmek için daha fazla sayıda insan ziraî istihsale bağlı kalmağa mahkûm edilecektir. Bir iş gücü birimine istihdam temin edebilmek için lüzumlu sermaye yatırımları, sanayi vesair sektörler'e nazaran ziraatte nisbeten daha düşük olacağından, ziraî kalkınmaya bu bakımdan da bir priorite tanımak icabeder.

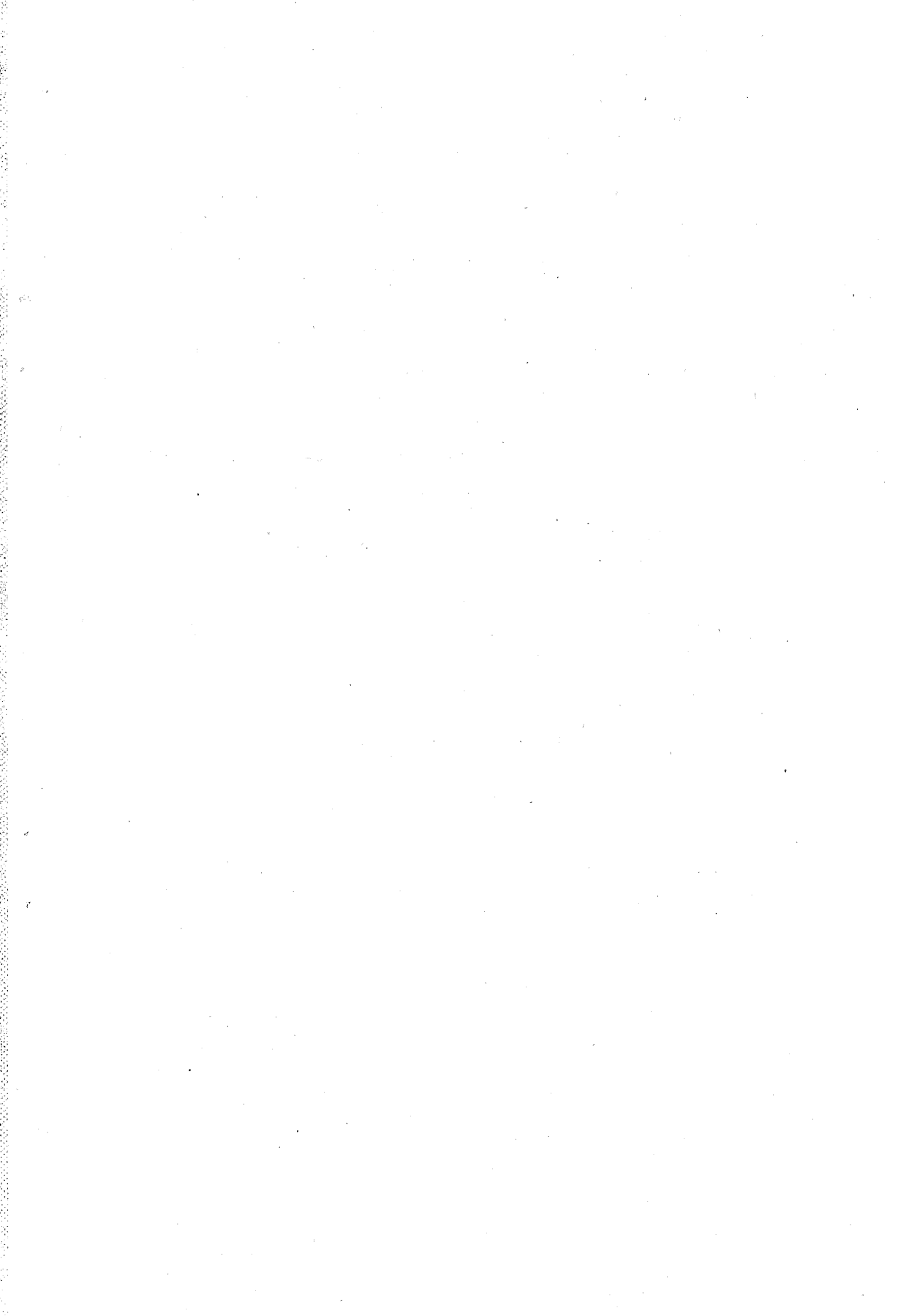
Ancak, ziraî kalkınmanın gösteriş mahiyetinde, mahdut sayıda insanı istifade ettiren bir hareket olmaktan ziyade, büyük kitleleri faydalandıran, temelden bir kalkınma olması gerekir. Bu gayeye ulaşmak üzere ziraî prodüktiviteyi müessir bir manivela olarak kullanmak mümkün ve doğru olur. Yılda % 3-5 gibi mütevazi nisbetteki bir prodüktivite artışı bile bu uğurda yapılacak masrafları ve sarf edilecek gayretleri fazlasıyla karşılamaya yetişir. *Prodüktivite artışı yolu ile elde edilecek ziraî kalkınma emin ve devamlı bir ilerlemeyi temsil eder; ve evvelâ hızla sıçrayıp sonra bir kaç adım gerilemek suretiyle yapılacak kalkınmaya her bakımdan tercih edilmelidir.*

Hülâsa olarak diyebiliriz ki, memleketimizde geniş kâylü grupları arasında yerleşmiş bulunan fakirlik derdinin kökünde ziraî prodüktivite düşüklüğü çöreklenmiş yatmaktadır. Bu derde karşı en tesirli devâ, azim ve cesaretle ve doğrudan doğruya ziraî prodüktivite meselesine hücum etmektir.

Dr. A. Fethi Afil

Zir. Yök. Müh.

Türkiye Ziraaında Prodükivite
Meselerii

TÜRKİYE ZİRAATINDA PRODÜKTİVİTE MESELELERİ

İŞLETMELERİN MUKAYESESİNDE KULLANILAN ESAS MEFHUMLAR

İşletme analiz mukayesesinin işletmecilik bakımından ne kadar ehemmiyetli olduğu yukarıda tebarüz ettirildi. Mukayeselerde kullanılan esas mefhumların tarif ve hudutlandırılması, bunları başka başka anlamlar da kabul edilerek mukayeselerde meydana gelecek yanlışlıkları önlemesi bakımından, üzerinde dikkatle durulması lâzım gelen hususlardandır. Nitekim bazı mefhumların, bilhassa prodüktivite, rasyonellik ve rantabilite mefhumlarının tarif ve anlamları hakkında iktisad ve işletmecilik literatürlerinde tehalüf görülmektedir. Biz burada işletme neticelerini en vazih bir şekilde belirten, mukayese münasebetlerinde daha çok kullanılan işletmecilik bakımından mühim olan belli başlı mefhumları sırası ile izah edeceğiz.

1. PRODÜKTİVİTE :

Dünya nüfusunun gittikçe artması, iâşe maddelerine olan talebi çoğaltmış ve bunun neticesinde bir takım iâşe zorluklarını doğurmuştur. Bu durumun bütün istihsal alanlarında olduğu gibi, hasseten ziraate yeniden prodüktivite üzerinde arştırmalara sebebiyet vermiş ve bu arştırmalar günün iktisat politikasına ait bir çok mühim meselelerin önünde yer almıştır.

Prodüktivite mefhumunun karşılığı olarak dilimizde müsmiriyet, müstahsiliyet, verimlilik kelimeleri kullanılmaktadır. Bu mefhum umumî iktisad ve işletmecilik çerçevesi içerisinde bulunmakla beraber aynı zamanda cemiyet iktisadına da aittir. Verimlilik kelimesinin esası, verimli (prodüktif) olup, bundan istihsal neticesine iktisadî bir faktör olarak yardım eden her şey anlaşılır veya cemiyet iktisadında her çeşit iktisadî malların meydana gelmesini temin eden faaliyete verimli faaliyet denir (1). Prodüktivite düşüncesi istihsal hâdisesine bağlıdır ve bu mef-

(1) Prof. Alfred Amonn. Cemiyet iktisadında ana mefhumlar, ana meseleler. İstanbul 1953, S. 71.

humun istihsalin verimliliğini veya istihsal vasıtalarının mahsul verme kabiliyetini ifade eder.

Prodüktivitenin nazari olarak kat'i tarifini yapmak çok karışıktır. Bazı iktisatçılara göre prodüktiviteden anlaşılan mâna kemmi bir istih-sâldir. Bunda hiç bir zaman istihsalin kıymet olarak ölçülmesi nazarı itibare alınmaz ve prodüktivite kelimesi ile bir istihsalin hacmi yerine bu istihsal kıymetinin para olarak ifadesi yanlıştır (2). Buna mukabil bazı müellifler prodüktivitenin hem miktar ve hem de kıymet bakımın-dan ifade edildiğini ve ölçülebildiğini kabul etmişlerdir. (3) (4).

Prodüktivite yalnız bir mâna ifade eden iktisadî bir terim olmayıp, çok defa birbirinden farklı dar ve geniş mânalarda kullanılmaktadır. Şa-yet bir arazinin prodüktivitesinden bahsediliyorsa, arazi parçasının ve-rimlilik vasfı ve mevcut diğer tabii ve teknik şartlar dolayısıyla muay-yen bir mahsulün istihsalin müsait bulunduğu düşünülür. Bir maden iş-letmesinin prodüktivitesi de onun cevher zenginliği ve işletmeye mü-sait olduğunu bildirir. Bütün bir memleketin prodüktivitesi bize, onun tabii zenginliklerini kısaca memlekette muayyen bir mahsul elde etmek için prodüktif kuvvetlerin mevcudiyetini ifade eder (5)

Prodüktivite istihsal miktarı ile mevcut istihsal kuvvetleri arasın-daki nisbet veya bir istihsal kuvvetlerinden birine nisbeti ile çıkan ha-ricî kısmettir. Meselâ iş prodüktivitesi aylık veya yıllık istihsalin iş za-manı veya iş gücüne düşen miktarı, satış prodüktivitesi ile istihsalin sat-ha düşen kıymeti veya miktarıdır (6). Prodüktivitenin başka bir tarif şekli de şöyledir: İstihsal ameliyesinde mal veya hizmet miktarının ço-ğalma derecesidir bu emtea ve hizmet ile ifade olunur (7). Profesör Ho-wald ise prodüktiviteyi şu tarzda ifade etmektedir: Miktar ve kıymet bakımından istihsal neticesi ile onun meydana getirilmesi için iktiza eden başka iktisatçılar da vardır (9) (10) (11).

(2) Jean Fourastié. La productivité. Paris, S. 49.

(3) Dr. Jakob Viel. Aynı eser, S. 260.

(4) Prof. Dr. W. Busch. Ein Beitrag zur produktivitätsfrage. Agrarwirtschaft, Hannover. 1952, Heft. 8.

(5) Karl Diehl. Die Grundbegriffe der Volkswirtschaftslehre. Jena 1934, S. 3.

(6) Jean Fourastié. Aynı eser, S. 55.

(7) Prof. Dr. Refii Şükrü Suvla. Nazari iktisat, İstanbul 1949, S. 49.

(8) Prof. Dr. Oskar Howald. ABC für Agrarpolitik und Agrarwirtschaft. Brugg 1951, S. 45.

(9) Prof. Alfred Amonn. Volkswirtschaftliche Grundbegriffe und Grundprobleme. Bern 1944, S. 121.

(10) Dr. K. Heinrich Olsen. Braunschweig . Völkenrode. Şifahi malûmat.

(11) Prof. Dr. W. Busch. Aynı eser, S. 250.

Prodüktivite esas itibariyle teknik prodüktivite, teknik iktisadî prodüktivite, ve mutlak prodüktivite olmak üzere üç mânada kullanılır. Teknik prodüktivite, bir istihsal neticesinin diğer bir istihsal neticesi ile mukayese edilmesidir. Meselâ bir süt inegi diğerinden daha verimlidir denildiği zaman burada sadece neticede görülen ineklerin vermiş oldukları süt miktarlarından hareket edilerek mukayese yapılmıştır. Bir de teknik-ekonomik prodüktivite vardır. Bundan, bir işletme diğer bir işletme ile mukayese yapılarak bu işletme diğerinden daha prodüktiftir, denilebilir. Ancak bu mukayesede yapılan masraf da nazarı itibare alınarak aynı masrafla fazla kıymet elde eden işletmenin daha prodüktif olduğu kabul edilmelidir. Mutlak prodüktivite mefhumuna gelince, burada prodüktivite diğer istihsal hâdiselerine göre değil, bilâkis mutlak kıymet olarak meydana çıkar. Bu mefhum hareket noktasını iktisadî malların kıt oluşundan ve insanların bunu elde etmek için istihsal yapmağa mecbur olduğundan alır. İşte bu istihsal yapılırken elde edilen mahsulün kıymeti ile kullanılmış olan masraf yekdiğerine nisbet edilir ve mahsul kıymeti, masrafların nekadar üstüne çıkarsa, mutlak prodüktivite okadar iyidir (12). Mutlak prodüktiviteye aynı zamanda iktisadî prodüktivite de denir.

Prodüktivite bakımından işletmeler mukayese edilirken, bunların aynı istihsal branşlarında çalışanlarını ele almanın lâzım geldiği unutulmamalıdır.

Endüstride istihsale iştirak eden her faktörün prodüktivitesi tesbit edildiği halde, ziraatte bunu yapmak zordur. Ziraatte, yukarıda zikredildiği gibi, bu işletme diğerinden prodüktiftir diyebiliriz. Fakat bu gerek satıl ve gerek iş prodüktivitesinin hakikî kıymetini bize göstermez. Zira bu prodüktivite tesbit edilirken işletme yerinin, iklimin satıl ve iş gücü mahsul verme yahutta mahsul meydana getirme kabiliyeti üzerine olan tesirlerini ölçmek müşküldür. İşletmelerin prodüktivitesini miktar bakımından mukayese, tek mahsul mevzubahis olduğu zaman kolaydır. Fakat bu hâl nadirdir. Ekseriyetle zirai işletmelerde bir çok mahsuller birikti yıl içerisinde istihsal edilirler. Bunları mukayese için yeknesak bir vahide tahvil edilmeleri lâzımdır. Ölçü olarak kalorinin ele alınması düşünülürse de bu müsait değildir. Bunları nişasta değerine veyahut protein ihtivalarına göre ölçmek daha uygundur. Son senelerde bilhassa bu hususta Prof. Woermann'ın bulmuş olduğu hububat değeri (Getreidewert) kullanılmaktadır. Bunda esas, zirai her bir mahsulün nişasta kıymeti ihtivasına göre gıda kıymetini bulmaktır. Burada protein ve yağ miktarı

(12) Prof. Dr. W. Busch. Aynı eser, S. 250.

da nazarı itibare alınarak, hububat vahit kabul edilmiş ve diğer mahsul-ler ona göre kıymetlendirilmiştir. Bu tahvilde kullanılan mahsullerden bazılarının emsalleri aşağıda gösterilmiştir (13) :

Hububat			Hububat		
Mahsulün cinsi		kıymeti	Mahsulün cinsi		kıymeti
100	Kg. Hububat	1.00	100	» Balık unu	1.60
100	» Mısır	1.00	100	Litre İmansız süt	0.20
100	» Bezelye, fasulye	1.20	100	Kg. Yağlı süt (% 3,5)	0.70
100	» Soya fasulyesi	1.50	100	» Kaymak	3.50
100	» Şeker pancarı	0.25	100	» Yağ	13.50
100	» Patates	0.25	100	» Canlı sığır	6.00
100	» Soğan	0.30	100	» Canlı koyun	6.00
100	» Ispanak ve diğer yaprağı yenen seb. zeler	0.15	100	» Yün (temiz)	100.00
100	» Beyaz ve kırmızı lâhana	0.15	100	» Yün (kirli)	40.00
100	» Kuru çayır otu	0.40	100	» Canlı kümes hay.	6.00
100	» Kuru yonca	0.50	100	» Yumurta	5.00
100	» Yaz. hubu. samanı	0.15	100	Adet Yumurta	0.25
100	» Kışlık » »	0.10	100	Kg. Balık	6.00
100	» Bezelye samanı	0.30	100	» Canlı at	7.00
100	» Kepek	0.80		Boğa bakımı (bir sene)	20.00
				Misafir hayvan 1 B. baş	6.00
				180 mer'a günü)	30.00
				Ayırır bakımı (1 sene)	

Prodüktivitenin işletmenin bütünü hakkında hesaplanması daha doğru netice verecektir. İşletmenin yalnız bir şubesine ait yapılacak prodüktivite hesabı daha zor ve hatalı olur. Memleketler arasında iktisadî prodüktivite neticelerinin mukayeselerini yapmak, memleketlerin para kıymetleri ve bunların satın alma güçleri arasındaki farktan dolayı müsait değildir. Bununla beraber teknik prodüktivite, satıl ve iş verimliliği mukayesesi yapılabilir vefaydahlıdır.

Prodüktivitenin hesaplanması bilhassa ziratte kolay değildir. Her istihsal hâdisesinde toprak, iş ve sermaye beraberce kullanılır ve iktisadî bir mal elde edilir. Buna umumiyetle gayrisaf hasıla tesmiye olunmaktadır. Prodüktivitenin ölçülmesinde gayrisaf hasıla iş kuvvetine ve-

(13) Prof. Dr. Georg Blohm. Angewandte landwirtschafliche Betriebslehre. Stuttgart, 1950. S. 83 - 84.

ya satha taksim edilir ve bunun neticeleri bize iş produktivitesi ile satış produktivitesini gösterirler. Literatürlerde tavsiye edilen metod da budur ve buradaki gayrisaf hasılaya işletmenin tekmil hasılatının hububat kıymetine tahvil edilmiş mikdarını veya gayrisaf hasılatın para değerini gösterir.

Sanayide iş produktivitesinden başka bilhassa sermaye produktivitesinden ve ham madde produktivitesinden de bahsedilir. Bunların tesbiti için hasıla, sermayeye veya ham madde mikdarına nisbet edilir.

Prodüktiviteyi çoğaltmanın esas gayesi, ihtiyaçların daha kolay tatmini ile rahat bir hayata kavuşmaktır. Bundan dolayı insan, onu bütün vasıta ve kabiliyeti ile çoğaltmaya gayret etmektedir. Yüksek bir produktivite bir millete kâfi derecede iktisadî bir güce sahip olmayı ve dolayısıyla diğer memleketler tarafından hüküm altına alınmıyarak hür yaşamayı temin eder.

Prodüktivitenin çoğalmasına tesir eden faktörler, esas itibariyle insanla ilgili ve teknik olmak üzere iki kısımda hülâsa edilir.

a) *İnsanla ilgili faktörler* : Bunların başında ve diğer faktörlere kumanda eden zihniyet gelmektedir. Bu meyanda insanın yaratıcı düşüncesi, tekâmül isteği ve bunun için de tecrübeler yapmak gayreti verimliliğe müsbet tesirler yapmaktadır. İşletme dahilinde çalışan insanlar arasındaki münasebetlerde samimiliğin, emre itaat, vazifeye bağlılık ve iş sevgisi gibi hasletlerin bulunması verimliliği artıran faktörlerdendir. İşletmede gerek idare edenlerin ve gerekse çalışanların sahip oldukları idarî ve meslekî bilgiler ve teknikten anlayış derecelerinin yüksekliği verimliliği artırır.

İçtimaî muhitin produktivite üzerindeki tesirleri de diğerleri kadar ehemmiyetlidir. İşletmede çalışanlar arasında mevcut geçimsizlik, ahenksizlik ve bir menfaat ziddiyetinin tesirleri işletme dışına çıkacağı gibi, işletmeyi saran içtimaî muhitin içinde beliren düşünce ayrılıkları ve bundan dolayı bir takım guruplara ayrılmaları neticesinde husule gelecek infialler, fenalıklar da aynen işletme dahilindeki faaliyetlere nüfuz ve sirayet ederek produktiviteye menfî tesirler edecektir.

b) *Teknik faktörler* : İstihsal sahasında meydana çıkan bir takım yenilikler. Prodüktivitenin arttırılmasına sebep olmuşlardır. Meselâ iş produktivitesinin artmasında, diğer sahalarda olduğu gibi ziraatin muhtelif branşlarında kullanılan yeni hafriyat, ekim, bakım hasat âlet ve makinelerin büyük rolleri olmuştur. Ancak bu teknik yeniliklerden doğru ve lüzumu derecesinde istifade etmek icabeder. Seri halinde istihsalde bulu-

nan bir işletmede iyi makineler arasına yerleştirilecek fena çalışan bir makine, tekmiil prodüktivite üzerine menfî tesir yapar. İş hacmine göre fazla makine bulundurulması da verimliliği düşürür; Ziraat işletmesinde lüzumundan fazla traktörün veya diğer makinelerin bulunması buna iyi bir misaldir. İnsan işini takviye e den küçük âletlerin yeter miktarda bulunması insan gücünü ve sınırlarını yormıyacağından prodüktiviteyi artırır. Doğru ve yerinde kullanılan teknik cihazların prodüktivitenin artmasına yaptıkları yardım muhakkak ki büyüktür. Bununla beraber verimliliğin artırılmasında teknik tekâmül son hududu tâyin eden faktör olmayıp, ancak bu, insanda bulunan kabiliyeti ve çalışma kuvvetini çoğaltan bir vasıtaadır. Zira teknik tekâmülü gerçekleştirecek ve onu tesirli bir hale getirecek olan insan faktörüdür. Bundan dolayı prodüktivitenin artırılması için bir tarafta insan faaliyetinin ve diğer tarafta teknik faaliyetin aynı zamanda ilerlemesi ve çalışması lüzumludur.

Prodüktivite artışı her istihsal kolunda aynı zamanda olmadığı gibi, hattâ muayyen bir mahsulün istihsaline yönelmiş işletmelerin hepsinde de aynı zamanda vukua gelmez. Muhtelif memleketlerin prodüktivitesinin artışları arasında da farklar vardır.

Prodüktivitenin yükselmesi, fiatların düşmesine ve müstehlikin ihtiyacını daha kolay bir şekilde tatminine imkân verir. Fakat prodüktivitenin gittikçe yükselmesi neticesi mahsul miktarı artacak ve fiyatların düşmesi mahsulün sarfı için kâfi bir faktör olmayacaktır (14).

Prodüktivite ile rasyonelliğin alâkası fazladır ve bazan bu iki ayrı mefhumu aynı mânada kulanırlarsa da bu yanlıştır. Rasyonel şekilde çalışan işletmelerin umumiyetle prodüktiviteleri de yüksektir.

Prodüktivite rantabilitenin de birbirleriyle alâkası bulunmasına rağmen, bunlar ayrı iki iktisadî terimdirler ve bazan bu iki aynı mefhumu birbirine karıştırırlar. Rantabilite, bilhassa hususî iktisat yönünden elde edilen başarının bir ölçüsünü verdiği halde, prodüktivite, cemiyet iktisadı bakımından istihsal ameliyesineki başarının bir mikyasıdır. İktisadın bazı sahalarında rantabilite yüksek olmasına rağmen, prodüktivite düşük olabilir. Bunun aksi de varittir; yani yüksek bir prodüktiviteye mukabil, düşük bir rantablite temin edilir. Prodüktivite olabilmesi için rantabilitenin bulunması muhakkak lüzumlu değildir; hattâ her türlü rantabilitenin noksanlığında işletmede prodüktivite bulunabilir. Bununla beraber umumiyetle, yani hususî hallerden sarfina-

(14) Gilles Gozard, Les Problemes de la proctivité. Revue Politique et Parle-
mentaire. No. 615.

zar edilirse, produktivite ve rantabilite birbirine paralel olarak seyrediler.

Prodüktivite hakkında zikredilen umumî malûmattan sonra şimdi de iş ve satıl produktivitesine ait kısaca malûmat vermek istiyoruz.

a) İş Prodüktivitesi :

Muayyen bir istihsal neticesinde elde edilen gayrisaf hasılanın o istihsalde sarfedilen iş zamanına (çalışma müddetine) veya işçi gücüne (işçi adedine) taksimi ile elde edilen rakam iş produktivitesini verir. İş saatine taksimi daha iyidir (15). Buna göre iş produktivitesi şu şekilde formüle edilerek gösterilmektedir :

$$\text{İş produktivitesi} = \frac{\text{Hasıla}}{\text{Çalışma saatleri miktarı}}$$

$$\text{İş produktivitesi} = \frac{\text{Hasıla}}{\text{İş gücü miktarı}}$$

İkinci formülde gösterilen iş gücü tâbiri, bu işte çalışmış olan işçilerin bir birime tahvil edilerek toplu halde ifade edilmiş mikdarını bildirir. Bu birime erkek iş vahidi denilmektedir. Bu etüdde erkek, kadın ve çocukların erkek işi vahidinde tahvili için kullanılmış olan emsaller şunlardır (16) :

Yaşı	Cinsiyet	Emsal
0 - 6	Kadın, Erkek	—
7 - 14	Kadın, Erkek	0.50
15 - 49	{ Kadın	0.75
	{ Erkek	1.00
50 - yukarı	{ Kadın	0.50
	{ Erkek	0.75

İş produktivitesi, satıl, sermaye ve hem madde produktivite terimleri içerisinde en fazla kullanılanıdır ve sadece produktiviteden bahsedilirse akla iş produktivitesi gelmelidir (17). İş produktivitesi bir taraftan tabiat ve diğer taraftan istihsalin teknik şartlarına bağlı bulu-

(15) Hecht and Barton. Gains in productivity of Farm Labor. Washington 1950, S. 3.

(16) A. Fethi Açıl, Aynı eser, S. 98.

(17) Jean Fourastié. Aynı eser, S. 52.

nur. Bu meyanda istihsal işinde çalışan iş gücünün meslekî kapasite ve gayretleri de verimliliğe tesir eder.

Arazinin geniş ve iş kuvvetinin az olduğu yerlerde istihsal için iş prodüktivitesi metodu ile çalışmak ön plânda yer alır. Bunun canlı misali Amerika Birleşik Devletlerinde görülmektedir. Ziraatin bütün sahalarında bilhassa buğday ve mısır yetiştirilen ziraat işletmelerinde iş prodüktivitesi çok yüksek bulunmaktadır. Bunlar, insan işini tekniğin bütün imkânlarından istifade ile teçhiz etmişlerdir. Bu işletmelerde makine sermayesi yüksektir.

İş prodüktivitesinin artışı daha büyük bir millî istihsale imkân verir ve aynı zamanda bu işletmeler için bir kâr artışı doğurur. Bir memlekette prodüktivitenin yüksek veya düşük oluşu, oradaki hayat seviyesi üzerinde müsbet veya menfî tesirler yapar.

b) *Satih Prodüktivitesi* :

İş prodüktivitesinden sonra en fazla kullanılan bir mefhum da sath prodüktivitesidir. Bu da, muayyen bir zamanda elde edilmiş gayrisaf hasılanın, onu elde etmek için kullanılmış olan arazi sathına nisbeti ile bulunur. Buna göre sath prodüktivitesi formüü şöyledir :

$$\text{Sath Prodüktivitesi} = \frac{\text{Hasıla}}{\text{Kullanılmış olan sath}}$$

Arazisi dar ve nüfusu fazla memleketler, istihsal sahasında bilhassa bu metodla çalışmaktadırlar. Yani bunlar, muayyen bir mahsul mikdarını meydana getirmek için az toprak sathına çok iş ve sermaye kullanıyor demektir.

İş prodüktivitesi ile sath prodüktivitesi istihsal metodları arasındaki farz ve anlaşmazlığı hafifletmek ve yavaş yavaş tevazün ettirmek, teknik ve iktisadî terakkinin vazifelerindedir.

Ziraî istihsalde toprak, iş ve sermaye muayyen hudutlar dahilinde değişerek yeni yeni kombinezonlar meydana getirirler. Fakat bu faktörler istenildiği gibi çoğaltılamazlar. Zira bir istihsalde iş ve sermayenin muayyen bir satha fazla sarfedilmesi evvelâ istihsal üzerinde müsbet tesir yaparken, bir noktadan itibaren istihsalde artış durur ve sonra tedricen azalır. Bu ziraatte iş ve sermaye entansitesinin gelişi güzel artırılmaya müsaade etmediğini ve entansitenin ilk zamanlarda muayyen sathından fazla mahsul almağa yardım ettiği halde, entansite zi-

yadeleştikçe mahsul aynı hızla artmıyacağından maliyetin yükselmeğe başladığını bildirmektedir. Yani «Aynı teknik şartlar altında muayyen bir arazi sathında istihsal için kullanılan işletme vasıtaları miktarı artırıldıkça evvelâ nisbî (rolatif) ve sonra da mutlak (absolü) mahsul azalması görülür» (18). Buna toprak mahsulleri azalması kanunu veya sadece azalan hasıla kanunu denilir. Bu kanun bilhassa ziraat ve madencilikte, yani ham madde istihsal eden iktisat branşlarında hâkimdir. Endüstride o kadar mühim değildir. Meselâ bir çorap fabrikası iki misli işçi, makina ham madde kullanırsa iki misli çorap imal edebilir. Fakat buna mukabil bir tütün tarlasında iki misli işçi çalıştırılır ve iki misli makine, gübre ve diğer masraflar kullanılırsa, hiç bir zaman iki misli tütün istihsal edilemez. Ziraatte büyük rol oynayan bu kanunu Von Thünen şöyle izah etmiştir: Ziraatte öyle ıslahatlar vardır ki, bunların tesiri doğrudan doğruya mikdarca çoğalma ile mütenasip olmayıp, bilakis azalan bir nisbet ile büyür ve nihayet sıfır olabilir. Yani ziraatte istihsal daha fazla amele çalıştırmakla veya daha fazla gübre vermekle mütemadiyen yükselmeyerek, bilâkis istihsale iştirak eden her bir masraf birimi kendinden evvel kullanılmış olan her bir masraf biriminden daha düşük bir hasıla meydana getirir. Bu hadisenin sebebi zirai istihsale lüzumlu tabii faktörlerin tedricen tükenmekte, yahut azalmakta olmasındandır. Muayyen bir toprak parçası sadece nebatların büyümesi için tahdit edilmiş bir mikdarda lüzumlu rutubeti ihtiva eder ve sadece tahdit edilmiş bir mikdarda güneş hararetini ve güneş ziyasını alabilmektedir. İnsan işi daima bu tabii yardımcı kuvvetlerle takviyeye muhtaçtır. Her ne kadar insanlar, gübre, makine işi ve ıslah edilmiş iş metodlarını kabul ederek toprağın verim kabiliyetini yükseltebilirlerse, bu yükselme yine de arzu edildiği gibi devam edemez (9).

Azalan hasıla kanununda gayrisaf hasıla mevzubahis olup, saf hasıla değildir. Zira azalan gayrisaf hasılaya mukabil yükselen bir saf hasıla elde edebilirler. Bu denkleşmede fiyat büyük rol oynar.

Zirai istihsalde müteşebbis, sarfettiği en son masraf birimi kıymetini, mahsulde elde edeceği sonartış mikdarı kıymeti kapatıncaya kadar, masrafı artırmağa devam edecektir. Buradaki son masraf birimine nihai masraf ve elde edilen son artışta nihai mahsul ismi verilmektedir.

Muayyen bir kuruluş yerindeki ziraatin iş prodüktivitesi veya sath prodüktivitesi metodlarından biri ile istihsalde bulunması, sadece

(18) Prof. Dr. Kâzım Köylü. Zirai İşletmecilik Cilt I. Ankara 1951, S. 318.

(19) Karl Diehl. Aynı eser, S. 11.

istihsâl tekniğinde elde edilmiş islâhâtlara değil, daha ziyade fiyata ve bunun neticesi olarak ta iktisadi duruma bağı bir meseledir (20).

İş ve satış prodüktivitesinin yükselmesi, memlekette istihsal miktarının artması ve neticede fiatların düşerek ihtiyaçların daha kolay temin edilmesine tesir ederse, ne iş ve ne de satış prodüktivitesi tek bir işletmenin veya tek bir memleket ziraatinin iktisadî kriteriyumları telakki edemezler. Mühim olan bu istihsal metodları neticesinde gelirin yükselmesidir. Bunun yükselmesi de toprak, insan işi ve müstahsil kapital arasında hüküm süren fiat münasebetlerinin müsbet bir ifadesidir.

Ziraat işletmeler çalışmalarında bilhassa prodüktivite ile rantabilite mefhumlarını birlikte mülâhaza etmelidirler. Zira tabii optimum ile iktisadî optimum noktaları arasında hareket ederek elde edilen satış prodüktivitesi yükselmesi, artan bir rantabiliteyi de meydana getirir.

2. RASYONELLİK :

Prodüktiviteden sonra umumi işletme ekonomisi bakımından üzerinde önemli durulması lâzım gelen mefhumlardan birisi de rasyonel-likdir.

Türkçe literatürlerde rasyonellik prensibinin mukabili, ekonomik oluş veya iktisadilik kelimeleri kullanılmaktadır. Rasyonellik, rasyonel kelimesinden gelmekte olup, bu terimin esasını lâtince Ratio kelimesi teşkil etmektedir ve bunun lügât mânası ise mantık, aklı selimdir (21).

«Rasyonellik elde mevcut tesislerden, materyalden, işletme kuvvetlerinden en iyi şekilde istifadedir» (22); veya başka bir ifade ile «İstih-sal faaliyetinin ilmi ve teknik esaslara göre tanzim edilmesidir», (23). Rasyonelliği Prof. Fischer ise «Bir işletmenin en tasarruflu ve maksada uygun bir halde olmasıdır» diye ifade etmektedir. (24). Rasyonelliği başka tarzlarda ifade etmek de mümkündür: Bu meyanda «yapılan gi-derlerin elde edilen faidelere nisbetle çok daha az olması» diye tarif

(20) H. Geuting. Der Einfluss der Preisverhältnisse auf die Produktionsmethoden in der Landwirtschaft. Berichte über Landwirtschaft, Band. 30. 1952 Hamburg, S. 682.

(21) Prof. Dr. Muhlis Ete. İşletme Ekonomisi Dersleri. Cilt I. İstanbul, 1946, S. 117.

(22) Prof. Dr. O. Howald. ABC für Agrarpolitik und Agrarwirtschaft. Brugg. 1951, S. 62.

(23) Dr. Feridun Ergin. İktisat Nazariyesi, İstanbul 1950, S. 133.

(24) Prof. Dr. Guido Fischer. Aynı eser, S. 289.

edenlerle (25). «İşletmede yapılan masrafla alınan iş neticesinin birbirine uymasındır» şeklinde beyan edenler de vardır (26).

Rasyonelasyon, yani daha muvafık ve daha iktisadî bir çalışma şeklinin tatbiki, esas itibariyle iktisadilik prensibinden hareket eder. Bu prensip ise muta vesaitle âzami randuman teminidir» (27). Başka bir ifade ile «Asgarî bir gayret sarfı veya masraf ihtiyarı suretiyle muayyen neticeye erişmek veyahut, muayyen vasıf ve kıymette vasıtalar kullanarak âzami faideyi elde edebilmektir» (28).

İstihsalin maliyet masraflarına nisbetini gösteren rasyonellik mefhumu (29), daha ziyade teknik bir mesele olup, yüksek randıman elde edilmesi için teşkilât plânlama, doğru olarak makine ve âletlerin kullanılması ifade eder. Rasyonellik aşağıdaki tarzda formüle edilmiştir (30) :

$$\text{Rasyonellik} = \frac{İ}{M} \quad \begin{array}{l} \text{(İstihsal miktarı)} \\ \text{(Sarfıyat miktarı)} \end{array}$$

Bu formüle göre 10 saatlik bir çalışma neticesinde 5 dönüm yer süren bir çiftçinin rasyonellik nisbeti 5/10 veya 1 dönüm tarlanın sürülmesinde 1.800 gram akaryakıt kullanan bir traktörün rasyonellik nisbeti 1/1,8 dir. Formülden de anlaşılacağı veçhile, rasyonellik derecesinin yükseltilmesi için ya suretin sabit tutularak mahrecin azaltılması, yahut da mahrecin sabit tutularak suretin çoğaltılması lâzımdır. Başka bir deyimle, rasyonellik nisbetinin yükselmesi için hasıla miktarını sabit tutarak, onun elde edilmesine lüzumlu sarfıyatın azaltılmasına veya masrafı sabit tutarak buna mukabil hasılanın arttırılmasına gayret etmelidir. Yani 10 saatlik çalışma neticesinde 5 dönümlük yer süren çiftçi, aynı zaman zarfında 6,7 dönümlük yer sürmekle veya 5 dönümlük yerin sürülmesini 8,9 saatte yapmakla işin rasyonellik nisbetini arttırmış olur.

İktisadilik yukarıdaki formülle basit olarak hasıla/sarfıyat şeklinde ifade edilmişse de, bunun doğru olmadığını, bilâkis rasyonelliğin, muayyen bir hasıla için hakikaten yapılmış ve yapılması mümkün masraf arasındaki nisbet veyahut muayyen bir masrafa mukabil elde edilen

-
- (25) Şükrü Eralçin. İşletme Ekonomisi. Cilt : I. İzmir 1946, S. 12.
 (26) İsmet Alkan. Genel İşletme Ekonomisi. İstanbul, 1944 S. 188.
 (27) Prof. Dr. Muhlis Ete. Aynı eser, S. 119.
 (28) Prof. Dr. F. Neumark. Umumî İktisat Teorisi. İstanbul, 1939, S. 13.
 (29) Prof. Dr. A. İsaac. İşletme İktisadı. Cilt I. İstanbul, 1947, S. 111.
 (30) Prof. Dr. A. İsaac. Sanayi İşletmesinde Rasyonellik Prensibinin Tatbikatı. İktisat Fakültesi Mecmuası. C. 3, sayı: 1 - 2, İstanbul 1941 - 1942, S. 117.

dakiki hasıla ile elde edilmesi mümkün olan hasıla arasındaki nisbet diye tarif ve izah eden işletmeciler de vardır (31). Bu tarife göre rasyonelliğin ölçülmesi, elde edilen netice (kâr) ile elde edilmesi lâzım gelen netice (kâr) arasındaki mukayese ile yapılır. Elde edilen netice, mahsul ile masraf arasındaki farktır. Elde edilmesi lâzım gelen netice ise, elde edilmesi lâzım gelen mahsul ile yapılan masraf arasındaki fark (muayyen bir masrafla mümkün olduğu kadar büyük bir faidelenme) veya elde edilen mahsul ile yapılması lâzım gelen masraf arasındaki fark (elde edilen faidelenme mümkün olduğu kadar az bir masrafla) ile tesbit edilir (32).

Rasyonalizasyon en mühim âmilllerinden birisi, zamandır. Zaman dan mümkün olduğu kadar fazla istifade etmek, yani zamanı hesaplı ve muvafık bir şekilde sarfetmek çok ehemmiyetlidir. Bu sayede işletmede mevcut sermaye ve işletme kapasitesinin tesir dereceleri de yükselir. İşletme teşkilâtında meydana getirilecek yenilikler ile işletmede alınacak teknik ve ekonomik tedbirler sayesinde âzami derecede faidelenmeye muvaffak olur. Diğer bir rasyonel çalışma âmili de tasarruflu hareket etmektir. Bunlardan başka bir işletmede iktisadiliğe, işletme kapasitesi ile onun satış kapasitesi de tesir eder.

Her müteşebbisin başlıca hedefi ve vazifesi işletmesinde rasyonelliği yükseltmektir. Rasyonel çalışmayı temin etmek için üç şekilde hareket etmek mümkündür (33) :

a) Pazarda satışın durduğu ve bu yüzden işletme daha fazla istihsal edemediği hallerde, masraflar mümkün olduğu kadar düşürülmelidir. Yani masraf ve istihsali rasyonelize etmeye ihtimam etmelidir.

b) Masraflar daha fazla azaltılmadığı hallerde pazarda daha geniş bir mevki almağa ve bu suretle satışı yükselterek devri çabuklaştırmağa gayret edilmelidir.

c) Normal vaziyetlerde ise yavaş yavaş yükselen masraflar ile artan bir devir ve neticede daha yüksek bir gelir elde etmeye uğraşmalıdır.

Yukarda sayılan şıklardan ziraat işletmelerinde ancak birincisi tatbik etmek mümkündür. Diğer ikisinde bulunan mahsulün satış devrinin çoğaltılmasına uğraşmak ziraatte kabili tatbik değildir. Bu izahattan iktisadiliğin sadece masraf tasarrufu ile yükseltilemeyeceği ve bu

(31) Dr. Jakob Viel. Aynı eser, S. 331.

(32) Dr. Jakob Viel. Aynı eser, S. 24 - 25.

(33) Prof. Dr. G. Fischer. Aynı eser, S. 289.

nun yanında satışın arttırılması ile mal devrinin çabuklaştırılması ve neticede gelirin yükseltilmesinin de lâzım geldiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan ziraatte rasyonel çalışmak diğer işletme şubelerindekinden zordur.

İşletmelerde rasyonellik bakımından yapılan araştırmaların gayesi esas itibariyle buralarda mevcut iş gücü ile istihsal vasıtalarından mümkün olduğu kadar rasyonel bir tarzda istifade edilip edilmediğini tesbittir (34).

Bazan rantabilite ile rasyonelliği aynı mânada kullananlara tesadüf olunmaktadır. Bu doğru değildir. Her ne kadar her ikisi de sayıakal kanunundan neşet etmişlerse de rasyonellik, bir ameliyenin nev'i tarzını gösterir. Buna mukabil rantabilite bir ameliyenin neticesini bildirir ve iktisadî hâdiseleri kıymet bakımından ölçmektedir. Bundan başka rantabilite, kârın sermayeye yüzde nisbetini ve rasyonellik ise, istihsalâtın maliyet masraflarına nisbetini ifade eder.

Rasyonellik ve rantabilite prensipleri, aralarında zikredilen mevcut farklara rağmen yekdiğerine bağı bulunmakta ve bir işletmenin nasıl çalıştığı hakkında bir fikir elde etmek için her ikisine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bir işletmede rasyonellik ve rantabilite aynı zamanda olmayabilir. Rasyonel çalıştığı halde, az rantabilite temin eden işletmeler ile aksine olarak yüksek bir rantabiliteye mukabil rasyonel olmayan işletmelere de raslanılır. İşletmeleri rasyonellik ve rantabilite bakımından tetkik ve mukayese ederken bunlar konjonktür tesirlerinin haricinde tutulmalı ve malların kıt zamanlarında depolanmış olanlardan yani karaborsa satışlarından elde edilen kârlarla, monopol durumundan istifade ile temin edilmiş kârlar işletme hesabına katılmamalıdır.

Ziraat işletmelerinde entansif kelimesiyle de rasyonel kelimesi ekseriyetle birbirine karıştırılır. Bunlar aynı olmayan iki iktisadî mefhumdurlar. Rasyonel kelimesinden kastedilen mâna, «umumî şartlara en uygun ve faideli şekilde faaliyette bulunmaktır». Halbuki entansif bir işletme, her vakit umumî şartlara en uygun, en faideli tarzda çalışmaz. Buna mukabil entansif olmayan, yani ekstansif bir işletme pekâlâ umumî şartlara en muvafık tarzda faaliyette bulunabili. Bu da bize bir memlekette ziraî entansite derecesinin, o memleketin ziraî teknik bakımından müterakki olduğunu gösterdiği halde, ziraat iktisadının doğruluğu ve en iyi tarzda bulunduğu hakkında bir fikir vermediğini bildirir (35).

Her işletmede mümkün olduğu kadar fazla rasyonel bir tarzda faali-

(34) Prof. Dr. A. İsaç. İşletme Revizyon ve Kontrol. İstanbul 1944, S. 59.

(35) Prof. Dr. Kâzım Köylü. Ziraî İşletmecilik Cilt. I. Ankara 1951, S. 147.

yette bulunmağa gayret edilmelidir. İşletmenin rasyonel bir şekilde çalışması, onun senelik bilânçosunu kârla kapatmasına yardım eder. Bunun için işletmeler tedarik, istihsal ve satış safhalarından her birinde rasyonellik prensibine uygun bir tarzda hareket ederek yüksek bir rantabilite elde etmeğe uğraşırlar.

Rasyonalizasyonun hedefi, işletmelerde prodüktiviteyi artırmak malların ucuzlamasını ve evsafflarının iyileşmesini temindir. Bu suretle memleket dahilinde refah seviyesinin yükselmemesine ve neticede Millî Ekonomiye hizmet edilmiş olur.

İşletmeler için istihsal vasıtalarının rasyonalizasyonu da önemlidir. Bu hususta işletmede mevcut istihsal vasıtalarından âzamî istifade etmeğe ve aynı zamanda istihsal branşlarına uygun yeni istihsal vasıtalarının tedarikine dikkat ve itina etmelidir. Çok defa rasyonazasyonu işletmenin makineleşmesi veya eski makineleri tamamiyle imha ederek yeni makinelerle işletmeyi teçhiz etmek diye tarif ederler ki, bu yanlıştır. Bir işletme makine kullanmadan da rasyonel olarak çalışabilir.

Ziraî işletmelerde rasyonel çalışmaya tesir eden çeşitli faktörler vardır: Bunların başında işletmenin kuruluş şekli gelir. Çiftlik avlusunda ikametgâh, ahır, hangar ve yem depolarının yerleri tesbit edilirken işten âzamî istifade sağlıyacak ve yapılacak işlerin en kolay tarzda cereyanını temin edecek işletme avlusu şeklinin seçilmesine ve bina kuruluş yerlerinin tanzimine dikkat edilmelidir. Bundan başka işletmeye ait tarlaların toplu bulunması ile, işletmenin bünyesine en uygun makinelerle teçhizi de iktisadî çalışmaya müsbet tesirler yapar. Ancak bu makineler seçilirken işletmenin istihsal kabiliyet ve kapasitesi de gözönünde bulundurulmalıdır. Rasyonalizasyon işletmeye tatbik edilirken, bunu tek taraflı ele almak doğru değildir. Sadece iş unsurunda veya yalnız sermayede değil, bütün işletme vasıtalarında birden tatbik edilmelidir. Bundan başka rasyonalizasyonun tatbikinde işletmenin günlük muvaffakiyeti değil, istikbalide nazarı itibare alınmalıdır.

Bir kısım ziraî işletmeciliğe ait literatürler, rantabilitenin işletme faaliyetinin son hedefi olduğu fikrindedirler. Bu fikre iştirak etmeyen iktisatçılar da vardır. Bunlarca rantabilite muhakkak lâzımdır aynı zamanda işletmenin rasyonelliği de mühimdir. Haddizatında rasyonel çalışmaksızın işletmede elde edilen kârlar devam edemez ve bu umumî iktisat bakımından hiç de şayanı tavsiye değildir. Şayet işletme rasyonel çalışma şekline sokulmazsa, bir gün muhakkak çöker. Bu bakımdan işletmelerde iktisadilik rehberdir ve işletme istihsalindeki bütün çalışmalar buna göre istikamet alırlar. Bunun neticesi olarak da rantabilite meydana çıkar.

**Türkiye'de Ziraatın
Geliştirilmesinde Zaman - Maliyet
Esasları**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARIM BAKANLIĞINI TEMSİLEN

**Tarım Bakanı
Dr. OSMAN TOŞUN**

**Müsteşar
Dr. REŞAT AKTAN**

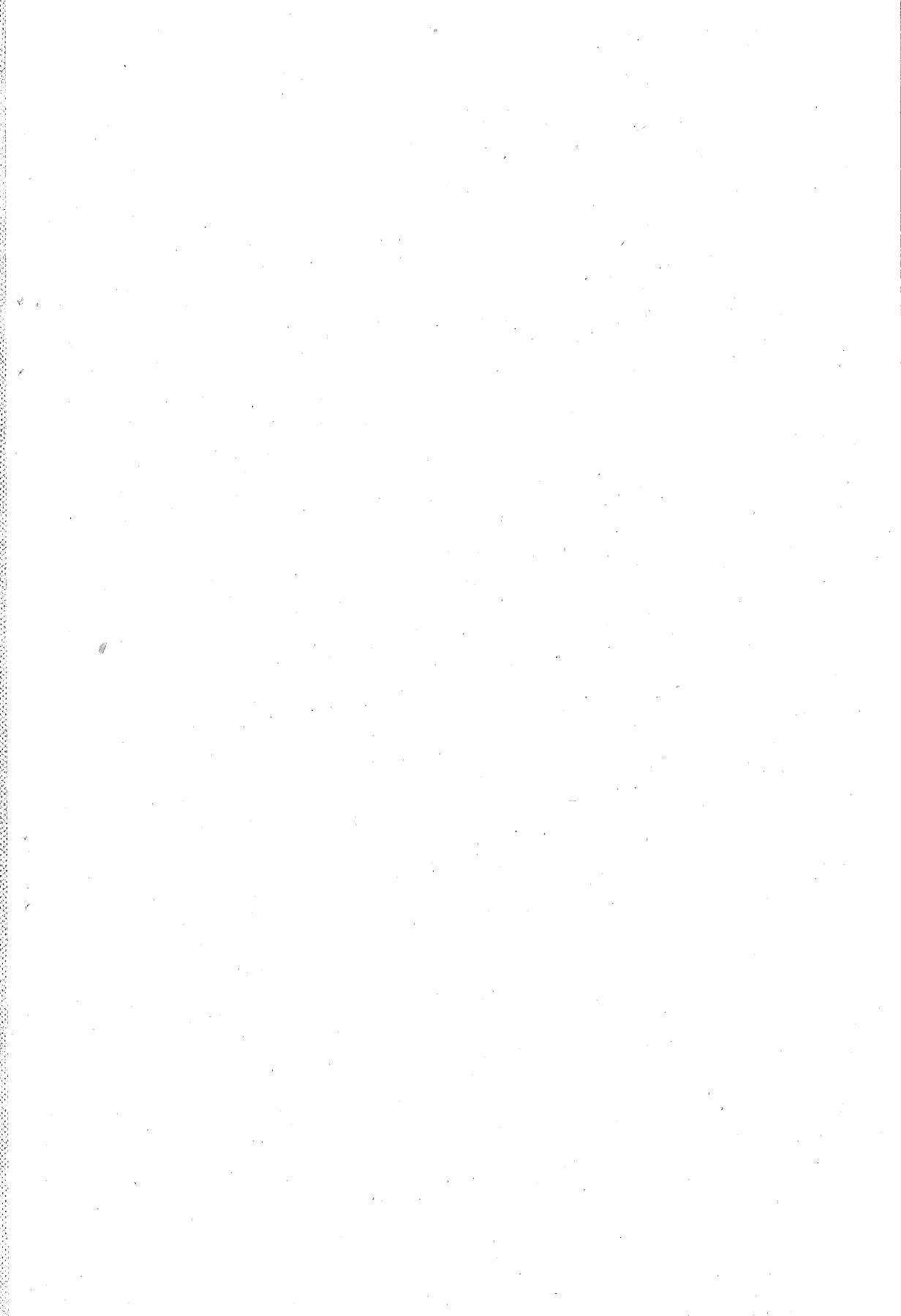
ile

**AMERİKAN MİLLETLER ARASI İŞBİRLİĞİ İDARESİNİ
TEMSİLEN**

**Başkan
Dr. STUART H. VAN DYKE**

**Gıda ve Tarım Şubesi Müdürü
Dr. LINDSEY A. BROWN**

**Tarafından
Müştereken yayımlanmıştır.**

I. Ö N S Ö Z

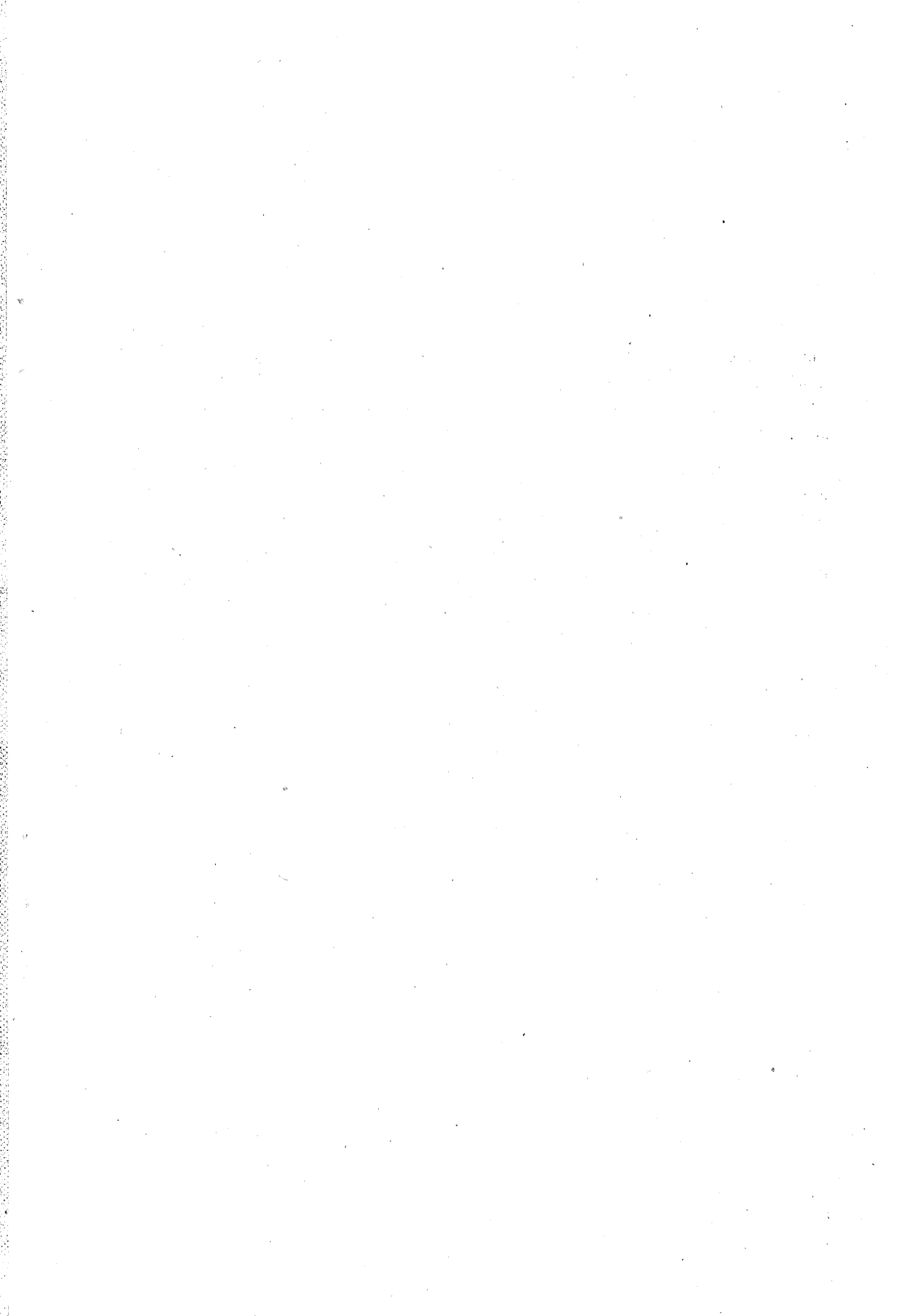
Bu rapor içinreki detaylı yatırım plânlaması Türkiye Ekonomisinin ziraat sektörü ile ilgili personel tarafından hazırlanmıştır. Pratik zaruretten dolayı plânın hazırlanmasında bu plânın umumî yatırım plânına nasıl intibak edeceği hususunda durulmamıştır.

Mamafih raporun ihtiva ettiği ziraattaki yatırım için hazırlanmış «zaman maliyet time cest schedule» cetveli ziraat sektörünün plânlanması yapılırken Devlet Plânlama Komitesine yardımcı olabilir.

Yalnız burada bir noktaya dikkat etmek lâzımdır. Eğer kalkınma kân vermezse luzumlu tenkiset cetveldeki yatırımlardan birinin veya plânı ziraat sektörü için raporda gösterilen miktarda bir yatırıma imbirkaçının tamamen çıkarılması suretiyle değil her bir yatırımda nisbi indirmeler yapmak suretiye sağlanmalıdır.

Bundan başka, tavsiye edilen miktardan daha az bir yatırımın Türkiye'nin zirai istihsal ve geliri üzerindeki tesirini kesin olarak tahmin etmek güçtür. Mamafih. eğer 1957'e kadar millî zirai geliri iki misline çıkarmak için cetvelde gösterilen miktarda yatırıma ihtiyaç varsa bu miktardan daha az bir yatırım yapıldığında gayeye ulaşmak için daha fazla beklemek icabettiği farz olunabilir. Fakat çok muhtemeldirki yatırımlarda yüzde 15 miktarında millî zirai gelirin iki misline çıkarılmasında yüzde 15'den daha fazla bir gecikmeye sebep olabilir.

Nihayet şunu belirtmeliyizki bu rapordaki malûmat ve neticeler Türkiye ziraatının inkişafı ile yakından alâkalı iki gurubun Türkiye Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı ve Amerika Birleşik Devletleri Milletlerarası İşbirliği İdaresi Gıda ve Tarım Bölümünün müşterek bir mahsulüdür.

I. PROBLEMLER NELERDİR?

Türkiye'nin ekonomik plânlaması ve mali politikası ile ilgili Türk Hükûmeti yetkilileri gelecek 15-20 yıl içinde ziraî istihşâlin iki misline çıkarılacağını farzetmektedirler. Bu mümkündür. Fakat çok arzu olunan bu gayeye ulaşmak için dört güç problemin halledilmesi lâzımdır.

1. *Teşvik edici kifayetsiz tedbirler.* Bunlara mutlaka zaruret vardır. Çiftçilere kendi verimlerinin nasıl arttırılacağını söylemek ve göstermek kâfi değildir. Tavsiye edilen hususların tahakkuku ve alınan tedbirlerin çiftçiler için kârlı olabilmesi için kifayetsiz istihşal vasıtaları ve kredi sağlanması ve fiat tedbirlerinin alınması lâzımdır.

2. *Zaman - Maliyet cetveline «Time - cest schedule» istinat ederek zirai yatırımların arttırılması.* İstihşalin iki misline çıkabilmesi için yatırımların büyük çapta arttırılması lâzımdır. Bu arttırılacak yatırımlar itina ile hazırlanmış ve yetişmiş teknik eleman ve vasıtalar için yıllık yatırım ihtiyacını gösteren cetvellere istinat etmelidir. İstihşal hedefine ulaşabilmek için muhakkak surette zaman - maliyet cetveline ihtiyaç vardır.

3. *Marketing bakımından gelişme.* İç ve dış pazarlara iyi kalitede ve itina ile sınıflandırılmış ziraat mahsulleri arz edebilmek için fazla gayret sarfetmek lâzımdır. İyi ve cazip bir şekilde paketlenmiş mahsul-ler yeni mahsullere karşı talebin arttırılmasında mühim rol oynar.

4. *Ziraat sanayiinin inkişâfı.* Yerli ve yabancı sermayenin ziraat mahsullerini ham radde olarak kullanacak sanayi sahasına (ziraat sanayii) yatırım yapmalarını cazip bir hale getirmek için gereken tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirlere şunlar dahil olabilir: Yetér miktarda ham madde temininin garanti edilmesi, firmalara gümrük serbestisi tanınması ve istihşal makinalarının ithalinde kolaylıklar sağlanması, yeni sanayi için cazip olacak bir vergi ve hükümet politikasının tayini.

Şimdiye kadar bir çok şeyler yapılmıştır. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki müşterek anlaşmanın yapıldığı tarih, 1949'dan beri bir çok Türk teknisyenleri eğitime tabi tutulmuş, muktedir hükümet organları inkişaf ettirmiş ve zirai prodüktivitenin süratle gelişmesine engel olan problemler üzerinde dikkatle ve titizlikle durulmaya başlanmıştır.

Ziraî istihşal devamlı olarak artmakta ise de gelecek 20 sene içinde bu artmayı daha da süratlendirmek mümkün görülmektedir. Mafih yapılacak bir çok işler vardır. Bilhassa yukarıda izah edilen prob-

lemlerin halledilmesi lâzımdır. Bu problemlerle ilgili hususar aşağıda teferruatıyla izah edilmiştir.

II. PROBLEMLERİN HAL ÇARELERİ

1. Kazanç için lüzumlu olan teşvik edici kifayyetli tedbirler

Sanayî gelişmeyi hızlandırmak için nasıl kazanç ve kâr üzerinde durulursa çiftçinin kazancı içinde aynı şekilde lüzumlu teşvik edici tedbirler alınmalıdır. Çiftçiler islâh edilmiş ve denenmiş bir tatbikatın kârlı olup olmadığını kolayca hesaplarlar. Çiftçi iyi tohum ve gübre kullanan komşusunun kârını gördüğünde bununla yakından ilgilenirse de onu taklitte yine çekimser davranır. Onun çekingenliğine iki şey sebep olabilir. Birincisi, mahsulünü hasad ettiği zaman fiatların daha düşük olma ihtimalinden bu ilâve masraflarının karşılığı olarak fazla ilâve bir gelir temin edemeyeceğinden korkar. İkincisi, bu yeni tekniği tatbik için lüzumlu paranın borçla teminindeki şartları ve imkânları müsait bulmayabilir. Çiftçilerin çoğu nafakalarını teminde riskle karşı karşıyadır, büyük fedakârlıklarla temin ettikleri tasarrufu yatırdıklarında bunun karşılığını ödeyip ödemeyeceğinden emin değildirler. Mafih artan istihallerinden borçlarını ödeyeceklerini düşünerek lüzumlu parayı borçlanmak suretiyle riski paylaşmak arzusunu gösterebilirler

Zıraî istihsal maddeleri, ekipmanlar, malî imkânlar ve bilgi müsait olsa dahi hükümetin fiat politikası müsait olmaz. Onlara bir garanti sağlanmazsa çiftçi fazla yatırım isteyen verimli metodları kabul etmez. Onun için teşvik edici tedbirler fiat kontrolü ve fiat teminatı ile tahdit edilir ve umumiyetle zirai kredi ve pazarlama şartlarının inkişafı ile sıkı sıkıya ilgilidir. Türkiye'de teşvik edici tedbirlerin eksikliği bilhassa hayvancılık endüstrisinde görülür. Yüksek yem maliyeti anane haline gelmiş düşük et fiatları (kaliteye bakmazsınız) çiftçilerin yem için masraf yapmalarına engel olmakta onların cesaretini kırmaktadır. Onun için pazara satışa getirilen hayvanlarda çiftçinin işçiliği ve serbest çayır (otlatma) dan başka fazla bir yatırım yoktur. Bu yüzden bu durum bakımsız hayvan yetiştiriciliğine, düşük et istihsaline ve pazarda düşük kalitede et satışına sebep olmaktadır.

2. ZİRAİ YATIRIMLARIN ARTTIRILMASI: ZİRAİ İNKİŞAF İÇİN ZAMAN MALİYET CETVELİ (TIME - COST SCHEDULE)

A. Yatırımın arttırılmasındaki zaruret

Türkiye'de zirai istihsal, tetkike tabi tutulan yıllara göre değişmekle beraber. yüzde iki ilâ altı arasında artmaktadır. Zıraat mahsulleri

ihracı ile döviz gelirini arttırmak, artan nüfusu beslemek çiftçinin hayat standardını yükseltmek için zirai istihsalin yılda yüzde 4-5 tercihan yüzde 6 arttırılması gerekmektedir.

Son senelerdeki zirai istihsal artışı daha ziyade sürülen arazinin arttırılmasından ileri gelmiştir. Aynı imkânlar daha fazla mevcut olmadığına göre gelecekteki istihsal artışı mevcut kültür arazisinde daha intensif bir çalışmayı gerektirmektedir.

1) *Zirai istihsalın süratle arttırılmasına mani olan en büyük engel zaman-maliyet (Time-cost) esasına istinat eden bir zirai inkişaf plânlanmasının mevcut olmayışıdır.* Böyle bir plânlanmanın olmayışı ziraata lâyük olduğu önemin verilmemesi ve kritik zamanlarda ihtiyacı olan paranın kâfi miktarda temin edilmemesi ile neticelenmiştir. Zirai istihsalin arttırılması her yıl, Hükümet ve çiftçiler tarafından, zirai istihsal vasıtalarında büyük yatırımlar yapılmasını icabettirmektedir. İslâh edilmiş tohumluk, çiftçinin inkişafı ve kredi için yıllık tahsisat artışları uzun bir devre için plânlanmalı ve bu maksatla ayrılacak tahsisat her yıl kullanılmalıdır.

2) *Zirai yatırımların miktarı kifayetsizdir.* Türkiye'de uzun yıllar ziraat sahasında kâfi miktarda yatırım yapılmamıştır. Bu düşüklük ziraatla ilgili maddelerin ithaline tahsis edilen döviz miktarından kolayca anlaşılır. Son 15 yıl içinde Türkiye ihracatının yüzde 80-90'ını ziraat mahsulleri ihracatından sağlamıştır. Buna mukabil meselâ 1948'den 1954'e kadar olan devrede ihracatın ancak yüzde 15'i zirai istihsal vasıta ve maddelerinin ithalinde kullanılmıştır. Bu devrede zirai gelişme ithal edilen gübre, ilâç ve ziraat makinaları ile desteklenmiştir. Mamafih 1955'den 1961'e kadar olan devrede ziraata yapılan yatırımlar ihracat gelirinin yüzde 8'inden azdır. Bu yatırım miktarı zirai istihsalin inkişafı için kifayetsizdir. Aynı şekilde son senelerde yatırımlar içinde zirai yatırımların hissesinde bir düşme olmuştur. Zirai yatırımlar 1948'den 1952'ye kadar artarak 1952'de umum yatırımların yüzde 17'sine yükseldiği halde 1953 yılından sonra zirai yatırımların nisbeti azalmış ve 1953 - 1960 devresinde bu nisbet 9'dan daha aşağı düşmüştür.

Zirai kredi ve çiftçiliği teşvik edici şartlar mevcut olmadıkça ziraat sahasında kâfi miktarda yatırımlar yapılsa dahi istenilen faydanın elde edileceğini ümit etmemek lâzımdır.

Zirai istihsal maddeleri ve ziraat aletleri için büyük çapta yatırımlar yapılmadıkça ziraat sahasında istenilen süratle gelişme elde edilemez.

3) *Zirai yatırımlardan elde edilen gelir yüksektir.* Eğer 10 yıllık bir devre için hesaplanırsa, böyle bir yatırım millî gayri saf hasılda yatırım mâliyetinin iki ilâ on misli bir gelir sağlayacaktır. *En fazla gelir muvazeneli bir yatırımdan elde edilir.* Eğer gübre kullanılırsa islah edilmiş tohumluktan elde edilen gelir iki misline çıkarılabilir. Traktör ve diğer makinaların yardımı ile zamanında sürme ve ekim gibi en iyi kültürel tedbirler alınmak suretiyle yine verim iki misli arttırılabilir. Sulama yatırımları yapıldığında bu yatırımların her birinden elde edilen gelir susuz araziye nazaran üç ilâ altı misli fazladır. Yalnız hastalık ve haşerelere karşı mücadele yapılmadıkça bu yatırımların hiç biri azami potansiyel gelirlerini veremezler. Aynı şekilde yalnız başına kifayetli bir mücadeledende istihsalde hususî bir artış beklenemez.

Her bir yatırımın potansiyel geliri aşağıda gösterilmiştir. Bu hesaplamada a) Her bir yatırımın en iyi bir şekilde kullanılacağı b) Türkiye'de elde edilebilecek verimler c) ve zirai inkişafta kullanılan zirai istihsal vasıtaları ve ziraaat mahsullerine ait dünya fiatları esas alınmıştır. Kati deneme rakamları mevcut bulunmadığından bu tahminler umumî müşahedelere istinad etmektedir.

Yatırım Nevi	Yatırım gelir	
	nisbeti	Temel
İyi tohumluk	1 : 4—8	Susuz ve sulu arazide
Kifayetli gübre	1 : 3—9	Susuz ve sulu arazide
Nakinalaşma	1 : 2—8	Susuz ve sulu arazide
İşleme (Processing) ve pazarlama (marketing)	1 : 3	Yalnız dayanımayan mahsul
Tam sulama	1 : 5—10	Mutedil ve subtropikal iklimde

B. *Zirai yatırımın zaman - maliyet cetveli* Zirai istihsalin arttırılması ile ilgili faktörlere yapılacak yatırımların dağılışında bir yardımcı olmak üzere cetvel I «zirai yatırımın zaman - maliyet cetveli» tanzim edilmiştir. Kullanılan faktörlerde meydana gelecek değişiklikler göz önünde tutularak icabedn tashih ve ayarlamalar yapılmak üzere bu cetvel faydalı bir kılavuz olarak kullanılmalıdır.

1. Ekonomik plânlama hesapları ek I de «ekonomik zirai plânlama-Agricultural Economic Planning» izah edilen problemlerin dikkat-

li bir şekilde kıymetlendirilmesine istinat etmektedir. Hükümet personel masrafları her bir teknisyenin yıllık masrafının 50,000 T.L. olacağı esasına göre hesaplanmıştır. Bu masraflar, maaş, seyahat masrafları ve yardımcı mesleki personel ve diğer büroda çalışacak yardımcı personelin (katip ve sekreter gibi) masraflarını ihtiva etmektedir.

2. *Çiftçinin eğitimi için yapılacak masraflar.* Gelecek 4 yıldaki yıllık masraflara istinad edip 1961 deki bu türlü masraflardan yüzde 10 fazladır. Bilhassa işleme (processing) ve marketing (pazarlama) araştırmalaından dolayı 1965-1969 ve 1970-1975 devrelerindeki ortalama yıllık masraf ihtiyacının süratle artacağı ümit edilmektedir. Toprak muhafazası masrafları geniş miktarda mülk sahipleri tarafından karşılanmalıdır. Gelecek bir kaç yıl içinde masrafların yüzde 40'ı hükümet yardımları ile yüzde 40'ı uzun vadeli kredi ile ve yüzde 20'side çiftçinin iş esnasında bizzat çalışması ile karşılanmalıdır. Yardım nisbeti teknik tedbirin değeri anlaşıldıkça azaltılmalıdır.

3. *Sulama inkişafı masrafları* gelecek bir kaç yıl içinde ortalama yılda 40.000 hektar arazinin tam developmanı yapılacağına göre hesaplanmış olup developman seviyesi artırılarak 1970 başına kadar yılda 80.000 hektara çıkarılacaktır. Bu hesaplamalar ek 2'de gösterilen «Tarsus Berdan Proje Bölgesinde yapılan sulama şartlarında azami ziraat mahsul elde edilmesi için zaman-maliyet cetveli A Time-Cost Schedule for Attaining Maximum Irrigation Agricultural Production» adlı rapordaki neticelere istinad etmektedir. Eğer sulu arazinin istihsal potansiyelinden tam manasıyla istifade edilirse istihsalde hasıl olacak artış halen her yıl ziraat edilen 1/4 — 1/2 milyon hektarlık kuru ziraat arazisinden elde edilen mahsul miktarına eşit olabilir. Yani istihsaldeki artış Türkiye'nin umum ziraat istihsalini yılda 1,5 - 2 nisbetinde yükseltebilir.

4. *Ekipman, ziraat istihsal maddeleri ve işletme maliyetleri* aşağıda her bir madde için ayrı ayrı izah edilen tahmin ve düşüncelere istinad eder.

a. Mevcuda ilâveten fazladan her yıl iki milyon hektarlık ziraat arazisi için *islâh edilmiş tohumluk* temin edilebileceği ümit edilmiştir. Buğdaya istinaden bu tohumluğun hektar başına 150 liraya mal olacağı tahmin edilmiştir. Yılda çiftçiye 200 milyon liraya mal olacak bu masrafın üçte ikisinin kredi ile karşılanması gerekir. Hasadı müteakip kredi olarak verilen borcun tamamı ödenmelidir. Böylece kredi 9 aydan fazla bekletilmemiş olur. Tohum islâhı devamlı bir muameledir. Eğer çiftçilerin çoğu üstün olduğu isbat edilen tohumlukları kullanırsa ge-

lecek 10 yıl içinde istihsalde yüzde 15 dair artış sağlanabilir Mamafih, sıhhatli bir aşırtma - tohumluğun arttırılması - yayım programı uzun bir devre için istihsal tahminen yılda yüzde 1 nisbetinde arttırabilir.

b. Ziraî bakımdan gelişme kaydeden memleketlerin çoğunda *gübre kullanılması* arttığı halde Türkiye'de son on sene içinde gübre kullanmasında fazla bir inkişaf olmamıştır. Gübre kullanılmasının düşük olmasında başlıca iki faktörün tesiri olmuştur. Bunlar: 1 - Gübre, Gübre ham maddesi ve gübre sanayiinin gelişmesi için kâfi dövizin temin edilemeyişi ve 2 - gübre fiatlarının yüksekliğidir.

Yeter miktarda gübre kullanılması, sulama sahasındaki inkişaf tahmin edilen nisbette olduğunda gelecek 15 yıl içinde halen kullanılan gübre miktarının şimdikinin 15 misline çıkarılmasını ifade eder. Tarla mahsulleri istihsalinde daimi bir artış temin edebilmek için buna ihtiyaç vardır. Türkiye'de ziraî istihsalin 1/5'nin sulanan araziden elde edildiğini, ki bu miktar zıraat arazisinin 1/20'sini teşkil eder. ve gübrelemenin de verimi sulu şartlarda % 80, kuru şartlarda % 40 arttırdığını farzedebiliriz. Eğer her yıl gübrelenen sahaya % 1,5 kuru ve % 8 sulu arazi ilâve edilirse umum ziraî istihsalde her yıl % 1,5 (suzuz araziden %0,3, sulu araziden % 1,2) bir artış kaydedilecektir. Gübre masraflarının üçte ikisinin bir yıllık kredi ile karşılanması uygun olur. Onun için cetvel 1'de gösterilen rakkamlar umum gübre masrafının 2/3'sini ve gübre ithali için döviz ihtiyacının yüzde yüzünü ifade etmektedir. Sanayi gelişme için gösterilen miktar 1972-1975 devresine kadar her yıl 150.000 ton azot ve 160.000 ton P 205 istihsal için lüzumlu yatırım ihtiyacını ifade eder.

c. *Mücadele masrafları* ek 9'daki «Türkiye'de İleri Bitki Koruması için lüzumlu Organizasyon ve Çalışma Programı program, Schedule of Operations and Required Organization for Improved Plant Protection in Turkey» malumata istinad eder. Bu hesaplar ortalama olarak mücadele masraflarının 2/3 sinin yıllık kredilerle karşılanacağı nazarı itibare alınarak yapılmıştır. Beklenilmedik böcek zararlarının karakterinden dolayı mücadele maliyeti diğer işletme masraflarına nazaran daha fazla değişiklik gösterebilir.

d. *Traktör ihtiyacı* makinalaşmanın hızı ile sıkı sıkıya alâkalıdır. Ek II «Ziraî makinalaşmanın durumu - The Status of Farm Mechanization» muhtelif seviyedeki makinalaşmanın maliyetini gösterir. Cet-I deki tahminler ilk 4 yılda her yıl 4.000, bilahare 5 yıl içinde her yıl 6.000, daha sonrada her yıl 10,000 veya daha fazla traktör ilâve edileceğine göre hesaplanmıştır. Bu traktörlerin büyük bir kısmı (useful pro-

portion) bahçe tipi traktörler olabilir. Aynı zamanda 8 veya 9 yıl içinde traktör ihtiyacının yüzde 50 veya daha fazlasının Türkiye'de imal edilebileceği farz olunmuştur. Burada da traktör maliyetinin 2/3 sinin 5 yıl vadeli kredi ile karşılanacağı düşünülmüştür. Makinalaşma ile gübre kullanılması miktarı 7-r milyon hektarı bulan yıllık nadas arazisinin 3/4 ünün kârlı bir şekilde kullanılmasını ifade edebilir. Toprakta gıda maddelerinin birikmesi için münavebe ile ekime ve nadasa ihtiyaç olduğu gibi Türkiye işlenen bütün araziyi her yıl işlemek için kâfi miktarda çeki kuvvetine de malik değildir. Kifâyetli makinalaşma ve gübreleme yılda işlenen tarla arazisine tahminen 5 milyon hektar ilâveyi mümkün kılacaktır. 15 yılda traktör miktarının iki misline çıkarılacağını farzederek (bu ilâve traktörlerle 1 milyon sulu arazi ile 2 milyon kıraç arazinin ziraatı mümkün olacaktır.) Bu artan traktörler ve iyi bir işletme sistemiyle istihsal % 50 artırılabilir ve ilâveten çeki hayvanları azalmış olduğundan bunların yemlerinden tasarruf sağlanabilir. Bu da 15 yıllık devrede verimin % 20 artırılmasını ifade eder. Makinalaşmanın direk kârından başka makinalaşma ile tasarruf edilen yemin teknik bir şekilde hayvan beslenmesinde kullanılması ile ziraî istihsalde bir okadar daha artma sağlanabilir.

e. Diğer ziraat âlet ve ekipmanlarının maliyetinin tahminen traktör maliyetine eşit olacağı farzedilmiştir. Traktörlerdeki esaslar dahilinde ekipmanlar için de krediye ihtiyaç vardır.

f. Umumi ziraat işleri için lüzumlu işletme kredisi miktarını kat'i olarak tahmin imkânsızdır. Ziraî istihsal maddeleri ve ekipmanlar için lüzumlu krediden başka tahminen 2 milyon hektar üzerindeki işçilik masrafları oldukça yüksektir. Aynı zamanda ortalama çiftçilerin yüksek kıymeti haiz mahsullerin yetiştirilmesi ve hasadı için hektar başına 1.000 T.L. krediye ihtiyaçları olduğu farzedilmiştir. Buna göre her yıl 2 milyar T.L. işletme kredisine ihtiyaç vardır. Bu türlü kredilerin çoğu 3. 6 veya 9 ay vâdeli olabilir.

5) Orman maliyet tahminleri hükûmetin yalnız idare yol inşaatı, orman tesisi ve orman masraflarını ödeyeceği esasına göre yapılmıştır. Ek 8 «Türkiye'de 10 yıllık Orman Geliştirme Programı - A Suggested Ten Year Program for Further Forestry Development in Turkey», orman mâliyet tahminleri hakkında detaylı malumatı ihtiva etmektedir; Orman sahasını genişletmeden iyi bir idare ile orman mahsulleri istihsalini üç misline çıkarmak kabildir. Bu artan orman mahsulü gerek Türkiye'de kullanılacak gerekse harice satılacak ve 400 milyon dolarlık bir ilğve gelir sağlayacak bir sanayi (kâğıt, mobilya, kimyevi ve plâstik)nin ham madde ihtiyacını iyi bir şekilde karşılayabilir.

6) İşleme (processing) ve pazarlama (marketing) maliyeti ziraat geliştikçe süratle artacaktır. Çünkü ihtisas isteyen ve dayanıklı olmayan mahsullerin istihsalı arttıkça pazarlamanın da inkişaf etmesi lâzımdır. Birkaç yıl sonra işleme ve pazarlama mâliyetlerinin çoğu sanayi karakterindeki yatırımlardan gelecektir. Onun için kredi ihtiyacının yıllık hakiki yatırımların 1/3 nisbetinde olacağı tahmin edilmiştir. Bundan başka bu krediler Türkiyede denenmemiş ve fakat pazarın inkişafı için esas olan müstahsilin gelirini arttırmak için ümit bahşeden faaliyetlere doğru tevcih edilmelidir.

7) Türkiye ziraatının gelişmesi için yıllık kredi ihtiyacı tahminen 5 milyar liradır. Çiftçiye verilen kredi miktarı iki misline çıkarılmalı, verilen kredi iyi bir şekilde kontrol edilmeli, Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinin kaynakları takviye edilmelidir. Kredinin genişletilmesi için lüzumlu sermayenin 2/3 si hükümet ve mahallî Sermaye ihtiyacının geri kalan 1/3 ü çiftçiler tarafından karşılanmalıdır.

8) Ziraî istihsal değerindeki artış. Bütün ziraî mahsullerin değerlerinde yılda yüzde 6 bir artış olacağına göre hesaplanmıştır.

3. YÜKSEK KALİTELİ MAHSULLERİN PAZARLANMASINDAN DAHA FAZLA İSTİHSAL

Ziraat mahsulleri için pazar şartları çabuk değişir. Akdeniz memleketlerinin hemen hepsi Avrupa'nın büyük sanayi bölgelerine yaptıkları taze ve diğer nevi ziraat mahsulleri ihracatını arttırmak için plânlar hazırlamaktadırlar. Gerek ithalatçı ve gerekse ihracatçı memleketler yüksek kaliteli itina ile tasnif edilmiş ve iyi paketlenmiş mahsullere karşı talebin fazla ve standard olmayan ve orta kalitedeki malların ise ileride düşük fiyatla dahi pazar bulamayacaklarında müttefiktirler.

Akdeniz bölgesindeki ihracatçı memleketlerden bazıları ithalatçı memleketlerin talep ettiği yüksek kaliteli mahsullerin temininde Türkiye'den ileridir. Bu yüzden Türkiye'nin pazarda durumunu sağlamlaştırabilmesi ve daha fazla imkân sağlayabilmesi için bu sahada diğer memleketlerden daha süratli bir gelişme göstermesi lazımdır. Hakikatte, eğer inkişaf süratli olmazsa Türkiye'nin halen malik olduğu pazarları da kaybetmesi mümkündür. Yüksek kaliteli mahsul ihracı için lüzumlu kanunlar hemen çıkarılmalı ve bu kanunlar sıkı bir şekilde takip edilmelidir. Aynı zamanda tasnif, işleme, paketlenme ve soğukta muhafaza imkânlarının süratli inkişafı sağlanmalıdır.

4. ZİRAİ İNKİŞAFLA YAKINDAN İLGİLİ SANAYİNİN SÜRATLE İNKİŞAFI

A. Tarla mahsullerini ham madde olarak. bilhassa odun kullanan sanayiler Türkiye ekonomisinde süratli bir gelişme sağlayabilir. Aynı zamanda bu türlü sanayi ziraatın diğer kollarının gelişmesi için lüzumlu geliri de temin edebilir.

Orman mahsulleri istihsalindeki süratli artışla elde edilen mahsulün büyük bir kısmı sanayi istihsalinin süratle artışında kullanılabilir. Türkiye ormanlarından, daima muhafaza esasına istinad ederek, hali hazır istihsalin 2 ilâ 3 misli istihsal sağlamak kabildir. Bu hedefe orman yollarını bütün ormanlara ulaştırmakla ve halen ormanlık arazinin 1/3 inde tatbik edilen modern, ileri işletme tekniğinin bütün ormanlara tatbiki ile kolayca ulaşılabilir.

Bu basamak kâğıt ve diğer oduna istinad eden sanayinin süratle inkişafı için lüzumlu ham maddeyi temin edebilir. Bu husustaki çalışmalar ilerlemektedir. Mamafî muayyen şartlar temin edilinceye kadar sanayi sahasına iç ve dış sermaye cezbedilemez. Bu maksatla aşağıdaki tedbirlerin alınması lâzımdır:

1) Sanayi şirketleri ile uzun vâdeli kereste satış mukaveleleri yapılmalı, kesimler verim esaslarına göre Orman İdaresinin nezareti altında yapılmalı, ve kesin fiyatlar tesbit edilmeli.

2) Sanayie ait istihsa ekipmanlarının gümrüksüz ithaline müsaade edilmeli.

3) Kanun ve vergiler yeni sanayi için müsait ve çok aleni olmalı.

B. Türkiye'de gübre, ilaç, traktör ve ziraat âlet ve ekipmanlarının imâli memlekete yüksek gelirler bahşeder. Bundan başka ziraat için lüzumlu ziraî istihsal vasıtaları ve ekipmanları temin edecek sanayinin memleket dahilinde gelişmesi döviz tasarrufu sağlar. Aksi halde bu dövizin artan ziraî istihsalle karşılanması lazımdır.

İmalât sahasında atılacak her bir adım teknik ve ekonomik bir çalışmaya istinad etmelidir. Türkiye'de gübre istihsalinin Mersin yağ rafinerisine bağlı bir tesis de en kifâyetli bir şekild yapılması muhtemeldir. Bu tesisde bol miktarda yüksek dereceli azotlu ve fosfatlı gübreler istihsal edilebilir. Mamafî diğer sanayi inkişaf plânlarında olduğu gibi bu sahada da detaylı ön çalışmaları yapılmalıdır.

IV — TAVSİYELER

1. Türk Hükümeti ziraattaki teşvik edici faktörlerin (tedbirlerin) ehemmiyetini göz önünde tutarak, fiatlarını kontrol ettiği mahsul ve istihsal maddeleri üzerine konan sabit fiatları değiştirmeli veya fiatlar kısmen kontrol edilmelidir. Bu suretle çiftçiler mahsulleri için tahminen dünya toptan satış fiatlarını almış ve satın aldıkları istihsal vasıtaları içinde dünya perakende satış fiatlarına göre bir ödeme yapmış olacaklardır.

2. Türk Hükümeti bu rapordaki zaman-maliyet cetvelini (yeni malumat müsait olduğunda gereken tashihler yapılarak) ziraî inkişaf için para tahsisinde bir kılavuz olarak kullanabilir.

3. Pazarın inkişafı ile teşvik edici faktörler arasındaki sıkı alaka tanınmalı ve yüksek kaliteli ve yüksek talebe malik mahsullerin istihsalını artırmak için fazla gayret sarfedilmelidir. Ancak bu şekilde bir çalışma ile Türkiye diğer rakip ihracatçı memleketlere yetişebilir.

4. Kifayetli ham madde sağlanması garanti edilmek, istihsal ekipmanlarını gümrükten muaf tutmak, bilhassa yeni teşebbüslerin cesaretini artırmak için müsait kanunlar çıkarmak ve vergiler koymak suretiyle ziraatle yakından alakalı sanayii yerli ve yabancı sermaye için pozitif tedbirler alınmalıdır.

ZIRAI YATIRIMLARIN ZAMAN — MALİYET CETVELİ

1975 e kadar Milli Ziraî Geliri iki misline çıkarabilmek için lüzumlu ziraî yatırım ve ziraat sanayii

- 1) Sulama projelerindeki hususi gelişme dahi
- 2) İleri tekniğin tesisi için kredi dahil
- 3) Kredi 1964 e kadar %40; 1969 a kadar % 30, ve ondan sonra da % 20 yardımı ihtiva eder.
- 4) Yıllık umumi developmana istinad eder, 1964 e kadar 40.000 hektar, 1969 a kadar 60.000 hektar ve ondan sonra da 80.000 hektar.
- 5) Kadastral sürveyleri, çiftlik hudutlarının yeniden çizilmesini ihtiva eder; maliyet, hükümetin yalnız müteahhitlerin kontrolünü yapacağı ve bütün maliyetin çiftçi tarafından hususi bir kredi fonuna geri ödeneğine göre hesaplanmıştır.
- 6) Satış maliyetinin 2/3 sinin çiftçiye verilecek kredi ile ve döviz maliyetinin % 100 ünde ithalatçı tarafından karşılanacağına göre hesap-

lanmıştır: traktör yenileme nisbeti yılda 4000 traktör 61 - 64; 6000 65 - 69; 10000 70 - 75.

7) Hükümet servisi maliyeti her teknisyen için yılda 30.000 T.L. yardımcı personel için de 20.000 TL. sarfedileceğine göre hesaplanmıştır.

8) 1970 de çiftçilerin 1/3 inin her yıl ıslah edilmiş tohumluk alacağı ve tohumluk maliyetinin 2/3 şinin kredi ile karşılanacağı farzolanarak hesaplanmıştır.

ZİRAİ YATIRIMLARIN ZAMAN -

1975 e kadar Milli Zirai Geliri iki misline çıkarabilmek için

Yıllık Ortalama 1961 — 1964

	Teknisyen	Hükümet servisi 000 TL.	Kredi 000 TL.	Döviz \$ 000	Suai yatırım 000 TL \$ 000
I. Ekonomik plânlama, u- mumi ve fiat politikası	20	1000			
II. Teknisyen yetiştirilmesi					
a) Okullar	150	52000		45	
b) Servis içi eğitim		2000			
III. Çiftçi rehberliği ve hizmet					
1) a. Yayın servisi	1600	36000	2000	250	
2) b. Servis ve Demonstrasyon :					
Tarla mahsülleri	300	15000	200000	10	
Hayvancılık	600	30000	300000	10	
3) Toprak muhafazası	300	15000	100000	1000	
c. Araştırma					
İstihsal	400	20000		100	
İşleme	100	5000		50	
Pazarlama	50	2500		50	
IV. 4) Sulama Developmanı					
a. Umumi planlama (83 TL/Ha)	110	3300			
b. Su kaynakları Developmanı (Dev. 5000 TL/Ha)	400	200000		4000	2500 1000
5) c. Arazi Developma- nı (1250 TL/Ha)	40	2000	48800	1000	

MALİYET CETVELİ

Lüzumlu zirai yatırım ve ziraat sanayii

Yıllık Ortalama 1965 — 1969					Yıllık Ortalama 1970 — 1975				
Teknisyen	Hükümet servisi 000 TL	Kredi 000 TL	Döviz \$ 000	Sınai Yat. 000 TL	Teknisyen	Hükümet servisi 000 TL	Kredi 000 TL	Döviz \$ 000	Sınai Yat. 000 TL
40	2000				60	3000			
165	57000 2500		50		180	65000 2900			
2000	60000	2000	250		2500	75000	2000	250	
400	20000	200000	10		500	25000	200000	10	
600	30000	300000	10		600	30000	300000	10	
400	20000	125000	1000		500	25000	150000	750	
450	22500		100		500	25000		100	
125	6250		50		150	7500		50	
75	3750		50		100	5000		50	
165	5000				220	660		2000	
600	300000		4000		800	400000			
60	1000	73200	1000	25000/ 1000	80	2400	97600	500	2500/ 1000

ZİRAİ YATIRIMLARIN ZAMAN -

1975 e kadar Milli Zirai Geliri iki misline çıkarabilmek için

Yıllık Ortalama 1961 — 1964

	Feknisyen	Hükümet servisi	Kredi	Döviz	Sınai yatırım	
		000 TL.	000 TL.	\$ 000	000 TL	\$ 000
V. 6) Ekipman, malzeme ve işletmeler						
7) a. Islâh edilmiş tohumluk			200000	500		
b. Gübreler			103000	10000	50000	5000
c. İlaçlar			100000		10000	1000
d. Traktörler			80000	12000	50000	2000
e. Diğer ziraat ekipmanları			80000	10000	50000	2000
f. İşletme			2000000			
VI. Ormancılık						
a. İdare	350	10500				
b. Yol inşası						
c. Orman tesisi	800	33000		1500		
ç. İşletme ve Pazarlama			10000		50000	5000
VII. İşleme ve Pazarlama						
a. Rehberlik çalışmaları						
b. Vasıtalar						
c. Tarla mahsulleri			50000	1000		
Hayvancılık			25000	500		
c. Nakliye			100000	1000		
YILLIK MASRAF						
YEKÜNU	5220	427300	3403800	43015	212500	16000

MALİYET CETVELİ

Lüzumlu zirai yatırım ve ziraat sanayii

Yıllık Ortalama 1965 — 1969					Yıllık Ortalama 1970 — 1975				
Tekniyen	Hükümet servisi 000 TL	Kredi 000 TL	Döviz \$ 000	Sınai Yat. 000 TL	Tekniyen	Hükümet servisi 000 TL	Kredi 000 TL	Döviz \$ 000	Sınai Yat. 000 TL
	300000	500	50000/			400000	200		
	265000	25000	5000			400000	25000	50000	5000
	100000		5000/						
	120000	15000	500			100000		5000	500
	120000	5000	2000			200000	10000	5000	5000
	2260000		1000			150000	5000	25000	1000
						2400000			
400	12000			450	13500				
900	37000		1500	1000	42000		1500		
		10000		70000/ 7000					70000 7000
		50000	1000				50000	1000	
		25000	500				25000	500	
		100000	1000				100000	1000	
				225000/					225000/
6300	579800	3990200	56020	16500	7640	721960	4544600	47920	16500
	Yılda 1.7 milyar T. L.					Yılda 2.2 milyar T. L.			

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye Tarımının Meseleleri ve Hususiyetleri

1 — Tarımda istihsal yetersiz, produktivite ve gelir düşüktür :

Umumî olarak Türkiye, Dünya ve OEEC istatistiklerinde tarım maddeleri istihsalı bakımından, harp sonrası devrede büyük artışlar kaydetmiş bir memleket olarak görülür. 1934-38 = 100 olduğuna göre Türkiye'nin tarım istihsalı 1956 yılında 177 endeksiyle gerek OEEC ve gerekse Güney Avrupa ve Yakın Doğu'da en yüksek bir rakkam gösterir. Ancak aynı devre zarfında kültür altındaki arazide 177 endeksine varmıştır ki bu suretle ziraat edilen arazinin artması yoluyla umumî harp öncesi seviyesini muhafaza edebilmiştir. Bu devre zarfında nüfusta da % 47 bir artış vukubulduğundan nüfus başına istihsal artışı endeksi ancak 123 den ibaret kalmıştır. Diğer taraftan nüfus başına hayvanî istihsal, harp öncesi devresinden de aşağı düşmüş ve 95 endeksini gösterebilmiştir.

Bu da göstermektedir ki Türkiye, mevcut rezerve ve hattâ marjinal toprak kaynaklarını seferber etmesine rağmen tarım istihsalı haddinde haddi zatında büyük bir gelişme kaydedememiştir. Bunun sebebi de tarımda düzenli bir yatırım ve produktiviteyi artıracak bir politika takip edilmemiş olmasıdır. Meselâ tabiat ve iklim şartları bakımından Türkiye'ye kıyşmen benzeyen İtalya'da 1958 yılında 3 milyon hektar çok mükemmel çalışan bir sulama şebekesi mevcut iken Türkiye'de Devlet Sulama şebekeleri içinde kalan 210.000 hektarın ancak 80.000 hektarı kötü ve topraklarımızın çoraklaşmasına sebebiyet verecek şekilde sulanabilmekte idi. Gübre, tohum, ilâçlama, bakım gibi bütün tedbirlerdeki noksanlıklar Türkiye'de ziraat mahsuller produktivitesini Güney Avrupa'nın yarısı, Orta Avrupa ve İskandinav memleketlerinin 1/4 ü civarında kalmasına sebep olmuştur. İhtiyat tabii kaynakları olan bir memleket için en ucuz ve en kolay istihsalı arttırış yolu olan bu toprakların bir kısmını sür'ate işlemek doğru bir politika olabilirdi. Fakat bu suretle seferber edilen istihsal potansiyelinden doğacak yeni imkânlar kolayca tükenecek bu hazinenin yerini tutacak olan ve haddi-zatında zaman istiyen produktivite artışına yöneltmediği müddetçe, hususiyle nüfusu fevkalâde sür'atle artan bizim gibi bir

memlekette, sıhhatli bir iktisadî gelişmenin meydana gelmesine imkân vermiyeceğini düşünmek ve tedbirleri buna göre almak iktiza ederdi.

Umumî istihsal seviyesinin ancak nüfus artışı seviyesini muhafaza edebilmesi ve produktivitenin arttırılamaması ziraatte aile ve nüfus başına gelir seviyesinde de hissedilir bir yükselmenin kaydedilmesini mümkün kılmamıştır. Filhakika 1948 fiatlarıyla 1958 senesinde zirai nüfus başına gelir 399 liradan ibaretti ki bu da aile başına 2.200 lira, cari fiatlarla da 4.500 lira bir geliri ifade etmektedir. Bu kadar düşük bir gelir seviyesinde olan her hangi bir işletmenin düzenli bir işletme kurma için her hangi bir tasarruf yapmasına, hattâ eskiyen demirbaş ve cihazlarını yenilemesine imkân tasavvur etmek tabiatıyla düşünülemez.

2 — Tabii kaynaklarımız israf ve tahrip edilmektedir :

Memleketin en mühim zenginliğini teşkil eden topraklarımız uzun senelerdenberi bakımsız bırakılmıştır. Üstelik yeni arazi açmalarının % 70 nispetinde fazlaşması en iyi mer'alarımızın kültür arazisi haline gelmesine ve zayıf mera'ların yükünün fazlaşmasına sebebiyet vermiştir. Hayvan miktarının da 10 sene zarfında % 40 artmış olması bu yükü daha da arttırmış ve esasen mümasil iklim ve şartlarda bir büyük baş hayvan birimine en az 40 dönüm olarak hesap edilmesine zaruret olan mer'alarımızda büyük baş hayvan birimi başına 10 dönüm mer'a isabet eder hale gelmiştir. Filhakika 1960 senesinde 76 milyonu bulan hayvan mevcudumuz takriben 29 milyon büyük baş hayvan birimine tekabül etmektedir ki bu hayvan miktarının mer'alarımızın bozulmasına meydan vermeden yaşayabilmeleri ve verimli olabilenleri için 100 milyon hektar mer'aya, yani bugünkü memleketimiz arazisinde daha büyük bir mer'a varlığına sahip olmamız lâzım gelmektedir.

Arazi ve mer'alardaki bu aşırı yük ormanlarımızda da aynı şekilde tesirini göstermiştir. Bozulan mer'a açığını, yetişmiyen tarla arazisini mer'a ve ormandan kazanma ve kapatma yoluna gidilmiş, ormanlarımızın açma, yakma, otlatma gibi en mühim tahrip vasıtalarının alabilirdiğine kullanılması sebebiyet verilmiştir.

Mer'a ve orman tahribatı rüzgâr ve su erozyonlarını sür'atle hızlandırmış ve bu suretle verimli toprak tabakalarının mütemadiyen kaybolmasıyla karşılaşmıştır. Diğer taraftan su erozyonları en münbit alüviyal vadi ve su altı arazisinin molozla kapanmasına ve taşlık çakıllık halde tamamiyle verimsiz kullanılmaz topraklar haline geçmesine sebebiyet vermiştir. Bütün geçit mntıklarımızla sahillerimizde yan derelerin bu

tahribatı bağcılık, bahçecilik ve en önemli bitkileri yetiştirmeye müsait olan bu fevkalâde kıymetli arazi varlıklarımızın nasıl israf ve tahrip edilmiş olduğunu gösteren binlerce misallerle doludur. Vaktiyle küçük ve berrak bir dere halinde akan bu sular, mecraları doldukça etrafı istilâ etmiş, üzerinde köprü tutturmak dahi imkânsız hale gelmiştir. Bu münbit vadi topraklarının elden çıkması yanında tabii drenaj imkânlarından mahrum sahalardaki drenaj hizmetlerinin ve tesisler ikmâl edilmeden ve düşünülmeden yapılan sulamalar münbit ova ve detalarımızda çoraklaşmağa sebep olmuş ve mühim bir kısmı da çoraklaşmıştır.

Ormanlarımız, orman içinde ve kenarında yaşayan nüfusun ve bu nüfusun barındırdığı hayvanların artan tahribatı neticesinde mütemadiyen azalmakta devam etmiş, mevcutların da verimsiz bozuk ormanlar haline gelmesini intaç etmiştir. Bütün meyilli arazilerimizdeki ormanlarımızın evvelâ bozuk orman, sonra makilik, çalılık, mer'a, tarla nihayet taşlık kayalık, çıplak arazi haline gelerek tamamen kaybolması şeklindeki tahrip edilişi bir nesil boyunca herkesin müşahede ve takip eebileceği çok acı bir gerçektir.

3 — Tarımla meşgul nüfusun teknik bilgi ve teşebbüs fikri gelişmemiştir:

Gayet küçük bir arazi parçası üzerinde tarımla meşgul oluşunu bildiğimiz ve her türlü sermayesi fevkalâde cılız olan çiftçinin bu durumdan kurtulması politikasında alması beklenen zecrî tedbirler zinciri yanında, onun teknik bilgi seviyesini arttırarak teşebbüs fikrini geliştirmek ve elindeki imkânları ve *bilhassa kendi iş gücünü, en iyi ve devamlı şekilde kullanmasını sağlamakla kabildir*. Umumiyetle «meslekî halk eğitim ve öğretimi» hizmetleri içinde toplanan bu faaliyetlerin 40.000 köyde 3 milyon çiftçi ailesine ulaştırılması en zor fakat en emin ve devamlı bir inkişaf unsurudur. Bu husus devamlı ve sabırlı bir faaliyetin, bir plân ve program çerçevesi içinde yürütülmesini zarurî kılmaktadır. Devlet plânlama teşkilâtının son hesaplarına göre köylerde kıymetlendirilemeyen iş gücü miktarının 3 milyonu geçtiği kabul edilmektedir.

4 — İstihsal vasıtaları noksan ve iptidai, işletme sermayesi ve yatırımlar gayri kâfi ve düzensizdir :

Memleketimiz işletmelerinde modern istihsal vasıtalarının bulunduğu hiç bir zaman iddia edilemez. 42.00 traktör ve buna müteferri âletler esasen mevcut büyük ve orta işletmelerin vasıtası olarak telâkki edilirse 3 milyon işletmemizde kullanılan gücün 1/4 ünü at, 3/4 ünü öküz teşkil etmektedir. Karasapan miktarı ise 2 milyonun üzerindedir.

Sulama için lüzumlu motopomp ve iyi bir sulama yapmak için lüzumlu tesviye âletleri, borular hemen hemen mevcut değildir.

Türkiye'de mevcut işletmelerin işletme sermayesi gayri kâfidir. Esasen işletme büyüklüğü ve geliri vasatı olarak carî fiatlarla 6 bin lira etrafında olan bir işletmenin gerek yatırım ve gerekse işletme için sermaye artışı sağlanabilmesi fevkalâde zor bir keyfiyettir. Bununla beraber en büyük sermaye olan iş gücünün iyi kullanılması ve harekete geçirilmesi yoluyla bir kısım sermaye tezayüdünü sağlamak kabil olduğu halde bu husus temin edilememiştir. Bunun yanında sermaye artışı kredi yoluyla beslemede de düzensiz bir kredi politikası çok ahvalde bu rolünü oynayamamış ve bilâkıs işletmenin altından kalkmıyacağı borçların tahassülüne sebebiyet vermiştir.

Tarım sahasındaki âmme sektörü yatırımları da çok kifayetsizdir. Bilhassa en ziyade üzerinde durulması icabeden sulama projelerinde yalnız baraj ve ana kanalları nazara alarak tarla içi sulamaları ve drenaj tesislerinin tamamlanmadan veya düşünülmeden işletmeye açılış sulamadan beklenen verimin alınmasına mâni olmuş hattâ topraklarımızın çoraklaşmasına sebebiyet vermiştir.

5 — Tarım mahsullerinin kıymetlendirme ve pazarlanması gelişmiş değildir :

Tarım mahsullerimizden kalite üstünlüğüne malik olan ve dünya pazarlarında rüçhanlı bir mevkiî bulunanların pazarlama tekniği çok iptidai bir durumdadır. Standardizasyon, muhafaza, ambalaj ve sevkiyat için hemen hemen hiç bir şey yapılmamıştır. Bu yüzden, müstahsil elinden çok ucuza çıkan mahsul, ona emeğinin karşılığını almasına imkân vermemiş, mahsulün bir kısmının hattâ tarlada ve bahçede ziyan olmasına sebebiyet verilmiş, diğer taraftan da müstehlik, bu mahsulleri çok pahalı tedarik ettiği için hayat pahalılığı gittikçe artmıştır. Ayrıca, ihraç edilerek döviz kazancımızı büyük ölçüde arttırabilecek olan bu mahsullerin ihracı da bir türlü düzenlenememiştir.

Taze mahsullerin pazarlanmasındaki bu aksaklıklar, bu mahsulleri muhtelif yollarla işliyecek ve kıymetlendirecek tesislere de lâyük olduğu önem verilmediği için kurulamamış, kurulanlar da kapasite, mevki, teknik bilgi noksanlığı vesair sebeplerle verimli çalıştırılmamışlardır. İnsan iş gücünün değerlendirilmesinde tarım mahsulleri pazarlama ve kıymetlendirme tesislerinin sermaye entansitesi düşük fakat iş gücü entansitesi çok yüksek ticarî - sınaî işletmeler olduğu hiç bir zaman idrak edilmemiş ve umumî yatırımlarda bunlara yer verilmemiştir.

6 — Tarımla ilgili hukuki düzen islâha muhtaçtır:

Tarımla ilgili mevzuatımız zamanın icaplarına göre tetkik ve islâh edilmemiştir. Bunun başında toprak mülkiyeti, arazi kullanılışı, mer'a ve çayırlarımızdan faydalanma şekli ve bilhassa ormandan istifade üzerindeki mevzuat ihmal edilmiştir. Son seneler zarfında küçük aile işletmelerinin büsbütün küçüldüğü, büyük işletmelerin daha fazla büyüdüğü ve orta işletmelerin de parçalanmalara mâruz kaldığı hakkındaki kanaat umumdur. Ziraatle işigal eden nüfusun artmakta devam etmesi veraset yoluyla işletmelerin bölünmesine sebebiyet vermektedir. Bu yüzden İstatistik Umum Müdürlüğü 1952 Sonbahar anketine göre tesbit edilen vasatı 7 parçadan müteşekkil olan işletmelerin daha da parçalanmış olduğu tahmin edilmektedir.

Mer'alarımız bir taraftan artan traktörler, diğer taraftan da yeni teşekkül eden aileler tarafından mütemadiyen açılmağa devam etmiş mer'a mevzuatı bir türlü düzene sokulamadığından mer'alardan faydalanma muayyen zümreler ve şahısların elinde kalmıştır.

Tarımla meşgul nüfusun teşkilatlanmasına ve kendilerine ait bir takım meseleleri müştereken halletmelerine imkân verecek kooperatifler, odalar, birlikler kurulamamış ve kurulanlar da gereği gibi işletilememiştir.

Ormanlarımızdan zatî ihtiyaç adı altındaki faydalanma tarzı ormanlarımızın azalmasına, tahribine geniş ölçüde sebebiyet vermiştir. Orman suçları işliyenler müteaddit af kanunlarından faydalandırıldıkları için orman tahribatı alabildiğine artmıştır.

7 — Lüzumundan fazla nüfus tarım faaliyetlerinden geçimini sağlamağa çalışmaktadır :

Memleketimiz tarım meselelerinde belki en mühim konu, tarımla meşgul nüfusun mütemadiyen çoğalmakta devam edişidir. Tabii kaynakların alabildiğine sömürülmesi de büyük ölçüde bu sebebe dayanmaktadır. Bu günkü nüfus artış emsalimiz % 3 civarındadır. Fakat muhakkak olan husus şudur ki, ziraatten nüfusun çekilme nisbeti senede ancak % 0,5 nisbetinde vukubulmaktadır. Filhakika 1950 de % 74,8 olan köylü nüfusumuz 1960 da ancak % 68,3 e düşmüştür.

Türkiye, nüfusunun tarımla geçinmeğe çalıştığı memleketler içinde yer almaktadır. Bu nisbet Avrupa memleketlerine nazaran çok yüksek olduktan başka, iktisaden geri kalmış bir çok memleketlerden de yüksektir. Tarım nüfusu nisbeti bakımından aşağıdaki tablo bunu açıkça göstermektedir.

Memleket adı	Tarımla geçinen nüfus Nisbeti %
Bulgaristan	64
Fransa	26
Yunanistan	48
İtalya	30
Polonya	57
Portekiz	48
Romanya	70
Yugoslavya	67
Arjantin	25
Brezilya	58

Tabii kaynakları israf edilmemiş, zengin yeni kaynaklara malik olan veyahut kesif ve verimli yatırımlarla insan ve hektar başına istihsalı arttırabilen memleketler için bu kadar büyük bir nüfusun tarımda kalması bir dereceye kadar fazla bir sıkıntı yaratmaz. Ancak memleketimiz gibi büyük tabii kaynakları sonuna kadar kullanılmış ve aşılış bir memlekette geçimini tarımdan elde etmeye çalışan nüfusun artması, entansif bir tarıma geçme için icabeden bütün tedbirler manzumesi toptan ele alınarak dikkatle tatbik sahasına sokulmadığı müddetce, çiftçi nüfusunun fazlaşmasına ve tabii kaynakların daha da şiddetle tahribine yol açar. Onun içindir ki memleketimizin bu meselesi; üzerinde çok büyük bir dikkatle durularak tetkik edilecek ve gerekli tedbirler alınacak bir mevzu olarak mütalâa edilmelidir.

8 — Tarım hizmetleriyle alakalı teşkilât dağılık ve koordinasyondan mahrumdur:

Tarım hizmetlerinin ifası için Cumhuriyetin ilânındanberi oldukça mühim sayıda teşkilât kurulmuştur. Ancak bu teşkilât ve kurumlar çok defa memleketin muayyen ve üzerinde ittifakla varılmış bir tarım plânı bulunmamasının da tesiriyle, esasen başka başka Bakanlıkların idaresi altında buldukları için, aynı hedef ve gayeye doğru yönelmemişlerdir. Haddizatında memleketin bir bütün teşkil eden tarım politikasından ziyade muhtelif daire ve teşekküllerin, üzerlerine aldıkları vazifeye göre o idare başındakilerin görüşlerine ve çok defa da dış teşirlerle ortaya çıkan münferit program ve politikaları olmuştur. Bu yüzden zirai istihsal; memleketin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde dü-

zenli bir artış kaydedecek yerde seneden seneye değişen ve eksik piyasa bilgisinin yanlış ve hattâ zararlı tesirleri altında başboş bir istikamete tevaccüh etmiştir.

Tarım politikası ile çok yakından ilgili olan çiftçiyi topraklandırma işi, tarım maddelerinin fiyat teşekkülü ve fiyat murakabesi, kredi ve yardımlar, tarım mahsullerinin pazarlanması ve kıymetlendirilmesi gibi en mühim hizmetler Tarım politikası düzeni içinde yer alamamıştır. Hususiyle hububat ve hayvan mahsulleri fiyatları arasındaki muvazenesizlik hayvancılığın inkişafını durdurmuş, hattâ geriletmiş, bazı mahsullerin ziraati hiç lüzum olmadan artmakta devam etmiştir.

Bu sebeplerle, tarım faaliyetlerinin mihrakını teşkil eden tarım politikasının tesbit ve tatbikatında yer alan bu kabil teşekküllerin, tarım politikasını yürütmekle vazifeli olan Bakanlığın içinde yer almamış, hiç olmazsa ana hedefleri belirtilen bir plâna uygun faaliyette bulunmamış olmalarından büyük zararlar tahaddüs etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye Tarım Politikasının Temelleri ve Hedefleri Ne olmalıdır

Türkiye tarım politikasının nihâi gayesi, Türk çiftçilerinin istih-sallerini ve reel gelirlerini çoğaltmak suretiyle hayat standartlarını ve refah durumlarını ıslah etmek; çiftçi grupları arasında aşırı gelir fark-lılıklarını azaltarak âdil bir gelir dağılışı sağlamak; halkımızın beslen-mesi ve giyimi için lüzumlu maddeleri yeter miktarda ve üstün kali-terlerde olmak üzere memleket içerisinden temin etmek; halen mev-cut ve ileride kurulacak sanayimizin ham madde ihtiyaçlarını istenilen maliyet ve vasıflarda sağlamak; ekonomimizin ithal etmek mecburiye-tinde bulunduğu istihlâk ve istihsal mallarının dış piyasalardan satın alınmasını sağlayacak ve aynı zamanda iktisadî kalkınmayı kolaylaştırı-cak ihracata imkân vermek; ve nihayet, bu yollarla millî refahı ve millî geliri arttırmaktır. Bu nihâi gayeye ulaşabilmek için tarım faaliyetleri-mizin aşağıdaki ana yolları takip etmesi ve bu hedeflere tevcih edilmesi gerekir :

1 — Tabii kaynaklarımızı korumak ve rasyonel bir şekilde kullanmak mecburiyetindeyiz:

Her türlü tarım faaliyetlerinde en önemli istihsal faktörünü tabii kaynaklar teşkil etmektedir. Bu temel istihsal unsurunu çeşitli gayeler için tahsis ederken rasyonel bir şekilde hareket etmek, tabii kaynağın kabiliyet ve kapasitesini göz önünde bulundurmamak zaruridir. Ancak bu suretle hareket edildiği takdirde bu kaynaklar en müessir bir şekilde kul-lanılmış ve birim başına hasılları artmış olur. Bunun yanında, kaynak-ların korunmalarını sağlayıcı, istihsal kapasitelerinin düşmesini önleyici tedbirleri de ihmâl etmemek gerekir. Zira, tabii kaynaklar tarih boyunca olduğu gibi uzun bir istikbal için de muhtaç bulunduğumuz en kıymetli istihsal unsurlarıdır. Bunların bir defa tahrir olmaları halinde yerlerine yenilerinin konulması gayri mümkündür. Bu sebeple neslimize emanet edilmiş olan bu tabiat vergilerini en akıllı bir tarzda kullanmak ve aynı zamanda korumak birinci vazifedir.

2 — Tarım istihallerini iç ve dış piyasaların taleplerine ve çiftçi ailelerin zati ihtiyaçlarına göre müvazeneli bir şekilde yönetmek icabeder :

Memleketemizde ziraî istihsalin bilhassa gıda maddeleri istihsalinin mühim bir kısmı çiftçilerin zati ve aile ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Piyasaya girmeden istihlak konusu olan bu gibi maddelerin müstahsil ailelerin ihtiyaçlarına cevap verecek miktarda ve evsafa temini köylünün ötedenberi alıştığı bir hayat tarzını devam ettirmesi bakımından kolaylık sağlamakla beraber, her zaman istihsal kaynaklarının en verimli bir şekil ve terkipte kullanılması mânasını da taşımaz. Bu sebeple, pazar şartlarının ve imkânlarının noksanlığı veya bu konudaki bilgisizlik yüzünden ve bu suretle istihsal faktörlerini en produktiv bir şekilde kullanamayan çiftçileri pazara bağlamağa, gerek istihsal gerek ihtiyaçları için pazara güvenerek istihsalde ihtisaslaşmağa teşvik etmemiz gerekir. Keza tarım istihallerinin iç piyasaların beslenme ve ham madde ihtiyaçlarını miktar, kalite ve maliyet bakımlarından tam olarak karşılıyacak bir terkip arz etmesini sağlamak icabeder. Halkımızın beslenme noksanlarını telâfi ve müvazeneli bir gıda rejimi sağlamak, yeni kurulmakta veya gelişmekte bulunan sanayie lüzumlu ham maddeleri zamanında, istenilen vasıf, miktar ve fiyatlarla temin etmemiz lüzumludur. Aynı mülahazalar dış piyasalar için de tamamen varittir. İşte hududlu istihsal vasıta ve imkânlarımızı bu çeşitli ihtiyaçlar arasında ahenkli bir şekilde taksim etmemiz, umumî iktisadî müvazeneyi sağlamamız zaruridir.

3 — Her türlü tarım mahsulleri istihsalini artırmalıyız:

Milletimizin bugünkü beslenme durumu miktar ve kalori bakımından gayri kâfi olduğu gibi terkip ve muhteva itibariyle de bir taraflı ve ahenksizdir. Gerek kalori seviyesini yükseltmek, gerek gıda rejimini daha rejimini daha ahenkli ve sıhhate elverişli bir hale getirmek için gıda maddeleri istihallerimizi önemli bir nisbette artırmalıyız. Diğer taraftan, nüfusumuzda görülen, dünya ölçülerine göre sür'atli artış temposu gıda istihsalimizi de hiç olmazsa bu nisbette artırmamızı gerektirmektedir. Bugünkü nüfus artış temposu önümüzdeki yıllarda devam ettiği takdirde bundan 15 sene sonra memleket nüfusunun 40 milyonu geçmesi beklenebilir (*). Bu da bugünkü nüfusumuza nazaran % 50 ye yakın bir fazlalık demektir. İşte yılda bir milyona yaklaşan nüfus artışını beslemek için de gıda istihallerimizi sür'atle artırmamız lâzımdır. Bu gıdalar arasında bilhassa hayvani proteinleri, yağları, taze meyve sebzeleri daha fazla nisbette çoğaltmamız gıda rejiminde bir ahenk tesisi bakımından zaruridir.

(*). İstatistik Umum Müdürlüğü tahminine göre nüfusumuz 1975 de 42 milyonu geçecektir.

Nüfus artışı ve iktisadî gelişme ile müvazi olarak diğer ihtiyaçlarımızın, bu arada sınaî ham madde ve hasebe karşı taleplerin sür'atle ve raha fazla nisbetle artacağı tabiidir. Bunların karşılanması da tarım istihallerinin arttırılmasıyla mümkün olabilecektir.

Günlük istihlâk mallarının mühim bir kısmını ve istihsal ve yatırım mallarının büyük ekseriyetini ithâl etmek zorunda bulunduğumuz ma-lûmdur. Bu gibi ithalâtı sağlayacak dövizleri elde etmede en başta ihracat ekonomimizin temeli olan tarım faaliyetlerine güvenmek zorundayız. Bu sebeple, ziraî istihalleri böyle bir ihracata imkân verecek şekilde memleket ihtiyaçlarının üstünde tutmak mecburiyetinreyiz. Halen bulunduğumuz hayat seviyesini muhafaza edebilmek için bile ziraî gelişmemizin temposunu asgari olarak nüfus artışının hızına uydurmak, nüfusumuz çoğaldığı müddetçe bu tempoyu idame ettirmek zorundayız.

Nihayet Türkiyenin ekonomik gelişmesi ancak ve ancak tarım istihallerinin nüfustan daha sür'atli bir şekilde artması ile mümkün olabilecektir. Nüfustaki hızlı artış mütevazi kalkınma gayretlerimizin müsbet neticelerini yutmaktadır. Esasen düşük bulunan istihsal ve gelir seviyelerinde hissedilir bir yükselme görülememekte, bunun neticesi olarak ferdî tasarruflar ve sermaye teşekkülü pek yavaş ve zor bir şekilde yapılabilmektedir. Halbuki, tarım sahasında elde edilecek istihsal fazlaları ekonomik kalkınmamızın zarurî bir unsuru olan sermaye teşekkülünü kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır. İktisarî kalkınmamızın başarı ile sağlanması tarım istihallerinin arttırılmasına, bilhassa nüfus artışından daha hızlı bir tempo ile arttırılmasına bağlıdır.

4 — Tarım mahsullerinin kalitesini yükseltmek ve maliyetini düşürmek zorundayız:

Tarım mahsullerinin iç ve dış piyasalarda müstehliklerin istedikleri fiyat ve kalitede olması bunların sürümlerini temin bakımından zaruridir. Bir çok hallerde tarım mahsullerimiz yüksek vasıflar göstermektedir. Bu tabii vasıflar hastalık, haşereler, istihsal metod ve vasıflarındaki iptidailikler veya noksanlıklar, pazarlama ve depolama konularındaki bilgisizlik ve kifayetsizlikler yüzünden kaybolmaktadır. Keza aynı sebepler ve bunlara ilâveten bizatihi istihsal ve pazarlama faaliyetlerimizdeki sermaye ve organizasyon noksanlığı yüzünden tarım mahsullerinin satış maliyetleri aşırı derecede yükselmektedir.

İç ve dış piyasalardaki alıcıları tatmin ve mahsullerimizin sürümünü sağlamak için gerek kalitenin düşmesine, gerek maliyetlerin yükselmesine sebep olan noksanlıkların en kısa zamanda girerilmesini temin etmeliyiz.

5 — Tarım mahsullerinin pazarlanma sistemini ıslah ve kıymetlendirilmelerini temin etmek lâzımdır:

Pazarlama, aslında istihsal faaliyetinin bir kısmıdır; tarım maddesinin bizatihi elde edilmesi kadar önemlidir. Halbuki memleketimizde tarım mahsulleri ile ilgili pazarların tam bir şekilde teşekkül ve organize edilmemiş bulunması, buralarda tatbik edilen usullerin kifayetsiz ve çoğu zaman hem müstahsil hem müstehlik için zararlı bulunması, iyi bir pazarlama için zarurî sermaye ve vasıtaların noksanlığı sebepleriyle elde edilen mahsullerimizden yeteri derecede faide istihsal edilememektedir. İşte bütün bu noksanlıkların ikmali ile tarım mahsullerinin hem müstahsile hem müstehlike daha yüksek bir faide sağlamasını temin etmek lâzımdır.

Diğer taraftan, tarım mahsullerinin ham halde pazara arzı ile yarı mamûl veya mamûl halde arzı arasında büyük bir kıymet farkı doğmakta ve bu endüstri büyük insan gücü kullanmaktadır. Bu kıymet farkının mümkün olan hallerde ve nisbetlerde tarım müstahsilleri elinde kalmasını sağlamak ve iş gücünü kıymetlenrirmek bir gaye olmalıdır.

6 — Tarım faaliyetleriyle, işğal eden nüfusu mutlak ve nisbi olarak azaltmağa çalışmalıyız:

Türkiye'de nüfusun çok büyük bir kısmı köylerde oturmakta ve bunların büyük ekseriyeti tarım faaliyetleriyle uğraşmakta, geçimlerini bu yoldan sağlamaktadırlar. Aslında böyle bir durum iktisadî gelişme merdiveninin henüz alt basamaklarında bulunduğumuzu göstermektedir. Diğer taraftan, tabii kaynaklarımızın miktar, kalite ve kapasitesi ile mukayese edildiğinde tarım faaliyetleriyle meşgul nüfusun ciddi bir nisbi ve mutlak fazlalık gösterdiği tesbit olunmaktadır. Bu fazlalık tabii kaynaklarımızın tahribine, gayri müessir bir tarzda istismarına sebep olduğu gibi bu faaliyet kolunda çalışan insanlara makul bir hayat standardı sağlayamadığından beşerî kaynakların israfına ve gayri müessir bir tarzda kullanılmasına da sebep olmaktadır. İşte böyle bir durumun devamını önlemek üzere tarım faaliyetlerinden geçimlerini sağlamağa çalışan kimselerin sayılarını tedrici olarak, meselâ hiç olmazsa yılda % 1 - 1,5 nesbetinde azaltmağa çalışmak, böylece yarım asır zarfında ireal durum sayılabilecek nisbetlere ulaşmak mecburiyetindeyiz. (Bugünkü nispet ancak % 0.5 dir.)

7 — Tarım ile meşgul nüfusun teknik bilgi ve teşebbüs kabiliyetini geliştirmek mecburiyetindeyiz:

Tarımla meşgul nüfus pre-kapitalist bir zihniyetle hareket etmekte, kâr motifini birinci plâna alamamış bulunmaktadır. Bu zihniyet ve sosyal tabakalaşmanın asırlar boyunca tesiri altında kalan çiftçilerimiz-

de teşebbüs kabiliyeti âdeta dumura uğramış bulunmaktadır. Teknik bilgi bakımından ra çiftçinin noksanı büyüktür ve ekseri ahvalde ampirik bilginin nesilden nesile intikalinden ibaret kalmaktadır.

Halbuki tarım sahasında bir kalkınma elde etmenin en müessir manivelâlarından birisi bu kimselerin zihniyetlerinde bir değişiklik yapmak, teşebbüs kabiliyetlerini ve bilgilerini geliştirmektir. Denebilir ki, bu hususta katî adımlar vermekten mahrum olacaktır.

8 — Türkiyede ziraî kalkınma âdil bir toprak reformu temeline dayanmak zorundadır:

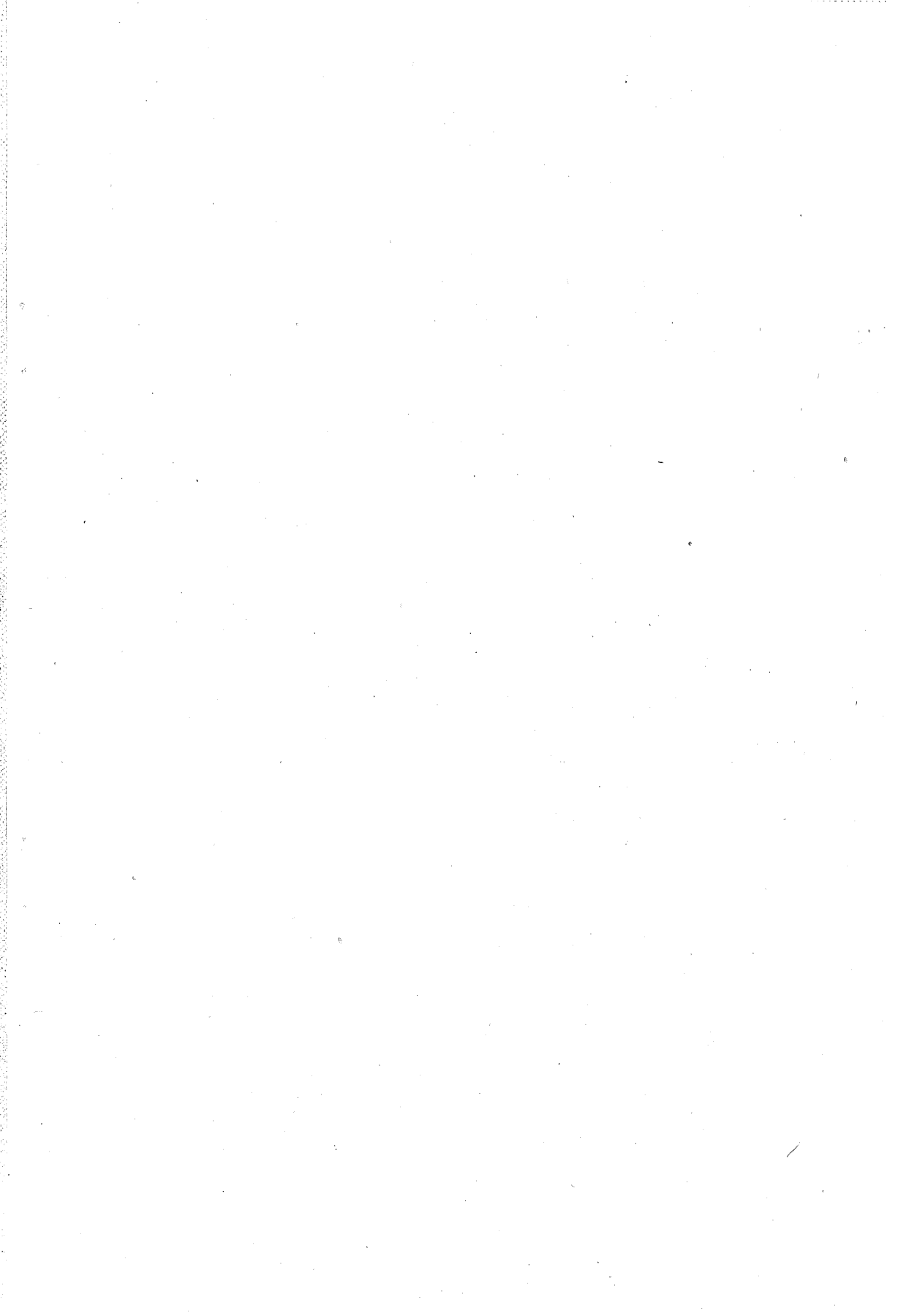
Tarım istihisallerinin her nev'i toprağa dayanmaktadır. Memleket topraklarının mülkiyet ve tasarruf rejimeri çeşitli noksanlıklarla ve hastalıklarla malûdür. Bu hastalıkları ve hatalı durumları ortadan kaldırmadan tarım istihisallerini ıslah etmeğe ve bu faaliyetlerde geçimlerini sağlıyan kimselerin hayat şartlarını düzeltmeğe çalışmak çok zordur. Bu iktisadî zaruretler yanında sosyal ve politik sebeplerle de memleketimizde bir toprak reformu yapmak zorundayız. Bu sebeple Türkiye tarım politikasının ana hedeflerinden birisi de sosyal adaleti ve iktisadî üstünlükleri sağlayacak bir toprak reformunu tahakkuk ettirmek olmalıdır.

9 — Türkiye ziraatinde iktisaden yaşayabilir aile işletmelerini temel unsur haline getirmek lâzımdır :

Yukarıda sayılan gayelere ulaşmada; çiftçi ailesini memleket şartlarına göre makul bir hayat seviyesinde yaşatacak, kendi iş gücünü azami derecede işletme içinde değerlendirecek iktisaden yaşayabilir aile ziraat işletmesi temel iktisadî organizasyon ünitesi olarak kabul edilmelidir. Bu aile işletmesi bu günkü iktisadî şartlar içerisinde olduğu gibi yarım Avrupa iktisadî camiasına (Müşterek Pazara) iltihak ettiğimiz zamanda da ekonomik bakımdan ayakta duracak bir bünyede olacaktır.

10 — Ormanlarda mutlak saha emniyetini sağlamak, devamlılık prensibini tahakkuk ettirmek, ormanlık sahaları memleket yüz ölçümünün % 25 ine çıkarmak gerekir :

Bu kıymetli tabii kaynaklarımızı artık tahrip olmaktan koruyarak devamlılığı sağlamak için halk - orman münasebetlerini belirli esaslara raptetmek suretiyle düzenlememiz gerekir. Keza ormanların sosyal faydelerinden memleket ve milletimizin istifadesi, iklim ve tabiat şartları emniyeti, yurt güzelliğini sağlamak üzere tedricen orman servetimizi arttırmağa, gelecek asrın ortasına kadar ormanlık saha nisbetini % 25 e çıkarmağa çalışmalıyız.

TÜRKİYE'DE ZİRAÎ KREDİ

Yazan :

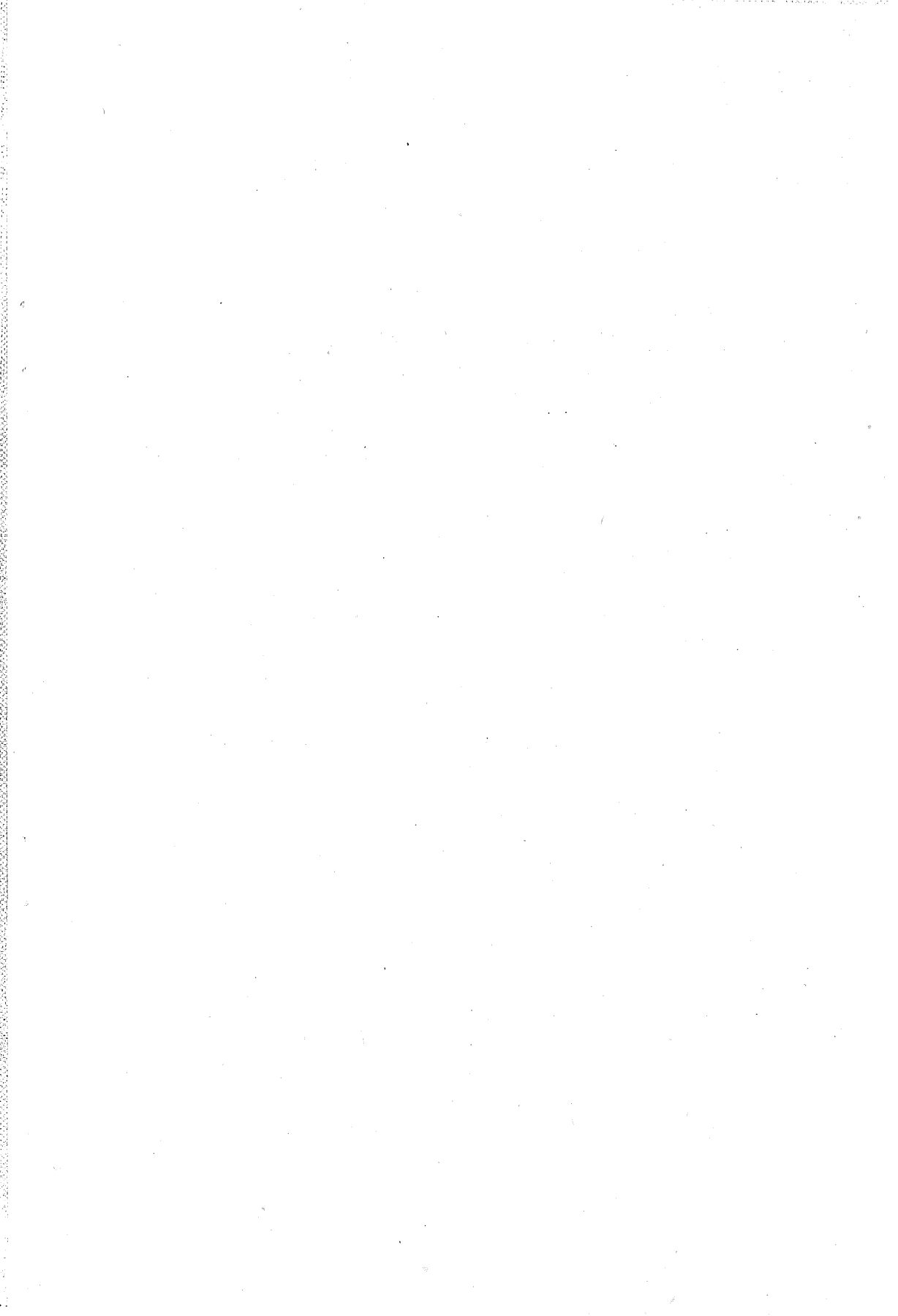
RALPH U. BATTLES

Zirai Kredi Müşaviri

Tercüme eden :

Dr. İBRAHİM AKSÖZ

Zirai Ekonomist

Türkiye'de Ziraâ Kredi

Ziraî Kredi Gelişmelerinde Ekonomik Durum :

Her memlekette, gelişme derecesi ne olursa olsun, ziraâ istihsalini artırmak ve çiftçilerin hayat standardarını yükseltmek için en elzem şartlardan biri güvenebilir bir ziraâ kredi kaynağının mevcudiyetidir.

Ziraâ istihsal faktörleri, arazi (toprak) işçilik (insanemeği) ve sermaye, arasında en mühim faktör sermayedir. Sermaye Türkiye ziraatının kalkınmasında daha büyük önem taşır. Zira istihsal faktörlerinden ikisi, arazi ve işçilik, Türkiye'de bol miktarda bulunduğu halde sermaye mahduttur.

ICA gıda ve tarım bölümünün yaptığı kaba tahminlere göre 1980'e kadar Türkiye'nin ziraâ istihsalini iki misline çıkarabilmek için gelecek beş yılda yapılacak yıllık yatırım miktarı 1960 dakinin üç misli olmalıdır. 1965 den sonraki yatırım artışı ilk 5 yıldakinden daha az sür'atle artırılabilir. Bu artan yatırımın büyük bir kısmının, arazi islahı ve su kaynaklarının inkişafı gibi sahalara yapılan yatırımlar, hükümet tarafından karşılanması icabeder.

Aynı zamanda kredi ihtiyacı da çok fazla artacaktır. Bu krediler kısa vadeli işletme kredileri ; işletme tesisi alet, makina ve damızlık hayvan edindirme için verilen orta vadeli krediler ; arazi satınalma ve arazi islahı için verilen uzun vadeli kredilerdir.

Her memlekette ziraat sektörünün kendi gelişmesi için lüzumlu sermayeyi kendi içersinde yaratması, imkânsız değilse de, zor ve yavaştır. Bu bilhassa çiftçilerin mallarını satmada ve ihtiyaçlarını almada güçlük çektikleri ekonomik gelişmenin ilk revrelerinde doğrudur. Bu devrede çiftçilerin kendi tasarrufları ile sermaye toplamaları çok yavaş veya imkânsızdır.

Birleşik Amerika ve Batı Avrupa'da ziraâ gelişme için lüzumlu sermaye ekonominin diğer sektörleri tarafından toplanarak muhtelif metodlarla ziraâ sahaya aktarılmıştır.

Tarih göstermiştirki ; sermayenin ziraate aktarılması için lüzumlu

müesseselerin kurulmasında hükûmetin müsbet adımlar atması icabetmektedir.

Genel olarak, çiftçiler münhasıran çok dağınık kaynaklardan temin edilen hususi sermayeye bağlı kaldıklarında ödeme ve faiz nisbetleri bakımından gayri müsait şartlarla karşılaşılır. Başka bir kredi kaynağının bulunmaması çiftçiyi uygun şartlarla kredi temin etmek istediği zaman müşkül rurumda bırakır. Hususi sermaye, ancak çiftçiler muhtelif kredi kaynaklarına sahip olduklarında ve makul ödeme şartlarıyla, faiz nisbetlerinde çiftçinin ihtiyacını karşılamada yardımcı olur. Böyle durumlarda borç verenler arasındaki rekabet faiz miktarını ve şartlarını kontrol eren bir unsur rolünü oynar.

Birleşik Amerika ve bazı Batı Avrupa memleketleri gibi sermaye pazarlarının iyi gelişmiş olduğu memleketlerde hükûmetler kurdukları kredi sistemleri sayesinde, sermayedar şahıs ve teşekküllere bono satmak veya diğer bazı mükellefiyetler yüklemek suretiyle sermayenin zirai sahaya tevcihini sağlamışlar ve kredi sistemini kontrol altına almışlardır.

Sermaye pazarlarının çok iyi gelişmediği yerlerde hükûmetler zirai kredi için lüzumlu sermayenin büyük bir kısmının temin etmek mecburiyetindedirler. Hakikatte bu vergi suretiyle ziraatten başka ekonominin diğer sektörlerinden temin edilir.

Bu şartlar altında dahi Türkiye Hükûmeti şimdi veya ilerde şartlar müsaade ettiği takdirde, kredi için lüzumlu sermayenin büyük bir kısmını hususi kaynaklardan temin etmelidir.

Hangi çeşit zirai kredi sistemi olursa olsun çiftçilerin bu sistemde hisselerinin olması veya aldıkları borçtan maada sistemin malî cephesi ile yakından alakalanmaları lâzımdır. Bu da kredileri kredi kooperatifleri vasıtasıyla vermek ve kooperatiften kredi alabilmek için çiftçilerin kooperatife ortak olmalarını şart koşmak suretiyle kolayca yapılabilir.

Çiftçilerin kredi sisteminin malî cephesiyle ilgilenmelerini temin için ikinci bir yolda mahalli kooperatiflerce mevduat suretiyle, az dahi olsa, çiftçilerin tasarruflarının bu mahalli kooperatiflere yatırılmasını temindir.

Kredi kooperatifinde çiftçinin malî hissesinin olması veya kooperatifle malî bakımdan alakalanmasının, eğer bu husus çiftçi tarafından anlaşılırsa, bazı avantajları vardır.

İlk önce, kendi muhitindeki çiftçilere borç para veren bir teşkilâta sahip olma hissini verir. Ayrıca birisi borcunu ödemediğinde zararın bütün ortaklara ait olacağını anlar. Eğer çiftçilerin kreri kooperatifle-

hare bu borçları toplama işinde kendi kendini kontrol etme unsuru rinde ortak olmalarının önemi çiftçiler tarafından iyi anlaşılırsa bilâhaline gelir.

Çiftçilerin biriktirdikleri paraları kendi kooperatiflerine yatırabilmeleri imkânı onları tutumlu olmaya tasarrufa sevkeder. Ayrıca ortaklık paylarının çiftçiler tarafından satın alınması ve çiftçi tasarruflarının kooperatiflere yatırılması kooperatiflerin kaynaklarını artırarak çiftçinin daha fazla kredi almasına imkân verir. Böylece çiftçiler zamanla kendi sermayelerini kendileri toplayarak devlete daha fazla yük olmaktan kurtulurlar.

Ziraatte sermaye tahsisleri gelişi güzel olmamalıdır :

Nüfusunun dörtte üçü çiftçi olan Türkiye gibi bir memlekette zirâi nüfus daha ziyade kendi ailelerinin yiyecek, giyecek ve barınak ihtiyaçlarını karşılayacak kadar istihsalde bulunur. Şehir nüfusu arttıkça birçok çiftçilerin kendi aile ihtiyaçlarının üstünde şehir piyasasına arzedecek şekilde fazla istihsal yapmaları icabetmektedir. İhracat imkânları arttıkça daha da fazla zirâi madde istihsaline ihtiyaç vardır.

Onun için zirâi kredi sistemi vasıtasıyla zirâi sahaya tevcih edilen sermaye çiftçi ailesini geçindirebilecek ve pazar için ürün temin edebilecek şekilde istihsal kaabiliyeti bulunan çiftliklere tahsis edilmelidir. Mahdut malî kaynaklarla zirâi kredi sistemi vasıtasıyla temin edilen sermaye, belirli bölge mahsul ve muayyen marketing (pazarlama) projelerine tahsis edilmelidir.

Sermaye tahsisinde esas prensip sermayenin Türk ekonomisinin gelişmesinde büyük rol oynayacak çiftçilere ve marketing projelerine tahsisi olmalıdır.

Türkiye'de halen kendi ihtiyaçları için istihsalde bulunan çiftçilerin büyük bir kısmı, bilhasra pazar için fazla istihsal yapabilecek kadar istihsal kaynaklarına sahip olanlar, istihsal kaynakları geliştirildiği takdirde fazla istihsal yapabilecek durumdadırlar.

Böyle durumların çoğunda çiftliklerin inkişafına yardım eden kontrollü bir kredi sistemi çiftçileri sadece kendi ihtiyaçlarını temin eden çiftçi durumundan satış için istihsalde bulunan çiftçi durumuna geçirir. Bu da bulunabileceğinden bu mevzu da desteklenmelidirler.

Çiftçilerin eskidenberi devamlı olarak sırf kendi ihtiyaçları için istihsalde bulunmaları iyi bir satış imkânına sahip olmamalarında da ileri gelebilir, onun için çiftçilerin artan istihsallerine iyi bir satış sahası

temin etmek icabeder. Böyle bir pazarlama imkânlarının temini için de yine krediye ihtiyaç vardır.

Yalnız sadece kendi ihtiyaçları için istihralde bulunan ve istihsali arttıracak esas kaynaklardan mahrum olan çiftçilerin malî problemlerini kredi halletmez. Bunlara ödeyemeyecekleri parayı vermek sadece onların borçlarını arttırır, daima semayedarlara bağlı kılar. Ziraî istihsalin artmasında hiçbir yardımı roknmaz ve millî ekonomiye enflasyonist bir tesir icra eder.

Bu guruba giren çiftçilere yapılacak malî yardım kredi müessesesi gibi borç veren teşekküller vasıtasıyla değil doğrudan doğruya Hükûmetin yardım programı vasıtasıyla yapılmalıdır.

Ziraat Bankasının Kredi Programı :

Merkezi Ankara'da olan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türk çiftçilerine ve ziraî ürünleri satmak ve çiftlik ihtiyaçlarını temin etmek maksadiyle kurulmuş teşekküllere kredi temin eden büyük bir müessesedir. Bütün memlekette 600 şube ve ajansı ile iş görür.

Ziraat Bankası doğrudan doğruya çiftçilere borç para verdiği gibi, âzası olan çiftçilere para veren 1560 ziraî kredi kooperatifinin de sermaye kaynağını teşkil eder. Ziraat Bankası bu kooperatifleri kurma ve kontrol etme hak ve selâhiyetine sahiptir.

Hususi bir kanunla Ziraat Bankası 14 Kooperatif Birliği halinde birleşen 125 satış ve dağıtım kooperatifi kurmuş olup malî bakımdan bu birlikleri desteklemektedir.

Ziraat Bankasının kredi programına dahil olan krediler şunlardır :

- 1 — Ziraî kredi kooperatifleri vasıtasıyla çiftçilere verilen kısa vadeli istihsâl kredileri,
- 2 — Doğrudan doğruya Bankaca çiftçilere verilen kısa vadeli istihsâl kredileri,
- 3 — Tesis, âlet ve makina, geliştirme ve hayvan yetiştirme için verilen 3 ilâ 5 bazı hallerde 20 yıl vadeli orta ve uzun vadeli krediler,
- 4 — İstihsâl ve satış kooperatifleri ile bu kooperatiflerin birliklerine verilen krediler.

Ziraat Bankasının verdiği kısa vadeli kredilerin büyük bir kısmı ziraî kredi kooperatifleri vasıtasıyla verilmektedir. Umumiyetle bu kooperatiflerin her birinin civar köylerden birçok üyeleri vardır. Koo-

peratiften kredi alabilmek için kooperatife ortak olmak lâzımdır. Arcak bu takdirde aldığı ortaklık paylarının 10 misline kadar para alabilir.

Kredi kooperatifleri ortakları tarafından ödenmiş sermayelerinin 10 misline kadar Ziraat Bankasından borç para alabilirler. Bazı kredi kooperatiflerinin Ziraat Bankasından alabilecekleri paraya ilâh dilerinin para temin edebilecek bazı kaynakları olduğu bildirilmektedir. Bu kaynaklara hisse senetleri satışı suretiyle ortaklardan alınan paralarla birikmiş yedek sermaye dahildir.

Ziraî kredi kooperatifleri her iki yılda bir seçilen bir idare hey'eti ve Ziraat Bankasının tavsiye ettiği ve idare heyetinin seçtiği bir Müdür tarafından idare edilir. Borç verme mevzuunda kredi kooperatifi Bölgedeki Ziraat Bankası Müdrünün kontrolü altındadır. Yalnız çiftçilere ferdî olarak verilecek kredilerde kooperatif idare hey'etinin tasvibi alınır.

Aşikârdırki, kredi kooperatifleri vasıtasıyla çiftçilere verilen krediler üzerinde Ziraat Bankasının kontrolü kifayetsizdir. Alınan raporlar, kooperatifler vasıtasıyla ortaklarına verilen kredilerin ziraî irtihsâli veya çiftçilerin gelirlerini artırmaktan ziyade istihlâk için kullanıldığını göstermektedir.

Kredi koopeatiflerinin tahsilâta ait kayıtları çiftçilerin zamanı geldiğinde borçlarını ödemelerindeki imkânsızlıkları veya isteksizlikleri göstermektedir. On yıl içinde sadece bir yıl çiftçiler bakiye borçları ile sene içindeki borçlarının % 50 sini ödemişlerdir. Bu müteakip senede ortalama olarak sermayenin % 50 sinden daha az bir miktarının istikraz edilebileceğini ifade eder. Kredi kooperatiflerinin 10 yıllık tahsilât durumu ek «A» tablosunda gösterilmiştir.

Mamafî istihşâl kredilerinin tahsil nisbeti muhtelif bölgelerde bir birinden farklıdır. Meselâ Bursa Bölgesinde tahsilât nisbeti % 90 dan fazla olduğu halde Ziraat Bankasının Erzurum Şubesinde bu nisbet % 20 dir.

Ziraî kredi kooperatiflerinin sağlam iş esaslarına göre çalışmadıklarına air diğer deliller de vardır. Son 10 yıl zarfında zararına çalışan kooperatiflerir yüzdesi artmıştır. Kooperatif miktarı 1950 de 900 iken 1959 da bu miktar 1960 a yükselmişse de gideri gelirinden fazla olan kooperatiflerin sayısı da 285 den 825 e yükselmiştir. Başka bir ifade ile 1950 de kooperatiflerin % 26 sı zararına çalışırken 1959 da bu nisbet % 53 yükselmiştir. Son 10 yıl içinde zararına çalışan kooperatiflerin listesi ek «B» tablosunda gösterilmiştir.

Doğrudan doğruya Ziraat Bankası tarafından verilen kısa vadeli istihşâl kredileri :

Kısa vadeli istihşâl kredisi vermenin diğer bir yolu da kredinin bölgereki Ziraat Bankası Şubesi vasıtasıyla doğrudan doğruya çiftçiye verilmesidir. Bu nev'i direkt istikrazlar kredi kooperatiflerinin bulunmadığı bölgelerde yapılır.

1 Ağustos 1960 a kadar Ziraat Bankasınca doğrudan doğruya çiftçiye verilen kredilerde faiz nisbeti % 7 idi. O tarihten beri faiz nisbeti % 10 olup bu da aşağı yukarı kredi kooperatiflerindeki kadardır.

Doğrudan doğruya Ziraat Bankasından çiftçiye verilen kısa vadeli istihşâl kredilerinin çoğu küçük çiftçilere verilmiştir. Meselâ Erzurum Ziraat Bankası Şubesinin çiftçilere verdiği kısa vadeli kredinin % 95 i 1000 liranın altında olup ortalama olarak çiftçi başına verilen kredinin % 95 i 1000 liranın altında olup ortalama olarak çiftçi başına verilen kredi miktarı 250 liradır.

Bu verilen kısa vadeli kredilerin ne maksatla kullanıldığını gösteren istatistikî deliller yoksa da bunların genel olarak istihlâk gayesiyle kullanıldığı kabul edilmektedir. Muhtelif vesilelerle kredi tediyesi mevsi-minde dükkânların ve kahvehanelerin çok iş yaptıkları söylenmiştir.

Orta ve uzun vadeli krediler :

Ziraat Bankası meyve bahçesi, tavukçuluk ve bunlara benzer diğer ziraî tesisler kurmak isteyen çiftçilere kredi verir. Ayrıca arazi ıslâhı ve ziraat âlet ve makinaları satın alınması için de kredi verilir. Bu krediler teşebbüslerin malî durumlarının ayarlanmasına uygun olacak şekilde müsait bir vade ile verilir. Genel olarak istikraz 3 ilâ 5 yıl vade ile yapılır. Bs ikrazlarda faiz nisbeti % 7 dir.

Uzun vadeli krediler, çiftlik satın alınması veya çiftlik arazisinin genişletilmek istenmesi hallerinde 20 yıllık bir vade ile de verilebilir.

Değişik vadelerle tahsis edilebilecek para miktarı daha ziyade paranın kaynağı ile alâkadardır. Meselâ kısa vadeli mevduatlar kısa vade ile, orta vadeli mevduatlar orta vadeli olarak verilmeli yalnız uzun vadeli bonoların satışından temin edilen belirli miktardaki paralar uzun vade ile verilmelidir.

Uzun vadeli istikrazlar için Banka tapuda kayıtlı bir malın ipotekini ister. Bu nev'i ipotek karşılığı istikrazlarda Banka malın tapu değerini kabul ederek ayrıca bir kıymet takdir etmez. Eğer arazi tapuda

kayıtlı değil ve uzur vadeli bir kredi için karşılık kabûl edilecekse o zaman yeni bir kıymet takdiri yapılır. Sahip oldukları arazileri tapuda kayıtlı olmayan çiftçiler, başka şeyleri ve bilhassa şahsî garantilerini karşılık göstererek kredi alabilirler.

Tarım Satış Kooperatifleri ile Birliklerine verilen istikrazlar :

Ziraat Bankası doğrudan doğruya veya kredi kooperatifleri vasıtasıyla çiftçilere verdiği kredilerden mada satış ve dağıtım kooperatifleriyle bunların birliklerine de borç para verir. Bu kooperatif ve birlikler hususî bir kanunla kurulmuş olup Ziraat Bankasının genel kontrolü altındadır.

Banka, kanuna göre ziraî satış kooperatifleri ve birlikleri namına ziraî mahsulü işlemek, geliştirmek ve ambalajlamak için lâzım olabilecek şeyleri temin edebilir. Bu maksatlar için uzun vadeli krediler de verilebilir. Ayrıca Banka ziraî mahsullere daha iyi pazarlama imkânı temin edebilecek faaliyetlerle meşgul olmak yetkisine de sahiptir.

Aynı zamanda Ziraat Bankası kooperatiflere, üyelerinin sermaye, istihlâk maddeleri, ham madde ve âlet temin edebilecek duruma gelmeleri için, borç para verir. Böyle borçlarda Banka kooperatif üyelerinden müşterek bir taahhüt arar.

Halen bu kooperatif ve birliklerin çoğunun Ziraat Bankasına borçlu olduğu arlaşılmaktadır.

Ziraat Bankasının Durumu :

Ziraat Bankası üzerinde yapılan bir inceleme bazı hakikatleri meydana çıkarmıştır ki Banka geçmiş yıllardaki politika ve faaliyetleriyle memleket ziraatinin inkişafında pek fazla yardımcı olmamıştır.

Bankanın Ankara merkezi ve diğer şubeleri, İstanbul, Lüleburgaz, Bursa, Erzurum ve Adana kredi kooperatiflerinde yapılan iki aylık bir inceleme sonunda, varılan sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

1 — Eğer Bankanın durumu ıslâh edilir ve tekrar ziraate faydalı olacak bir hale getirilirse, kanunî bünyesi maddî imkânları ve teşkilâtı bakımından çiftçilere ve ziraî kredi kooperatiflerine kredi temin edebilecek imkânlarla sahip bir teşkilâttır.

2 — İlerideki kredi hizmetleri için Bankanın malî kaynakları mahduttur. Bu kaynakları takviye edecek çareler ve yollar bulmak lâzımdır. Bu Türkiye Hükûmeti tarafından halledilmesi icabeden mühim bir emseledir.

3 — Bankanın mali bakımdan bugün içinde bulunduğu fena duruma düşmesine daha ziyade geçmiş yılların kötü icraatı sebep olmuştur, bunlar :

a) Çiftçinin ödeme gücü ve paranın ne maksata kullanılacağı iyice tahkik edilmeden banka ve kredi kooperatiflerince çiftçilere kredi verilmesi.

b) Prodüktif olmayan maksatlar için tarım satış kooperatif ve birliklerine borç para verilmesi ve borç verilirken bunların borçlarını zamanında ödeyip ödeyemeyeceklerinin dikkatle incelenmemesi.

c) Kâr getirmiyen ve ziraatle alâkası olmayan teşekküllere ortak olmak suretiyle sermayenin bağlanması.

d) Bankanın işletme masraflarını karşılamıyacak kadar düşük nisbette bir faizle kredi verilmesi. Hakikatte geçmiş yıllarda çiftçilere yapılan istikrazlardaki faiz nisbeti paranın Bankaya maliyetinden de düşüktür.

4 — Başlangıçta sermaye bakımından kifayetsiz olan Banka kaynaklarının hükümetçe yapılacak yardımlarla takviyesi karlaştırıldığı ve bu husus kanunla belirtildiği halde hükümetçe bu hususa riayet edilmiyerek kanunen yapılması gereken yıllık yardımların yapılmaması.

5 — Ziraat Bankası personelinin ziraî eğitim görmemiş ve büyük bir kısmının da ziraate intibak etmemiş olması. Umum Müdür bu durumu düzeltmek rzusunda olup halen ICA'nın işbirliği ile geniş bir eğitim programına başlamak için faaliyete geçmiştir.

Kredi prensipleri ve umumî tavsiyeler :

Başarılı bir ziraî kredi programına esas teşkil eden ve dünyanın her memleketinde tatbik edilebilen bazı prensipler vardır. Bu prensipler memleket şartlarına uygun olarak tatbik edilirken esaslarını kaybetmemeli ve kredi müesseselerinin politikaları bu esas prensiplerden ayrılmamalıdır.

Tecrübe edilmiş bu ziraî kredi prensiplerinin Türkiye'de tatbik edilebilmesi eskidenberi takip edilegelmekte olan politikada büyük değişiklikler yapılmasını ve Bankaca ve diğer hükümet dairelerince sıkı ve sağlam kararlar alınmasını icabettirir. Müteakip sayfalarda en mühim bazı noktalar açıklanmış ve münasip yerlerde tavsiyeler ilâve edilmiştir.

1 — Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinin devamlı bir şekilde faydalı olabilmeleri verilen kredilerin çiftçi ve kooperatifler için yapıcı olmasına ve kredi müesseselerinin makûl bir şekilde emniyet altında bulundurulmasına bağlıdır. Kredi Müesseselerinin, yardım maksadiyle, istihlâk için kredi vermesi müesseseyi mahvettiği gibi memleket ekonomisine de kuvvetli enflasyonist tesir yapar.

2 — Çiftçi ve kooperatifler için konan faiz nisbeti, para temini ve işletme için yapılacak masraflarla vukuu muhtemel zararları karşılayacak ve yedek sermaye ayırmaya imkân verecek miktarda olmalıdır. Aksi halde Müessesenin masraflarını karşılayacak miktarda gelir temin etmeyen kredi politikaları seneden seneye hükûmetçe yapılacak yardımlara dayanmalıdır. Bu ise hiç bir memlekette tamamen belli bir miktar değildir. Çiftçiler için, makûl olmayacak derecede az faizle para veren ve dolayısıyla devamlılığı tehlikeye düşen teşkilâttan ziyade makûl bir faizle para veren, devamlı ve güvenilebilir bir kaynağa sahip olmak daha önemlidir.

3 — Kredi belirli istihşâl gâyesiyle verilmeli ve neticede orç alan çiftçi borcunu ödeyebilmeli ve ailesine eskisinden daha iyi hayat şartı sağlayabilmelidir. Çiftçinin hakikî kredi ihtiyacı ve borcunu ödeyebilme kabiliyeti dikkate alınmadan hiç bir surette otomatikman kredi verilmemelidir. Bankadan veya kredi kooperatiflerinden ancak ödeme gücü ve gerekli istihşâl kaynakları olan çiftçilerin kredi alabileceği herkesçe ilinmelidir.

4 — Ziraî kredi sistemlerinin gâyesi A — İstihşâli artırmak gâyesiyle çiftçi ve kooperatiflere verilen krediyi artırmak. B — Çiftçilere malî durumlarını düzeltmek ve gelirlerini artırmak için yardım etmek olmalıdır. Sadece borçlu vaziyetini ümitsizce uzatacak şekilde verilen kredi, sistemin gâyesine ykırıdır. Bu şekilde verilen krediler Bankanın ve kredi kooperatiflerinin durumunu sarsar, kaynaklarını tüketir ve neticede kredi almaya lâıyk çiftçilere verilebilecek parayı azaltır. Aynı amanda bu nevi krediler istihşalin artmasına yardım etmediği gibi memleketin umumî ekonomisine de enflasyonist tesir yapar.

5 — Çiftçi ile kredi müessesesi arasında karşılıklı itimada dayanan bir dostluk olması çok mühimdir. Bunu temin için de çiftçiye, borç para verilirken, çiftçinin Banka veya kooperatiften banka veya kooperatifin çiftçiden ne beklediğinin iyice anlaşılması fırsatı verilmelidir. Karşılıklı anlayışın tesisi için mühim noktaların bilinmesi ve tam olarak anlaşılması lâızımdır. Çiftçilerle Banka veya kredi kooperatifleri arasında bir irtibatın sağlanması için köylerde bir eğitim programına ihtiyaç vardır.

6 — Çiftçinin, gâyesine ulaşabilmek için, mümkün olduğu kadar kendi parasını kullanması ve ancak çiftliğinin malî durumunu düzeltmek için, kendi parasına ek olarak, borç alması arzu edilir. Bu da çiftçiye çiftlik çalışmalarında denge sağlar ve kendini korumak için Banka veya kredi kooperatifinin bütün riski göze alması halinden daha fazla çalışır.

7 — Çiftçiye kredi verirken, az bir meblâğ vererek onu tekrar borç para bulmaya sevketsenize, ödeme gücü yerinde olduğunda yeter miktar para vererek diğer borçlarını da ödemesi sağlanmalıdır. Çiftçinin birden fazla yere borçlu olması borç verenler için de iyi değildir.

Tahsilât için tavsiyeler :

Ziraat Bankasının karşılaştığı en mühim problemlerden biri köylü çiftçilere verilen ziraî kredilerin tahsilidir. Bu yavaş ödemenin bazı sebepleri vardır. Bunlar; o yıl mahsulün düşük olması, çiftçinin borcunu zamanında ödeyip ödeyemeyeceği tetkik edilmeden kredi verilmesi, kredilerin çoğunu çiftçinin ihtiyacını karşılayacak miktarda olmayan mahdut miktardaki daha ziyade istihlâkte kullanılan kredilerin teşkil etmesi, çiftçilerce Banka eya kooperatifler tarafından kredi olarak verilen bu paraların hediye olmadığı ve zamanı geldiğinde faizi ile birlikte kdenmesi icap ettiğinin iyice anlaşılmasındadır.

Bu durumu düzeltmek için Ziraat Bankasının iyi bir kontrol ve tahsil politikası takip etmesi lâzımdır. Böyle bir politika aşağıdaki hususları ihtiva etmelidir :

1 — Tahsilâttaki güçlükler umumiyetle muayyen maksatlarla verilen kredinin ihtiyacı karşılayacak miktarda olmaması ve bu şekilde düşük seviyede tutulması ile başlar. Yanlış muhakeme ve borç verildiği sırada kredi faktörlerine itina gösterilmemesi tahsilâttaki güçlüklerin başlıca sebebidir.

2 — Verilen kredinin maksada uygun bir şekilde yerinde kullanılıp kullanılmadığı yakından kontrol edilmelidir. Kredi yerinde kullanılmadığı takdirde tahsil güçlükleri kendiliğinden meydana çıkar.

Mümkün olduğu nisbette kredinin, aynı olarak, çiftçinin ihtiyacı olan maddeler şeklinde verilmesi tavsiye edilir. Bu mümkün olmaz para olarak verilmesi icabederse çiftçi, aldığı krediyi başka maksatlara kullandığında bunun anlaşmayı bozacağını ve ilerde kredi alma hakkına tesir edeceğini anlamalıdır.

3 — Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinin kuruluş gayelerine ulaşabilmeleri, ödeme güçlerini devam ettirebilmeleri ve ilerdeki hizmetleri için malî durumlarını kuvvetlendirebilmeleri için sağlam bir tahsilât politikası gütmeleri lâzımdır. Borç tahsili sırasında lüzumsuz istisnalar yumuşaklıklar borçların zamanında ödenmemesine sebep olur ve neticede bunları düzeltmek, güç olacağından arzu edilmeyen zararlar meydana çıkar.

Çiftçilerin verilen paranın faizi ile birlikte Bankaya ödenmesi icabeden bir borç olduğunu anlamaları için Ziraat Bankasının kredi kooperatifleri ve borç alanlarla birlikte bir eğitim programına başlaması tavsiye olunur. Bu noktada çiftçiler arasında bir yanlış anlama vâki olursa bu husus derhal düzeltilmelidir.

4 — Banka ve kredi kooperatifleri hiç bir surette, kredi alan memur, müstahdem ve müdürlerine aynı şartları haiz olan diğer kredi alanlardan farklı bir muamele yapmamalıdır. Bir müdür, memur veya müstahdem borç alırken resmî mevki'inden faydalanır ve anlaşma hükümlerini ihlâl ederse kendisine gösterilen itimada lâıyk olmadığını isbat etmiş olur. Para tahsili politikasında yalnız müdür, memur ve müstahdemler değil akraba, dost ve arkadaşlar da istisnai muameleye tâbi tutulmamalıdır. İstisnai muameleler her memlekette kredi programının muvaffakiyetini öldürür.

5 — Verilen kredilerin yerine sarfedilip edilmediğini kontrol için banka ve kooperatiflerin müessir bir kontrol sistemine ihtiyaçları vardır. Borçların ödenme zamanı hasat sonu veya hayvanların satım zamanına göre ayarlanmalıdır. Çiftçi bu sırada ziyaret edilerek, mahsulden alınan para başka maksatlara kullanılmadan borç tahsil edilmelidir.

6 — Çiftçi elinde olmayan sebeplerle, meselâ iyi mahsül alınmaması gibi; vadettiği şekilde borcunu ödeyemez ve borcunun tecilini isterse bu sempati ile karşılanmalıdır. Yalnız çiftçi borcunun tecilini talep etmeden ödeyebildiği kadar ödemede bulunarak borcuna karşı sadakatını göstermelidir. Bu nev'i ödeme ayarlamaları daha ziyade ferdi hallerde, umumî teciller ancak fevkalâde hallerde yapılmalıdır.

Kontrol Metodları :

Takip edilen kredi politikasını yürütmek için Ziraat Bankası sistematik bir kontrol sistemi kurmalıdır. Böyle bir kontrol sistemini kurmada ilk adım bankanın işlerini ve politikalarını teferruatıyla anlatan broşürlerin hazırlanması ve bu broşürlerin Ankara'da merkezde ilgili memurlara, taşada şube, ajan ve kooperatiflere dağıtılmasıdır. Mürâ-

caatların nasıl tahlil edileceğini, borç para verilmesindeki esasları, servis çalışmalarını ve borçların nasıl tahsil edileceğini izah eden bu broşürler kendi işlerinin bütün teşkilâta aynı esaslar altında yürütülmesine yardım der. Bu broşürlerde aynı zamanda muhasebe metodlarının izahı, arazi kıymetinin nasıl takdir edileceği ve merkeze gönderilecek raporların nasıl olacağı gibi hususlar izah edilmelidir. Murakabe işlerinde çalışanlar için ve muamelelerde yeknesaklığı teminde bu broşürler çok lüzumludur.

Mamafih müessir bir kontrol için basılmış broşür ve izahnameler kâfi değildir. Meselâ Amerika Birleşik Devletlerinde taşra teşkilâtını ziyaret ederek onlara yol gösterecek elemanların yetiştirilmesine lüzum hasıl olmuştur. Bu ziyaretlerde mütehassıs eleman borcun kalitesini inceler, takip edilen muameleyi görür, yeni memurlara muamelenin nasıl yapılacağını öğretir, taşra teşkilâtının çalışmalarında zaman zaman meydana çıkan problemlerin hallinde onlara rehberlik eder.

Bu mütehassıslar kredi müessesesinin politika ve muamelelerinde yetişmiş ve bölgenin ziraatine aşına olan elemanlardır.

Ziraat Bankasının müessir bir kontrol sistemini yürütecek kabiliyette elemanlar yetiştirmeye başlaması tavsiye olunur. Bu, kontrollü kredinin bir parçasıdır.

Bankanın her şubesinde bölgenin ziraî hususiyetlerini yakından tanıyan bir ziraatçinin bulunması, uğrunda çabalamaya değer, ideal bir gâye olmalıdır.

Ziraat Bankası ve Tarım Bakanlığı arasında iş birliği :

Tarım Bakanlığı teşkilâtı ile Ziraat Bankası teşkilâtı arasında memleket, il ve bölge seviyelerinde sıkı bir iş birliğinin olması çok mühimdir. Mahalli yayım memuru (extension agent) teknik çalışmalardan neler beklemek lâzım geldiği, muhtelif tohum nev'ileri kullanma, iyi mücadele usulleri, dah iyi sığır ve koyun yetiştirme, marketing (pazarlama) ve çiftlik metodlarında olan değişiklikler hakkında Ziraat Bankası şube müdürleri ile kooperatif müdürlerine tavsiyelerde bulunarak onlara çok yardımcı olabilir.

Tarım Bakanı ile Ziraat Bankası Umum Müdürünün, işbirliğinin esaslarını ve bu husustaki mutabakatlarını gösteren bir «Anlaşma Muhtırası» nı hazırlayıp imzalamaları Tarım Bakanlığı ile Ziraat Bankası teşkilâtının her seviyesinde sıkı bir işbirliğinin temini için tesirli bir metoddur. Böyle bir anlaşmada her iki tarafın birbirlerinin işlerine mü-

dahale etmeleri önlenmeli, eğitim ve istişare görevlerinin Tarım Bakanlığı yayım servisi tarafından, borç verme ile ilgili hususların da Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerince yürütüleceği taraflarca iyice anlaşılmalıdır.

Böyle bir anlaşmaya varıldıktan sonra Tarım Bakanı ve Ziraat Bankası Umum Müdürü teşkilâtlarına verecekleri direktiflerle onları her seviyede, memleket, il ve bölge seviyesinde sıkı bir işbirliği halinde çalışmaya davt ederler.

Kredi Kooperatifleri vasıtası ile borç verme :

Genel olarak Ziraat Bankasının köylü çiftçilere vereceği borçları mümkün olduğu nisbette kredi kooperatifleri vasıtasıyla vermesi arzu edilir. Dha fazla yeni kredi kooperatifi açmadan mevcut 1560 kooperatifin daha müessir bir şekilde kontrolünün sağlanması tavsiye edilir.

Kooperatiflerin kendi organizasyonlarına yetecek derecede, potansiyeli, istikraz gücü, olup olmadığı, yoksa bazı hallerde diğerleri ile birleştirilerek daha mükemmel bir organizasyon haline getirilmelerine imkân olup olmadığı incelenmelidir. Bu nevi birleşmelerin pratik olup olmayacağını tesbit için bu sahada bir çalışma yapmak gerekir. Köyler arasındaki mesafe, münakale, yol durumu, seyahat güçlükleri ve diğer faktörler tetkik edilmelidir.

Yeni kooperatifler kurmadan önce yetiştirilmiş Ziraat Bankası personelinin çalışmalarını; kredi hizmetlerinin ıslâhı, borç verme ve tahsilât usullerinde değişiklikler yapma, mevcut kredi kooperatiflerinin idarelerinin düzeltilmesi gibi noktalar üzerinde teksif etmeleri tavsiye olunur. Hlen bu sahada dah aince çalışmalar yapmak için fazla yetişmiş eleman yoktur.

Eğitim :

Banka ve kooperatiflerin kredi politikalarının ıslâhı, borç verme ve tahsilâtın iyi bir şekilde kontrolü için Bankanın merkez ve taşra teşkilâtındaki mühim personelin kesif bir eğitim programına tâbi tutulmaları lâzımdır.

Böyle bir program başlamıştır. Halen 4 banka personeli ICA. programından Amerika Birleşik Devletlerine gönderilmiş olup bunlar zirai kredi üzerinde çalışmaktadırlar. Ayrıca Banka müdürlerinden mürekkep diğer bir grubun da 1961 yılı başında Amerika'ya gitmesi için müzakereler devam etmektedir. 1962 ve 1963 yıllarında da zirai kredinin

bazı sahalarında ihtisas yapmak üzere diğer grupların da Amerika Birleşik Devletlerine gitmesi ümit edilmektedir. Bu elemanlar Türkiye'ye döndüklerinde Ziraat Bankası personelinin yitirilmesinde nüve teşkil edeceklerdir.

Bu elemanların dönüşünü müteakip bunların idarsi altında, kurslar ve seminer tertip edilerek banka müdürleri, kooperatif müdürleri, kooperatif idare hey'etleri müdürleri ve diğer yetkili personel eğitime tâbi tutulmalıdır.

Münasip bir zamanda ziraî kredi hususunda millî bir seminer tertip edilmeli ve bu seminerlere mümkün olduğu kadar çok sayıda banka şube müdürleri, merkezden yetkili yüksek memurlar, Tarım ve Ticaret Bakanlığından ilgili personelin iştirâki sağlanmalıdır. Ayrıca bu seminer için ziraî kredi mevzuunda ihtisası olan Amerika'daki ziraî kredi teşkilâtının (Farm credit Administration) yeni veya eski en yüksek idare âmiri (reisi) gibi, bir Amerikalı müşavir de getirilmelidir.

Bu muhtelif eğitim tavsiyelerine ilâveten, Bankanın kendi bünyesi içinde uygun görülecek bütün eğitim metodlarını kullanan, daimi bir eğitim programı olmalıdır.

İstisari Yardım :

Anlaşma ile doğrudan doğruya Ziraat Bankası ile çalışacak iki Amerikalı müşavirin getirilmesi tavsiye edilir. Bu müşavirlerin getirilmesinde GOT teşkilâtından istifade edilebilir.

Bu müşavirlerden birisi Amerika'da çok muvaffak olmuş istihsa kredisi üzerinde ihtisas yapmış, kooperatif kredi sistemi ve kontrollü kredi sistemi üzerinde bilgiye sahip kredi mütehassısı olmalıdır. Bu müşavir Ziraat Bankasının kredi programının bu cephesiyle yani istih-sâl maksadiyle ferdi çiftçilere verilen istih-sâl kredileri üzerinde çalışacaktır. Diğer müşavir de idare ve marketing (pazarlama) ve malzeme tedarik kooperatiflerinin malî safhalarında ihtisas sahibi olmalıdır. Bu müşavir Ziraat Bankası ile bankanın kooperatif birlikleriyle olan kredi problemleri ve yeni marketing (pazarlama) projelerindeki bankanın kredi problemleri üzerinde çalışacaktır.

Ziraî Kredide lüzumlu araştırma :

Kredi programlarının icrasında kredi müesseselerine son derece faydalı olabilecek bazı istatistikî hakikatler vardır. Genel olarak böyle hakikatlerin toplanmasına fiili araştırma denir. Gaye, bu hakikatleri

toplamak ve Ziraat Bankasının zaman zaman karşılaşacağı muayyen işletme problemlerini analiz etmektir.

Halen Ziraat Bankasının karşı karşıya bulunduğu ve incelenmesi gereken üç genel problem vardır. Bunlar :

1 — İlk önce, 1560 kredi kooperatifinden bazılarının başarısızlık sebepleri incelenmelidir. Böyle bir analiz, bu kooperatiflerin organizasyon ve işleyişlerini düzeltmek için banka memurlarının girişecekleri faaliyette lüzumlu olan malûmatı verecektir.

2 — Diğer bir inceleme mevzuu da, köylülerin malî ihtiyaçlarını gösterir malûmatın örnekleme suretiyle memleketin çeşitli bölgelerinde seçilecek köylülerden toplanmasıdır. Bu bilhassa Bankanın küçük çiftçilerle olan kredi programlarında bankaya yardımcı olacaktır. Bu hususlar her bir çiftçinin geliri, gelir kaynakları, geçim masrafları ve diğer masraflar, arazi varlığı, sahip olduğu ziraat âletleri, sığır ve koyun miktarı ve kısa ve uzun vadeli borçlarının miktarını ihtiva etmelidir. Bu malûmat banka tarafından incelenerek kredi politikasında rehber olarak kullanılır.

3 — İncelenmesi icabeden üçüncü problem de kredinin en çok istihsali artıracığı bölge ve mahsûl çeşitlerinin tesbitidir. Bu çeşit malûmat Ziraat Bankası memurlarına kredi tahsislerinde yardımcı olacaktır.

Hiç olmazsa Banka personeli arasında, zaman zaman ortaya çıkacak problemler üzerinde bu çeşit incelemeleri yapacak ehliyetli yetişmiş bir iktisatçının bulunması lâzımdır.

EK TABLO

A

Tarım Kredi Kooperatifleri

Yıl	Yıl başındaki bakiye borç miktarı ile yıl içinde alınan borçlar içinde alınan borçlar		Tahsil edilen miktar	Tahsilât Nisbeti. %
	Yekûnu (Milyon T.L.)	Yekûnu (Milyon T.L.)		
1950	225.8	9ü.3	43	
1951	290.2	135.9	47	
1952	414.6	181.8	44	
1953	544.6	243.4	45	
1955	675.6	317.0	47	
1955	675.6	317.0	47	
1956	694.2	305.4	44	
1957	744.2	336.2	45	
1958	788.2	416.1	53	
1959	822.7	377.2	46	

Kaynak : Tarım Kredi Kooperatiflerine ait gelişmeler ve istatistik malûmat (1930 — 1959)

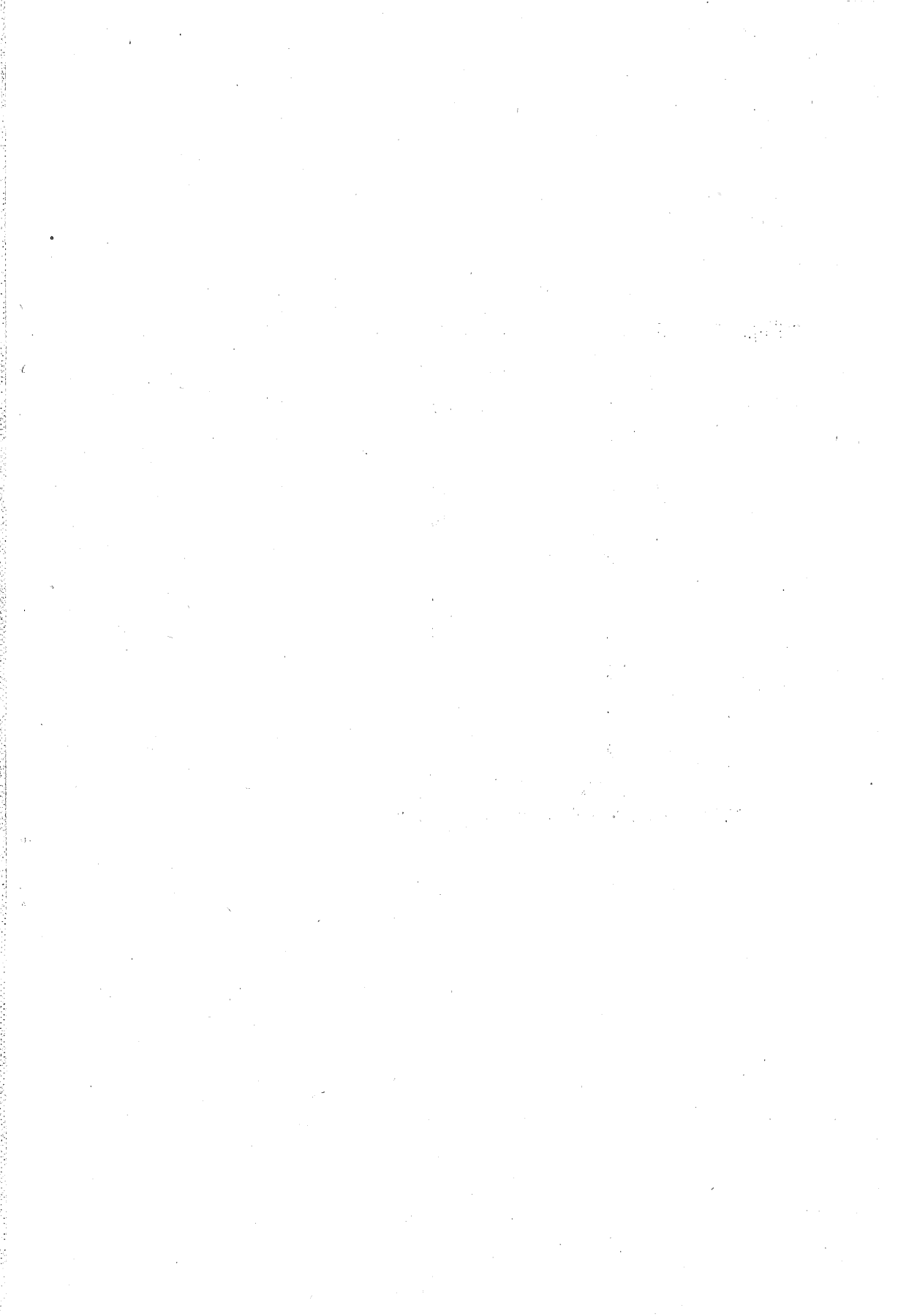
EK TABLO

B

Tarım Kredi Kooperatifleri

Yıl	Kooperatiflerin Zararına Sayısı	İşleyenlerin Zararına Sayısı	İşleyenlerin Zararına Yüzdesi
1950	900	238	26
1951	984	199	20
1952	1187	408	34
1953	1300	382	29
1954	1356	333	25
1955	1425	554	40
1956	1488	706	47
1957	1521	719	47
1958	1546	696	45
1959	1560	825	53

Kaynak : Tarım Kredi Kooperatiflerine ait gelişmeler ve İstatistik malûmat (1920 — 1959)

Prof. Dr. REŞAT AKTAN

“Barker Raporu, nda Ziraaatimizi
İlgilendiren Görüş ve Tavsiyeler

“Barker Raporu,, nda Ziraatimizi İlgilendiren Görüş ve Tavsiyeler

Dr. Phil. Reşat AKTAN

I

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile Tükiye Hükümeti arasında 1949 yılı başlarında yapılan görüşmeler sonunda iktisadî imkân ve kaynaklarımızın incelenmesi ve bu hususlarda tavsiyelerde bulunulması maksatlarıyla Türkiyeye bir iktisadî heyet getirilmesine ve bu uğurda yapılacak masrafların Banka ve Hükümetimiz arasında paylaşılmasına karar verilmişti. Aynı yıl içinde Milletlerarası Banka, Amerikada muvaffak olmuş bir işadami olan Mr. James M. Barker'in başkanlığında çoğu iim ve araştırma sahasından olmak üzere on beş kişilik bir heyet teşkil etti. Bazı hazırlıkları müteakip bu heyet Haziran 1950 başlarında Türkiyeye geldi ve Ankarada karargâhını kurdu.

Kısaca «Barker Misyonu» diye adlandırılan bu heyette bilhassa ziraat meseleleriyle meşgul olacak ve lbu sektör üzerindeki tavsiyelerden mesul bulunacak iki ziraat mütehassısı vardı. Bunların birisi uzun müdet Kanada'nın tanınmış bir ziraat kollejinde (Saskatchewan Üniversitesi) dekanlık ve profesörlük etmiş bulunan ve son senelerde Birleşmiş Milletlerin Gıda ve Tarım Teşkilâtında çalışmakta olan Mr. Laurence E. Kirk, diğeri ise Amerika Birleşik Devletlerinde Vanderbilt Üniversitesinde zirai iktisat profesörü bulunan Mr. William H. Nicholls idi. Heyette ayrıca umumi idare, maliye, ulaştırma, endüstri ve madencilik, ve sağlık sahalarında ihtisasları bulunan kimseler de bulunmakta idiler.

Türkiye Hükümeti ve Banka tarafından Misyunun vazifesi şöylece tespit edilmişti: Millet iktisadımızın genel olarak incelenmesi, yatırımların evvela hangi ekonomi sektörlerine ve bu sektörler içerisinde hangi tipte teşebbüslere tahsis edilmesi gerektiği hususunun araştırılması; Türkiyenin zirai ve sınaî istihsalini artırmağa ve tevzi sistemini islaha

matuf metod ve tedbirlerin bulunması; Türkiyenin kalkınma gayelerine ulaşmasını sağlayacak mali ve idari mekanizmaların tesbiti; hülâsa, Türkiyenin müstakbel ekonomik ilerlemesi hususunda umumi bir plân hazırlanması ve bu maksada ulaştıracak tedbirlerin teklifi.

«Barker Misyonu» Türkiyede üç ay kaldı. Bu müddet zarfında Misyonu dahil mütehasıslar memleketimizin belli başlı bölgelerini gezdiler ve incelemelerde bulundular. Ayrıca gerek Ankarada gerekse diğer bölgelerde bilumum devlet daire ve teşkilâtı ile temaslarda bulundular ve kendilerine istedikleri her malûmat resmen veya hususî olarak temin olundu. Hyet döndükten bir müddet sonra raporunu hazırladı, ve Banka İdare Meclisi Başkanı eliyle Türkiye Cumhurbaşkanına takdim etti. (*) Halen bu rapor Türk hükümet mahfellerinde incelenmekte ve Banka tarafından yapılan tekliflerin tatbik kabiliyetleri araştırılmaktadır. Banka İdare Meclisi Başkanı tarafından Cumhurbaşkanımıza yazılan mektupta raporda ileri sürülen tavsiyelerin henüz Banka tarafından iyice incelenmediği ve bunların Bankanın teklifleri olmadığı açıklanmakta, Türkiye şartlarına ve menfaatlerine uygun millî kalkınma plânlarının hazırlanması için raporun gerek hükümet gerekse memleketimiz halkı tarafından dikkatlice tetkik edilmesi temenni edilmektedir. Bu yazımla Barker Raporu'nun ziraatimizle ilgili kısımlarını meslekdaşlarıma hülâsaten bildirmeği düşünüyor ve bu görüş ve düşünceler üzerinde bütün okuyucularımı düşünmeğe davet ediyorum.

II.

Rapor bir başlangıç ve iki bölümden teşekkül etmektedir. Başlangıçta raporun maksat ve gayeleri izah edilmekte, daha ziyade Türk ekonomisinin iyi işleyen cepheleriyle meşgul olduğu, yalnız ehemmiyetli iktisadî meselelerin ele alındığı, ve umumi mahiyette olmak üzere hal çarelerinin verildiği bildirilmektedir.

Birinci bölümün üç faslı Türkiyenin karşılaştığı başlıca ekonomik meseleleri unumi olarak incelemektedir. Bu fasılların birincisi Osmanlı Devletinin son devirleri ile Cumhuriyet devrinin iktisadi tarihini hülâsaten vermektedir. İkinci fasılda Türkiyenin ekonomik kaynakları

(*) Milletlerarası Banka, raporun Maliye Bakanlığından Bay Hürşit Çalika tarafından yapılan tercümesini Cumhurbaşkanımıza takdim etmiştir. Bu tercüme halen Türkiyede kitap halinde basılmış ve numaralı mahdut nüshaları ilgililere tevzi edilmiştir. Diğer taraftan raporun İngilizce aslı ile genişçe bir hülâsası matbaada çoğaltılarak satışa çıkarılmıştır. Ayrıca Banka dünya matbuatına raporun esaslı noktalarını ihtiva eden haber bültenleri vermiştir. Bu yazıyı raporun İngilizce kopyalarına göre hazırlanmış bulunuyorum.

gözden geçirilmekte; üçüncü fasılda bu kaynakların nasıl kullanıldığı, bunlardan ne derecede istifade edildiği meseleleri incelenmektedir. Bu arada işaret edilmiş bir vâkıa, son yıllarda kaydedilen iktisadi ile ilemenin nisbeten az bir vatandaş grubuna tesir edebildiği ve büyük köylü kalabalığının yaşama standartlarının yükselmek şurası dursun bil'akis düştüğü keyfiyettir. Şehirli ve köylü nisbetlerinin değişmemesi de sanayileşme hareketlerinin henüz bariz neticeler vermediğine delil olarak gösterilmektedir. Keza bu fasılda millet ekonomisindeki muvazenesizlikten, bazı bölgelerdeki iktisadi durumun asırlardanberi hiç değişmemiş olmasından da bahsedilmektedir. Türkiyenin iktisadi ilerilemesinde Misyonun gördüğü aksaklıkların sebepleri arasında bilhassa bir tanesi ziraatimizi yakından ilgilendirmektedir. Bu da sanayileşme hareketinin ziraat zararına olarak lüzumundan fazla önemle ele alınmış bulunmasıdır. Rapora göre Türkiye, endüstrileşme siyasetini yürütürken ziraatle sanayi arasındaki çok mühim münasebete layıkı veçhile önem vermemiştir. Halbuki Türkiye gibi memleketlerin sanayide terakki elde edebilmeleri, büyük mikyasta ziraatin verimliliğini artırmak ve dolayısı ile çiftçi sınıfının gelirini yükseltmekle mümkün olur. Sanayi mamullerini satın alacak geniş dahili pazarlar olmadan endüstriyi geliştirmek mümkün olmaz. Sonra zirai verim düşük kaldıkça memleket nüfusunun büyük bir kısmı milletin gıda ihtiyaçlarını istihsal etmek için ziraatte kalmak zorundadır. Bu mesele üzerindeki mütaleaların Misyon şu cümlelerle bağlamaktadır: «Türkiyenin sanayileşme gayesinden vaz geçmesini teklif etmiyoruz. Fakat bu gayeye ulaştırılan en çabuk yolun zirai kalkınmaya daha büyük önem vermek olduğunu belirtmek istiyoruz.»

Raporun on fasıldan ibaret ikinci bölümü Misyonun tavsiye ettiği beş yıllık kalkınma programını izah etmektedir. Bu fasıllardan dört numaralı iktisadi faaliyet ve politikaların koordinasyonu hakkında ve beşinci fasıl ziraat, ormancılık ve balıkçılık üzerinedir. Bundan sonraki fasıllar sıra ile «Sanayi ve Madencilik», «Nakliyat, Haberleşme ve Enerji», «Devlet İktisadi Teşebbüslerinin Teşkilatlandırılması ve Ferdi İnisiyatifi Teşvik», «Eğitim ve Sağlık», «Devlet İdaresi», «Mali Teşkilat ve Maliye Politikası», «Türkiyenin Milletlerarası Ekonomideki Mevkii», ve nihayet «Bir İktisadi Kalkınma Programı ve bu Programın Finansmanı» başlıklarını taşımaktadır.

İkinci bölüme girerken raporun istinat ettiği faraziyeler sıralanmaktadır. Bu faraziyeler arasında yakın bir istikbalde bir umumi harp veya dünyayı saran bir iktisadi buhranın çıkmayacağı; genel fiyatların istikrarlı olacağı; dış memleketlere ödenen borç ve faizlerden daha faz-

la miktarda memlekete kapital gireceği; artan hakiki gelirin müteneşibin yatırımların da gittikçe artacağı; ve Türkiyenin hususî teşebbüsü teşvik etmek niyetinde bulunduğu farz ve kabul olunmuştur. Eğer bu faraziyelerin bazıları veya hepsi de yanlış çıkarsa, raporda ileri sürülen fikir ve tavsiyelerin de bir kısmı değersiz hale gelecektir. Keza bu başlangıçta heyetin yatırımlar hakkındaki tavsiyelerini hangi esaslara göre yaptıkları da bildirilmektedir. Çok önemli olan bu noktalar şunlardır: Bahis mevzuu madde veya hizmete karşı duyulan ihtiyaç; memleket dahilinden temin edilecek ham maddenin miktar ve kalitesi; gerekli insan gücü miktarı ve nevi; bu yatırımın milli gelire ve dış ticaret bilançosuna yapacağı ilâve; gerekli kapital ve idare kabiliyeti ve melekeler; yardımcı hizmet ve istihşaller; ve Türkiye pazarına kıyasen iktisadi istihşal ünيتينin aşgari büyüklüğü. Bu mülahazalar dikkat nazarına alınınca şu üç kaide ortaya çıkmaktadır.

1. İnsan başına milli gelir düşük olduğuna göre az masrafla istihşal edilebilen önemli ihtiyaç maddeleri lüks metağlardan önce ele alınmalıdır.

2. Türkiyede nisbeten az miktarda sermaye fakat oldukça fazla insan gücü mevcut olduğuna göre kapitale nisbetle fazla miktarda insan iş gücüne lüzum gösteren projeler tercih edilmelidir.

3. Elde mahdut miktarda ecnebi dövizi olduğuna göre az miktarda dövize ve fazla miktarda yerli sermayeye lüzum gösteren projeler ön safta gelmelidir.

Barker Heyeti, Türkiye ziraati üzerindeki görüş ve tavsiyelerinin büyük bir kısmını raporun ziraate tahsis edilmiş bulunan beşinci faslında bildirmektedir. Bununla beraber, raporun şurasına burasına serpillmiş ziraatle ilgili fikir ve mütalealara da rastlanmaktadır. Gerek beşinci faslında gerekse diğer fasıllarda ileri sürülen kanaatler ve tavsiyeler bitaraf bir gözle aşağıda hülasa edilmektedir. Bu görüş ve tavsiyeler üzerindeki knaatlerimi ileride ayrıca meslektaşlarıma bildirmek fırsatını elde edeceğimi umduğumu burada kaydetmek isterim.

III.

Türkiye, iktisadi kalkınmasında ziraate düşen rolü ciddi surette küçümsemektedir. İstihşal kabiliyeti düşük olan üç milyon çiftçi ailesi ekonomik ilerlemelerden pek az istifade etmişlerdir. Bu kimselerin bir yıl boyunca kısmen istihdam edilmeleri ve istihşal kabiliyetlerinin böyle düşük olması milli kaynakların israf edilmesi demektir. Halen

Türkiyenin hal etmek mecburiyetinde bulunduğu en mühim mesele, arazi ve insan gücü faktörlerinin verimlerini artırmak suretiyle memleketin zirai nüfus ve millî kaynaklarından tam istifade etmesi meselesidir. Bu temin edildiği takdirde zirai gelir artacaktır, ziraatte halen çalıştırılan insan sayısı azalacak ve böylece başka faaliyet şubelerinde kullanılabilir iş gücü ortaya çıkacaktır. Bu sayede sanayi mamulleri için talep de artacağından endüstrileşme hareketi de teşvik edilmiş olacaktır.

Zirai kalkınmaya önem vermek için diğer bir sebep daha vardır. Her yıl 200,000 den fazla insan gücü iş pazarına dahil olmaktadır. Bu kimselere iş bulmak için yeni yatırımlara ihtiyaç vardır. Muayyen miktarda yatırım Türk ziraatında endüstrideki nazaran daha fazla iş yaratacağından ve sür'atle artan nüfus gıda maddeleri istihsalinin artmasını şart koştuğundan envestismanların daha ziyade ziraat sahasına çevrilmesi memleketin menfaatleri icabıdır. Eğer gıda maddeleri istihsalı yılda 2 % den fazla artmazsa, bugün esasen düşük olan nüfus başına gelir ve gıda istihlâki miktarları daha fazla düşecektir. Sonra beher çiftçinin istihsal ettiği miktar artmayacaktır. Halen en iyi topraklar işlenmekte olduğuna göre yeniden çiftçiliğe başlayanlar daha fakir toprakları işlemek ve daha az miktarda toprakla iktifa etmek zorunda kalacaklardır. Eğer ziraat teknik ve metodları sür'atle islah edilmezse, beher çiftçi başına düşen istihsal miktarı daha da aşağılara düşebilir.

Bazı kimseler Türk köylülerinin yeni fikirleri zor kabul ettiklerini iddia ederler. Halbuki yeni icadların faydaları ispat edilirse ve köylüler zirai kalkınma programına inanırlarsa yeni metodları kolayca kabul ederler. Daha yüksek bir hayat seviyesine doğru olan evolüsyon geliştiğince köylü mentalitesindeki değişme teraküm edici bir mahiyet alır.

Orta halli bir Türk köylüsü iptidai istihsal tekniği ve aletleri kullanır, modern makinalar hakkında bilgisi azdır; kendi kendine yeter bir iktisat sistemi içinde nisbeten düşük bir hayat seviyesinde mevcudiyetini idameye çalışır; nakdi gelir ve masrafları küçüktür. Arazi reformu teşebbüsleri toprak sahibi köylü adedini veya köylülerin sahip bulunduğu ortalama arazi genişliğini his edilir derecede artırmamıştır. Bunun sebepleri arasında arazi mülkiyet durumu üzerindeki araştırmaların yokluğu, teknik elemanların kıtlığı, istihlâk ve iskân masraflarının ağırlığı, ve bazı politik faktörler vardır. Son yirmi sene zarfında Hükümet tarafından tesis edilen nebat ve hayvan islah istasyonları köylüler üzerinde pek az tesir icra edebilmişlerdir. Sulama nadiren tatbik edilmektedir. Bütün bu sebeplerle hektardan alınan verim oldukça düşüktür ve son yıllarda hiç yükselmemiştir. Bir çok köylerde el tezgâhları

mamulleri toprak mahsullerinden fazla gelir temin etmektedir. El sanatları tekniği ve pazar şartlarında yapılacak islahat sayesinde köyün hayat seviyesini yükseltmek mümkündür.

Türk Hükümetinin bütün kaynaklarını seferber ederek büyük bir ziraî kalkınma programını desteklemesi gerekmektedir. Böyle bir program her şeyden evvel ehliyetli ve işlerini seven ziraî yayım memurlarına lüzum gösterir. Yayım teşkilâtı aynı derecede ehliyetli bir araştırma ordusu tarafından desteklenmelidir. Araştırma elemanları; yeni usullerin denenmesi ve memleket şartlarına adapte edilmeleri, daha kullanışlı el aletleri icad edilmesi, hayvan ve tohumların islah edilmesi, nebat ve hayvanları koruma usullerinin bulunması, pazar ve satış araştırmaları yapılması ve marketing metodlarının islahı, orman, mer'a ve sular gibi miktarı mahdut ve şimdiye kadar fena kullanılmış tabii kaynakların korunma çarelerinin bulunması işleriyle duraksız olarak uğraşacaklardır. Hükümet de araştırma müesseselerinin bulduğu metodları tatbikat sahasına intikal ettirmek için gerekli adımları atmamak zorundadır. İstihsal ve marketing tekniğinde yapılacak islahat ziraî krediye olan ihtiyacı artıracaktı. Kredi, ziraî kaynakların daha verimli olarak kullanılmasını temin etmeli ve ziraî yayım servisinin yardımı ile dağıtılmalıdır. Bugün elde mevcut ziraî fiyat ve depolama programları gözden geçirilmeli, standardizasyon programı genişletilmeli, ve çiftçilere pazar ve fiyatlar hakkında malûmat verecek teşkilât kurulmalıdır.

Zirai politika ve programların formüle edilmesinde Tarım Bakanına müşavirlik etmek üzere küçük bir planlama grubu teşkil edilmiştir. Bu grup, çeşitli programları koordine edecek ve değişen şartlar müvacehesinde ziraî politikada yapılması gerekli tâdilleri tavsiye edecektir. Halen Türkiyede ziraî politika hakkında karar veren ve tatbikatta bulunan Ziraat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi vs. gibi çeşitli devlet daireleri ve müesseseleri vardır ki bunların hepsinden Tarım Bakanının mesul olması gerekir.

Başka memleketlerden alınan ziraî metodların uzun yıllar denenmesi ve buradaki şartlara göre tadil edilmeleri gerekir. Türkiyede araştırma müesseseleri ve elemanları pek kıtır; ve bu elemanlar çalışmalarını neticelerini labratuvar ve deneme tarlası ötesine tabiatın içine ulaştıracak vasıta ve imkânlardan mahrumdurlar. Devlet araştırma ve deneme istasyonlarının kendi kendilerine yetmeleri istendiğinden bu müesseseler bazan gayretlerini satılabilir mahsuller yetiştirmeğe sarfetmek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Ziraî teknisyenleri yetiştiren Ankara Ziraat Fakültesinin programları o kadar umumdur ki bu fakülte mezunları arasında en mütevazî derecede bir ihtisaslaşma el-

de etmek mümkün değildir. Ziraat Fakültesinin müfredat programında ve akademik standartlarında radikal bir değişikliğe acilen ihtiyaç vardır.

Yalnız altı vilâyette zirai yayım teşkilatı kurulmuştur ve buralarda 250 yayım memuru istihdam edilmektedir. Çok zor olan zirai yayım işi için ziraatçıların yetiştirilmeleri bunlara teknik bilgiden mâda köylü psikolojisinin de öğretilmesi gerekir. Keza yayım memurlarının işlerini büyük bir hevesle benimsemeleri de lâzım gelir.

Araştırma ve yayım personelinin yetiştirilmesi hususunda halen tatbik edilen programın genişletilmesi, İktisai İşbirliği Teşkilatı ile Gıda ve Tarım Teşkilatının temin ettiği imkânlardan tam faydalanılması tavsiye olunur. Tahsil için dış memleketlere gönderilenler arasında Bakanlığın yüksek idarî makamlarını işgâl eden kimseler de dahil edilmeli; dışarıya gönderilenlerde teknik bilgi ve kabiliyet yanında liderlik vasıfları da aranmalıdır. Zirai personelin ihtisas tahsili için Hükümet 1949 yılında üç milyon lira sarf etmiştir. Bu tahsisatın 1952 yılında 10.5 milyona çıkarılması tavsiye olunur.

Zirai istihsalı artırıcı metodların bulunması Misyonuna verilen vazifeler arasında olmakla ve Misyonun bu işi yapacak zamanı bulunmamakla beraber bir zirai kalkınma programı hazırlanırken üzerinde durulması gerekli bazı mühim noktalara raporda temas edilmektedir. Bu meyanda en başta gelen mesele daha çok ilmi araştırmaya karşı duyulan ihtiyaçtır.

Türk ziraatinin bir çok önemli teknik meseleleri henüz hal edilmediği gibi zirai istihsal ve marketing sahalarındaki geniş ekonomik ve sosyolojik problemlere el sürülmemiştir denebilir. Bu sonuncu problemler arasında şunlar da vardır: Küçük ve orta işletmelerin organizasyon ve idaresi; devletin zirai kredi, depolama ve fiyat destekleme politikaları; zirai maddelerin nakliyatı meselesi; satış kooperatiflerinin kurulma ve işletme meseleleri; arazi mülkiyeti, dağılışı ve kiracılığı meseleleri; zirai marketing kanalları ve satış usulleri; daha elverişli satış imkân ve vasıtalarının araştırılması; ve ziraat mahsullerini işleyen sanayiinin kurulması meselesi. Zirai araştırma işlerine 1949 yılında sarf edilen 15 milyon liranın 1952 yılında 27 milyona çıkarılması tavsiye olunur.

Türkiyenin büyük bir kısmında en çok rastlanan işletmeler küçük ve yarı kurak ziraat işletmeleridir. Bunların verimliliğini artırmak Türk ziraati üzerinde çok önemli neticeler verecektir. Başka memleketlerde aynı şartlarda tatbik edilen ve başarılı netice veren nadas yılında mibzerle seyrek sıralar halinde bir hububat ekilmesi metodunun önemle denenmesini Misyon teklif etmektedir.

Nadastan beklenen faydanın alınması ancak bu yıl zarfında biriken su ve gıdaları zayi etmeyecek surette tarlanın temiz bulundurulması ile mümkündür. Halbuki Türkiyede nadas mer'a olarak kullanıldığından ve esasen toprağı bir çok defalar sürmek için kâfi derecede çeki kuvveti elde mevcut bulunmadığından nadasta tarla otsuz bırakılmıyor. Nadasa bırakılan tarlaya üç ayak aralıkla buğday ekilirse hem tarla temiz bulundurulmuş olur, hem de gelecek yılın verimi belirli şekilde eksilmeden normal mahsulün yarısını almak mümkündür. Bu suretle bir çiftçinin istihsalı asgarî yüzde elli artmış bulunacaktır. Bu usul fena mahsul yılları için bir nevi sigorta da olacaktır. Nadas yılında alınacak mahsul iyi bir tohumluk verecektir. Bu suretle çiftçi çapa nebatları ziraatini de bilfiil öğrenmiş olacaktır.

Küçük işletmelerin verimlerini artırmanın bir yolu da kuru ziraat bölgelerinde çiftçiler arasında sebze ziraatının teşvikidir. Bu suretle hem gelir temini hem de beslenme durumunu islah mümkündür.

Ziraî istihsalı artıracak metodlar arasında toprak ve gübre araştırmaları yapılması, mahsullerin islahı ve korunması mevzularında daha geniş mikyasta araştırma ve yayım çalışmaları, ve daha iyi el aletlerinin ve vasıtalarının bulunması ve tamimi sayılabilir. Keza hayvan ırklarının islahı, yem ve beslenme durumlarının iyileştirilmesi (bu maksatla çayırların islahı, bend ve kuyularla su temini, münavebeye yem nebatlarının idhali, ve kesif yemlerin kullanılması, mer'a ve otlatma sistemlerinin düzenlenmesi) ziraî istihsalı artırıcı tesirler icra edecektir.

Makinalaşmaya son seneler zarfında ziraî istihsalı artırıcı bir yol olarak çok önem verilmektedir. Daha şimdiden makinaların kullanıldığı bölgelerde işlenen arazi ve dekardan verim yükselmiştir. Şimdiye kadar olan makinalaşma faydalı olmakla beraber arazi büyüklükleri ve diğer faktörler makinalaşmanın sür'at ve vüs'atine kat'i hudutlar çizmektedir. Traktörün ekonomik olarak kullanılabileceği 200 ilâ 300 hektar büyüklüğündeki çiftlikler en çok 7.000 traktör kullanabilir. Halbuki daha şimdiden Türkiyedeki traktör sayısı 1000 i bulmuştur. Geri kalan traktörleri, başkalarına ücretle iş yapan küçük çiftçiler, ağır borçlar altına girerek almaktadırlar. Makina kooperatifleri nadiren muvafak olmaktadır. Sonra, arazi sahiplerinin traktör satın alarak ortakçıları dışarı atmaları mühim sosyal problemler doğurmaktadır.

Türkiyede ziraî istihsalı tahdit eden bir faktör su olduğuna göre sulama en başta ele alınmalıdır ve iktisaden kullanılması mümkün olan bütün sular ziraî sulamaya tahsis olunmalıdır. Bilhassa toprak bendlerle ve yer altı suyunu kullanarak yapılan küçük sulamaya çok önem ve-

rilmelidir. Bir hektar sulu arazisi olan bir köylü bunun dört dönümünü meyva ve sebze, dört dönümünü yem nebatlarına ve iki dönümünü meyvasız ağaçlara tahsis etmelidir. Küçük sulama projeleri malî ve teknik imkânların müsaadesine göre kısım kısım yapılabilir; bunların millî ekonomiye olan yükleri daha az, buna mukabil faydaları daha çabuk ve neti celeri daha geniş sahalara şamildir. Hükümetin tasarladığı büyük ve iddialı su projelerinin hiç biri şimdilik tatbik edilmemelidir. Zira Türkiye mahdut miktardaki kaynaklarını, hemen netice verecek ve geniş sahalara tesir edecek projelere yatırmalıdır. Ziraî istihsal çeşitlendirilmeden ve entansifleştirilmeden, istihsal tekniği değiştirilmeden ziraatın büyük sulamadan edeceği istifade pek mahdut kalır. Esasen projelerin tatbik edileceği bölgeler bu gelişme için hazır değildirler. Bu bölgelerde topraklar, gübreler, mahsuller, hayvanar, haşereler, nebat hastalıkları ve zararlı otlar üzerinde araştırma ve denemeler yapacak istasyonların daha şimdiden açması gerekir.

İstihsalı artıran başlıca bir yol da kredidir. Her ne kadar çiftçilere verilen kredi miktarı yıldan yıla artmakta ise de ziraî kredi politikasında bazı değişiklikler yapmak lâzımdır. Dağıtılan kredinin 90 % ı bir yıldan az vadeli istihsal kredisidir; fakat muhtemelen köylünün istihsalı yerine istihlakını artırmaktadır. Ziraî kredinin verimsiz maksatlara kullanılmasını asgariye indirmek için şu tedbirler alınabilir: Çok sayıda insana azar azar kredi dağıtmak yerine beher çiftçiye verilen kredinin miktarını yükseltmek; kredinin miktarı teminattan ziyade borç alan kimsenin şahsiyetine ve krediyi kullanacağı maksada göre tayin edilmelidir; Ziraat Bankası ve kredi kooperatiflerinin personeli çiftçilerle daha yakın temaslar temin edebilecek şekilde kuvvetlendirilmelidir; araştırma ve yayım programları ile ziraî kredi politikasını koordine etmelidir; kredinin köylü tarafından kullanılmasının kontrolünü kolaylaştırmak maksadıyla kredinin bir kısmını çiftçinin satın almak istediği alet ve malzemeyi satan firmalara hitap eden sipariş mektubu şeklinde vermelidir; orta ve büyük çiftçilere teçhizat, tesisat ve diğer sermaye artırıcı maksatlar için orta ve uzun vadeli krediler vermelidir; hayvan yetiştirme ve istihsalı için verilen kredinin miktarını artırmalı, büyük çaptaki tarım satış kooperatiflerine yapılan ikrazatı bugünkü seviyesinde tutmalı, küçük satış ve elsanatları kooperatifleri ile küçük köy sanatlarına daha fazla kredi verilmelidir; beş yıllık ziraî kalkınma programının tatbiki sırasında ilk seneler orta ve büyük işletmelere önem verilmeli, araştırma ve yayım programları inkişaf ettikçe küçük işletmeler ön safa alınmalı, fakat programın tatbiki süresince ziraî kredinin yekûn hacmi yavaş yavaş artırılmalıdır.

Hükümet istihşali artırmak maksadiyle hububat, şeker pancarı, çay ve tütün ifyatlarını desteklemektedir. Misyonun kanaatine göre fiyat desteklemesi Türkiyede istihşali teşvik için emin ve tesirli bir metod değildir, zira çiftçinin piyasaya arz ettiği miktar pek azdır. Araştırma ve yayım çalışmaları, islah edilmiş kredi politikası, ve gerekirse çiftçiye doğrudan doğruya prim vermek suretiyle istihşal tekniğini düzeltmek ve bu suretle istihşali artırmak daha uygun bir yoldur. Hububat fiyatlarının da mümkün olan sür'atle dünya fiyatları seviyesine indirilmesi muvafık olacaktır.

Türk ziraatinin istihşali artırma kadar mühim bir problemi de ziraî mahsullerin satış ve depolama işleridir. Nakliyat, depolama, standardizasyon, ve pazarlar ve fiyatlar hakkındaki bilgilerin gayri kâfi olması; bazı mevsim veya bölgelerde lüzumundan fazla mahsul bulunması ve diğer bölge ve mevsimlerde kıtlığın hüküm sürmesi neticesini verir; dolayısıyla fiyatlar istikrarsızdır.

Türkiye oldukça gelişmiş bir demiryolu, şebekesine maliktir, ve kara yolları da sür'atle yapılmaktadır. Fakat çiftçiyi yakından ilgilendiren köy ve kasaba yollarına da önem verilmelidir. Aksi halde köyler kendi içine kapalı ekonomiler halinde kalır; çiftçi pazar için fazla istihşalde bulunmaz; sanayi mamullerini fazlaca satın alamaz; ve bunlara ilâveten, modern bilgi ve fikirlerin köyde yayılması da güçleşir. Köy ve kasaba yollarının yapılmasından en başta mahalli idareler mesul olmakla beraber, merkezi hükümet de tahsisat yardımı yapmalıdır. Ziraî maddelerin demir yol ve deniz yollarında naklinde, vasıtalar, tarifeler ve hizmetler bakımlarından islahat yapılmalıdır.

Kalitenin ölçüsü ve ifadesi olan standardizasyon alışverişi kolaylaştırır; müstahsile malının değeri olan fiyatı temin ederek onu daha fazla istihşal etmeğe teşvik eder; alışveriş kontratlarının tanziminde, fiyat bildirimlerinde ve mal karşılığında kredi temininde müspet bir ölçü vazifesi görür. Bu faydaları takdir eden Türkiye, ihracat mahsullerinin standardizasyonu işinde oldukça terakkiler kaydetmiştir. Misyon, bugünkü standardizasyon ve kontrol sisteminin derhal bütün ihracat mahsullerine, ve mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda ehemmiyetli iç-pazar mahsullerine teşmil edilmesini teklif etmektedir. İhracat standartlarının islah edilmesi ve dünya standartlarına yaklaştırılması, standartların mecburi olarak bütün devlet daireleri, borsalar ve kooperatif birlikleri tarafından kullanılmasının teminini de tavsiye olunmaktadır. Ziraî yayım vasıtasıyla standartların kullanılmasının daha fazla tamimi de mümkündür. Pamuk ve tütün üzerindeki standardizasyon çalışmalarına âcilen ihtiyaç vardır.

Halen Türkiyede istihsal, fiyatlar, pazardaki arz ve talep üzerinde bilgiler toplayan ve neşreden bir marketing teşekkülü bulunmadığı gibi, ziraî marketing üzerinde araştırma veya yayım faaliyeti de mevcut değildir. Müstahsiller, aracılar ve hükümet tarafından ihtiyaç duyulan bu malûmat mevcut bulunsa idi, ziraî pazarlardaki aksaklıkların çoğu, hükümetin doğrudan doğruya müdahalesine lüzum kalmadan düzeltilebilirdi. Hükümet murakabesindeki borsalar oldukça iptidai teşekküllerdir, marketing bilgileri temin edemezler. Alışveriş ferdi pazarlıkla ve nümune üzerinde yapılır ve istikbale ait alışveriş satışlar yok denecek kadar azdır.

Standardizasyon, araştırma ve yayım programlarına sıkı sıkıya bağlanmış bir marketing servisine şiddetle ihtiyaç vardır. Koordine ve tesirli çalışmayı temin için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığındaki bütün ziraî maddelere ait standardizasyon, araştırma ve kontrol faaliyetleri Tarım Bakanlığına devredilmeli, ve Tarım Bakanlığında ayrı bir marketing dairesi kurulmalıdır. Bu daire ziraat maddelerine ait standartları ıslah etmeli; mahsul ve hayvanlara ait tahminlerle pazardaki arz, talep ve fiyatlar hakkında bilgiler toplamalı ve yaymalı; istikbaldeki iktisadî durum hakkında tahminlerde bulunmalı; Bakanlığın diğer bütün istatistik faaliyetlerini üzerine almalı; ve ziraî mahsullerini deruhte etmelidir. Bu dairenin masraflarına karşılık olarak 1952 yılı için 1,5 milyon lira ayrılmıştır ve bu miktarın 1956 yılına kadar 5—6 milyona çıkması teklif edilmektedir.

Eğer çiftçiler kooperatifler halinde birleşirlerse, marketing bilgilerinin kullanılması kolaylaştırılmış ve teşkil edilmiş olur. Çiftçiler esasen köyler halinde toplanmış olduklarından, bunlar arasında satış kooperatiflerinin kurulması zor değildir. Halbuki Türkiye böyle aşağı kademelerden başlayan bir kooperatifçilik hareketi yerine yukarıdan empoze edilen büyük cüsseli kooperatifler kurdu ve bunların idare ve maliyetleri üzerinde sıkı kontroller tesis etti. Çiftçilere yayım servisi tarafından kooperatiflerin faydaları öğretilerek bilhassa yoğurt imalathaneleri ve un değirmenlerinin, hububat harman makinalarının, hayvanlar, tavukçuluk, ve meyva - sebze sevkiyat birliklerinin, ve nebatî yağ imalathanelerinin kooperatifler halinde kurulmasını teşvik etmelidir. Bu suretle daha demokratik ve idaresi daha mükemmel bir kooperatifçilik hareketi sağlanmış olur. Ziraat kooperatiflerinin kurulması ve faydalarının öğretilmesi faaliyetleri, Tarım Bakanlığının normal işleri arasında olmalıdır.

Hububat ziraatine tahsis edilen bölgenin kurak olması ve hava şartlarının oldukça mütehavvil bulunması sebepleriyle istihsal miktarı yıl-

dan yıla değişiklikler göstermektedir. Hububat depolama siyaseti muhtemel kıtlık ve surplusları önleyecek şekilde ayarlanmalıdır. Bolluk yıllarında ihtiyacın fazlası depo etmek ve kıtlık yıllarında dış pazarlara muhtaç olmamak için asgarî 15--2 milyon ton hacminde silolara ihtiyaç vardır ki buna şimdilik imkân olmadığı gibi tavsiye de edilmez. Toprak Ofise verilen vazifeler arasında müstehliklere fiyatların mutedil tutulması ve aynı zamanda, hububat istihsalinin artırılması da vardır. Halbuki fiyatların manipüle edilmesi arzın stabilize edilmesi aynı zamanda tatbik edilebilecek politikalar değildir. Bu sebeple Toprak Ofisten yalnız hububat arzının fizikî olarak stabilize edilmesi vazifesi beklenmelidir. Bu stabilizasyon da ihtiyaç açığının ve arz fazlasının üçte birini karşılayacak derecede olmalı ve üçte iki için dış pazara güvenmelidir.

Raporun son faslında Türkiyede ziraî kalkınmanın birinci derecede önemli bir memleket dâvası olarak ele alınması lüzumuna tekrar dönülmekte ve bu noktai nazara temel olarak şu sebepler ileri sürülmektedir: Türkiyede ziraat, istihsalin veriminin çoğaltılması bakımından en elverişli imkânlarla maliktir; sınaî gelişmenin elde edilmesi için ziraî kalkınmanın daha evvel sağlanması gerekir; muayyen miktarda kapital ziraat sektöründe diğer sektörlerle nazaran daha fazla iş yaratacaktır; ziraî kalkınma, gıda vesair mübrem ihtiyaçları istihsal etmekle meşgul kimselerin sayısını azaltır ve böylece diğer sektörlerde ve bilhassa sanayide kullanılacak iş gücü ortaya çıkar; ziraî kalkınma sayesinde halkın beslenme durumu düzelir ve gıda seviyesi yükselir; keza bu sayede ihracaat emteası miktarı ve dolayısıyla memlekete giren yabancı dövizlerin miktarı artar; ziraî kalkınma ile sınaî ham maddeler miktarı çoğalır; ve köylülerin gelirleri arttıkça sanayi mamulleri için pazarlar genişler ve bu suretle sınaî gelişme teşvik edilmiş olur.

Bütün bu mülâhazalar neticesi olarak gelecek beş yıl zarfında gerek devletin, gerekse hususî fertlerin ziraat sektörüne yapacakları yatırımların gittikçe mütezayit bir tempo ile artırılması tavsiye olunmaktadır. Geçmiş senelerin hesaplarından devletin 1952 yılında 450 ve bu miktardan 50--60 milyon liranın ziraat sektörüne yatırılması ısrarla tavsiye olunmaktadır. Devletin ziraate yapacağı yatırımlar müteakip yıllarda artmalı ve 1952--56 devresinde yapılacak yekûn investisman miktarı 350--425 milyon lirayı bulmalıdır' Keza bu devre zarfında ferdi yatırımların büyük bir kısmı ziraate doğru yöneltilmeli ve alınacak tedbirler sayesinde ferdi investismanlar miktarı devletin ziraate yapacağı investismanların bir çok mislini bulmalıdır.

IV.

«Barker Raporu» nda ziraatimizi ilgilendiren fikir, mütealea ve tavsiyeler yukarıda hülâsa edilmiş oluyor. Raporda ziraatimiz hakkında ileri sürülen tavsiyeler diğer görüş ve mütalealardan ayrılır ve bunların bir özü çıkarılırsa aşağıdaki liste elde edilebilir:

1. İstihsalı artırmak maksadiyle geniş bir programın hazırlanması ve tatbik edilmesi hususlarında Tarım Bakanına yardımcı olarak küçük bir plânlama grubu teşkil edilmelidir.

2. Ziraî teknisyenlerin ve yayım elemanlarının yetiştirilmesi işi herşeyin başında gelmelidir. Bu maksatla ecnebi mütehassıslardan istifade ederek Türkiye dahilinde yetiştirme programları tatbik etmeli ve aynı zamanda Türk ziraatçilerini tahsil için dış memleketlere göndermelidir.

3. Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin müfredat programları ve akademik standartları, tatbikî ziraat ilimlerinde ihtisas tahsiline imkân verecek şekilde tashih edilmelidir.

4. Deneme istasyonları ve laboratuvarları elemanları, zamanlarını tamamen araştırma işlerine tahsis edebilmeleri için, satılabilecek maddeler istihsal etmek mecburiyetinden kurtarılmalıdır.

5. Ziraat teknisyenlerini yayım işlerine cezb edebilmek için hususî teşvikler yapılmalıdır.

6. Ziraî araştırma ve yayım organizasyonlarının çalışma ve gayretleri küçük çiftçinin istihsal tekniğini islâh edecek metodların bulunması noktasına teksif edilmelidir. Bu hususta şu meseleler önemle tetkik edilmelidir: (a) nadas yerine bir sıra nebatının ikame edilmesi; (b) kuru ziraat bölgelerinde sebze ziraatinin teşvik edilmesi; (c) daha kullanışlı âlet ve vasıtaların keşfedilmesi; (d) kimyevî gübrelerin memlekette geniş ölçüde denenmesi; (e) hayvanlar için yem temini ve yağlı küspelerin yem olarak kullanılması; ve (f) kontrol altında tutulacak otlatma sahalarının kurulması ve yerli ve yabancı çayır otları ve legümlerin denenmesi.

7. Sulamaya, bilhassa toprak bentler ve yer altı suyu ile yapılacak küçük sulama projelerine büyük önem verilmelidir. Büyük mikyas-taki sulama projeleri şimdiki halde tatbik edilmemelidir.

8. Adana ve İzmir bölgelerinde iki yeni sulama istasyonu tess edilmelidir.

9. Hükümet, köy ve çiftliklerden pazara giden yollara ehemmiyet vermelidir; demir yol ve deniz yollarıyla ziraat mahsullerinin naklinde nakil vasıtaları, tarife ve hizmetler islâh edilmelidir.

10. Ziraat maddelerinin standardizasyon ve muayenesi hususlarındaki programlar genişletilmeli ve islâh edilmelidir. Bu meyanda pamuk ve tütüne önem verilmeli ve başlıca dahilî pazar mahsulleri bu program içine alınmalıdır.

11. Başlıca ziraat mahsullerinin hali hazır ve müstakbel istihsal, istihlâk, arz ve devir miktarları ve fiyatları hakkında istatistik bilgileri toplayan ve yayan bir ziraî Marketing servisi kurulmalıdır. Bu teşkilât Tarım Bakanlığının bütün istatistik faaliyeti ile ziraat mahsullerinin standardizasyonu ve emtea borsalarının murakabe işlerini içine almalıdır.

12. Çiftçiler tarafından idare edilen mahallî imalât ve satış kooperatiflerinin kurulması Tarım Bakanlığınca teşvik edilmelidir.

13. Hububat depolama programı, elde mevcut depoların kapasitesinden azamî istifade temin edecek şekilde ve yalnız fizikî arz miktarını stabilize gayesine göre tanzim edilmelidir.

14. Orman İdaresi; orman bölgelerinin kurunması, rasyonel bir şekilde işletilmesi ve yeniden ağaçlanması hususlarındaki programın tatbikinde tamamen desteklenmeli ve yeter derecede malî yardım görmelidir. Millî menfaatleri koruma bakımından hükümet bütün ormanların kontrolünü elinde bulundurmalıdır.

15. Toprak Ofis ve Ziraat Bankasından Tarım Bakanlığı mes'ul olmalıdır.

16. Gelir vergisi nakdi gelire sahip çiftçilere de teşmil edilmelidir.

**Prof. BAADE'NİN TÜRKİYE İHRACAATINA DAİR RAPORUNUN (1)
İZAH VE TAHLİLİ**

Prof. Dr. Reşat AKTAN

I. G İ R İ Ş

Bu gün bu seminerdeki vazifem, Prof. Baade'nin ihracaatımızın geliştirilmesi konusunda geçen yaz hazırlamış olduğu bir raporu izah ve tahlil etmekten ibarettir.

Prof. Dr. H. C. Fritz Baade'yi Türk umumi efkârı yakından tanır. Kendisi, İkinci Cihan Harbinden evvel 12 sene kadar Ticaret Bakanlığı müşaviri olarak memleketimizde bulunmuştur. Bundan iki yıl kadar önce de Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım teşkilâtı (FAO) adına «Akdeniz Geliştirme Projesi içerisinde olmak üzere Türk Ekonomisini inceleyen bir hey'ete başkanlık etmişti. Bu hey'etin hazırladığı rapor (2) iki seneden beri Türk umumi efkârında «Baade Raporu adı altında münakaşa konusu yapılmaktadır. Basın ve ilim müesseseleri çevreleri ve ihtisas adamları dışında siyasi partiler tarafından ve bilhassa Büyük Millet Meclisi müzakerelerinde bazan suiistimal edilmesine çok kullanılan bu rapor, daha ziyade tabii imkânlarımız üzerinde durmakta, bunların korunması ve geliştirilmesi, Türk Ekonomisinde bünye değişimleri konularında tavsiyeleri ihtiva etmekte idi.

Bu gün inceliyeceğimiz rapor ise Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilâtının (OEEC) Avrupa Prodüktivite Ajansı (EPA) hesabına hazır-

NOT : Bu etüd Türkiye Ekonomi Kurumu Araştırmalar Enstitüsü tarafından 27 - 29 Nisan, 1961 tarihleri arasında Ankara'da tertiplenen ihracatımız Arttırma Seminerin için hazırlanmış ve seminerin ilk günü takdim edilerek üzerinde münakaşalar yapılmıştır.

- (1) How to Improve the Turkish Exports and Invisible Receipts (Türkiye'nin ihracatını ve Görünmez Kalemlerini Nasıl geliştirmelidir). EPA neşriyatı, Paris 1960, 163 s. 21 tablo.
- (2) Turkey, Country Report (Türkiye, Memleket Raporu), FAO Mediterranean Development Project, Rome 1959, 191 S+20 K.

lanmıştır. Bu maksatla Prof. Baade geçen sene Mart ayı sonlarında memleketimize gelmiş, bir miktar incelemelerde bulunduktan sonra Nisan ayı içerisinde Ticaret ve Dış İşleri Bakanlıklarında ilgililerle sekiz kadar toplantı yapmış ve ihracaatla ilgili bir çok meseleleri uzun uzadıya münakaşa konusu etmiştir. Maden mevzuları madencilik mütehassısı Guy Finlayson ile müşterek hazırlanmıştır.

Rapor başlıca dört bölüm ve bir hülâsa kısmında müteşekkildir. Birinci ve ikinci bölümler Türk ihracatını bütün olarak gözden geçirdikten sonra üçüncü bölüm, çeşitli ihraç mallarını teker teker ele almakta ve durumlarını tahlil etmekte; dördüncü bölüm ise turizm gelirlerini incelemektedir.

Raporun kapağında adı görülen ikinci yazar, maden cevherleri ve ve metallerle ilgili kısmı hazırlamıştır. Raporun geri kalan bölümlerinin tamamen Prof. Baade tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Şimdi ilk olarak rapor muhteviyatını, yazarların görüş ve düşüncelerine sadık kalmak suretiyle hülâsa edeceğiz. Daha sonra, raporda ileri sürülen ana fikirler ve çıkarılan neticeler üzerinde durarak bunlar hakkındaki mütalâalarımızı ilâve edeceğiz.

II. RAPORUN İZAHI

«Türk ihracatının umumi tahlili» başlığını taşıyan birinci bölüm Türkiye'nin müşterisi olan memleketlerle başlıca ihracat mallarımızı gruplar halinde kısaca incelemektedir. Türkiyeden mal alan memleketleri yazar dört guruba ayırmaktadır :

1) Muntazam bir pazar teşkil eden memleketler : Amerika Birleşik Devletleri (İhracatımızdaki hissesi harpten evvel % 12.6 ve son yıllarda % 22);

2) Ehemmiyetsiz sayılmıyacak küçük alıcılar : İngiltere, Fransa, İtalya (hisseleri harpten evvel % 15, son yıllarda % 20);

3) Büyük müşteri olup harp dolayısıyla bir müddet sahneden çekilen ve şimdi tekrar geleneksel mevkillerini kazanan memleketler : Federal Almanya ve Doğu Almanya (harpten evvel hissesi % 43, son yıllarda % 21.5);

4) Harpten önce küçük müşteri iken son yıllarda gittikçe önem kazanan memleketler : Rusya, Çekoslovakya, Doğu Avrupa (hisseleri harpten evvel % 11, son yıllarda %15.)

Rapor, ihraç mallarımızı da başlıca dört gurup halinde incelemektedir :

1) En önemlisi tütün olup harpten evvel hissesi % 27 iken son yıllarda % 35 i bulmuştur;

2) Yaş, kuru ve kurutulmuş meyveler ve sebzeler daima ikinci önemli mal gurubunu teşkil etmiştir;

3) Hububat ve pamuk güvenilemeyen ve ihracat miktarları çok değişen mallardır;

4) Krom ve sair maden cevherleri harpten önce % 4.4 ve son yıllarda % 13.4 hisseye sahip ihraç mallarıdır.

«İhracat hacmindeki gelişmeler» başlıklı ikinci bölümde Türkiye ihracatının harpten evvelki devrede ortalama olarak 134 milyon lira gelir sağlarken son yıllar ortalamasının 838 milyon iraya çıktığı belirtilmektedir. İhracattaki hakiki durumu tesbit için kıymetlerin dolar cinsinden ifade edilmesinin, dolar kanununun realist olmaması ve aynı zamanda, doların satın alma gücünün de bu devre esnasında azalması sebepleriyle gayri kâfi olduğuna işaret eden yazar, 1949 - 1952 yılları ortalama fiatlarıyla başlıca ihracat maddelerinin değerlerini hesaplamak suretiyle bir hacim endeksi yapmış bulunmaktadır. İhracatın takriben beşte dördünü kavrayan bu endeks, 1936 - 1938 devresi 100 itibar edilmek üzere, 1946 - 48 yıllarında yüzün altında kalmış, müteakip 3 yılda 150 civarında seyrettikten sonra 1952 - 54 yıllarında ikiyüzü aşarak azami seviyesine ulaşmış, fakat daha sonraki 4 yılda süratle düşerek 150 nin altına inmiştir.

İhracatın 1952 - 54 yıllarında azami haddi bulmasında ve bilâhare süratle düşmesinde hububat ve pamuğun istikrarsız durumu rol oynamıştır. Maddeler teker teker ele alındığında istikrarsızlıkların daha fazla olduğu görülmektedir. Devamlı yükselme temayülü gösteren ihraç malları en başta madenler, sonra tütündür. Bazıları bir artış göstermemekte; kuru üzümde olduğu gibi, azalma temayülü gösterenler de bulunmaktadır.

«Türk ihraç mallarının münferit tahlilleri» başlıklı üçüncü bölüm raporun gövdesini teşkil etmekte ve burada 14 gurup mal ayrı ayrı incelenmektedir. Tahlillerde umumiyetle halihazır istihsal ve ihracat durumu ile yabancı piyasalar ve müstakbel ihracat imkânları üzerinde durulmakta ve önümüzdeki 10 - 15 yıl zarfında bu malın ulaşılması mümkün azami ihracat kıymeti hakkında tahminler ileri sürülmektedir. Ma-

mafi, her bir madde üzerindeki tahliller birbirinden biraz farklı muhtevalar göstermekte, madenler ve kuru üzümde olduğu gibi, bazen teknik mahiyette izahat ve tavsiyeler de incelemede yer almaktadır. Şimdi sıra ile bu tahlilleri hülâsa etmeye çalışacağız :

1) *Kuru üzüm* : Kurutma teknolojisi üzerinde mukayeseli izahattan sonra Avrupa piyasalarındaki İran ve Yunan rekabetinin önemi belirtilmekte, en büyük müşterimiz Almanyanın gittikçe daha fazla onlara teveccüh ettiği, İngilterenin Türkiyeye yaptığı ihracatı ödetmek için mecbur oldukça bizden kuru üzüm satın aldığı, Rusyanın zamanla önemli bir alıcı duruma girdiği, fakat bu pazarda da Yunanistan ve İranın bizden önde gittiği bildirilmektedir. Fiat ve gelir elastikiyeti pek düşük olan bu lüks maddenin istihlâkinin ancak demirperde gerisi memleketlerde artma ihtimali bulunduğu, garbi Avrupada talep artışı olamayacağı, Yunan ve İran kurutma ve standardizasyon usullerinden istifade etmemiz ve onlarla iş birliği yapmamız gerektiği ileri sürülmekte ve ihracat gelirimizi artırma gayretlerimiz üzerinde kuru üzümün bir tesiri olmayacağı neticesine varılmaktadır.

2) *İncir* : Kalite itibariyle eşsiz olmasının rağmen istihsal sahasının mahdut oluşu ve dahili istihlâkin artması sebepleriyle gelecek yıllarda bu maddenin sağlayacağı gelirin ancak bu günkü seviyede kalacağı söylenmektedir.

3) *Fındık* : Çeşit ve kalite itibariyle dünya piyasalarında inhisara sahip bulunduğumuz ve dünya ticaret hacminin 3/4 nü karşıladığımız belirtilmekte; ihracatımızın harpten evvelki devreye nazaran % 40 arttığı, İngiltere, Doğu ve Batı Almanya ve Rusyada umumi refah seviyesinin yükselmesiyle talebin ehemmiyetli nisbetlerde artabileceği izah olunmakta, bizdeki istihsalın zamanla saha ve verim yollarıyla iki misline çıkabileceği ve böylece ihracat gelirimizin artırılmasında bu mahsulê güvенеbileceğimiz kanaati ileri sürülmektedir. İhracatçı tüccarların fiat yoluyla rekabet yapmalarını önlemek ve doğu bloku memleketlerdeki ithalâtçı inhisarlarla boy ölçüşmek için fındık ihracatının tek elden yapılması da önemle tavsiye edilmektedir.

4) *Taze meyveler* : İhracata uygun çeşitlerin yeter miktarda yetiştirilmemesi ve soğuk nakil imkânlarının yokluğu sebepleriyle şimdiye kadar taze meyve ihracatı yapamadığımız, fakat son zamanlarda bu iki müşkilin de yavaş yavaş düzeltilmeye başlandığı bildirilmekte, oldukça kısa zamanda şeftali, sofralık üzüm, portakal, çilek ve kavun ihracatını geliştirebileceğimiz kanaati ileri sürülmektedir.

Bunlardan şeftali ihracatının 3000 tona kadar çıktığı; ancak, Yunan ve İtalya şeftalileriyle aynı zamanda kemale gelmesi ve Türkiye'nin bunlara nazaran Avrupa pazarlarına daha uzak olması yüzünden, kalite ve istihsal miktarı bakımından müsait olmasına rağmen, daha fazla ihracatın güç olacağı, pazarların tıkanması ve fiyatların düşmesi ihtimali bulunduğu belirtilmektedir: esasen son yıllarda konserveye karşı talebin süratle arttığı ve Türkiye'nin de bundan istifade etmeğe çalışması gerektiği bildirilmektedir. Taze şeftalilerin soğutma tesisatlı Türk gemileriyle doğrudan Rijeka limanına sevkedilmesi tavsiye olunmakta, bu suretle hem mahsulün en iyi durumda piyasaya ulaşmasının sağlanacağı, hem de navlun için demiryollarına ödenecek dövizden tasarruf edileceği ileri sürülmektedir.

Sofralık üzüm : olarak geç olgunlaşan kalite üzümü müşkile son senelerde başarı ile ihraç edilmektedir. Bu üzüm Avrupa piyasasına ulaştığı zaman İtalya ve Yunanistanın geç çeşitleri bitmiştir ve ancak İspanyanın Almeria, Belçika ve Hollanda'nın Sera üzümleri kalmıştır ki her ikisi de müşkile ile kalite bakımından boy ölçüşemezler. Çürüme önlediği ve istihsal artırıldığı taktirde ihracat 10,000 tona kadar çıkabilir. Bunun yanında çekirdeksiz üzümü taze olarak tanıtmalı, hemen soğutmak suretiyle denelenmesi mahzuru giderilmeli, ayrıca Tarsusun Temmuz başında kemale gelen turfanda çeşidi de ihraç edilmelidir. Bu üç çeşit ilk ve son turfanda üzüm Temmuz - Ağustos ile Ekim ortasından Aralık ortasına kadar olmak üzere dört aylık ihracat imkânı sağlar. Gelecek 10-15 sene zarfında taze üzüm ihracatı 60-80 bin tona kolaylıkla çıkarılabilir.

Portakal ve diğer narenciye ihracatı çok iyi gelişmektedir. İhracat 1959 - 60 mevsiminde 17 bin tonu bulmuştur. İstihsal de çok süratle artmakta, son dört yılda % 50 arttığı gibi, halen de meyveye yatmamış genç ağaçlar meyve verenlerden daha fazla bulunmaktadır. Halen ihraça müsait 100 bin ton mevcut olduğu gibi, 10 sene zarfında bu miktar 300 bin tona çıkarılabilecektir. Böyle yüksek bir miktarın ihracı doğu bloku memleketlerde talebin artması ve kısmen portakal suy uşeklinde ihraç yapabilmemiz için bu sanayiın bizde gelişmesine bağlıdır. Taze haldeki ihracatımızın şartları ise, bölgelere göre uygun çeşitlerin bulunması ve bunların bol miktarlarda istihsalı, limanlarda ambalaj evleri kurulması, standardizasyon tüzüğü yapılması ve kontrol personelinin yetiştirilmesi, ambalaj sandıklarının islahıdır.

Çilek istihsalı, erken Alman çeşitlerini Antalyada yerleştirilmek suretiyle artırılırsa bir miktar hava yoluyla, fakat daha fazla soğutma tertibatlı gemilerle ihraç edilebilecektir. Nematotların zararından ko-

runmak için nebatın iki senede bir sene don yapan bir sahada bulundurulması teknik icabı olduğundan, Torosların cenup yamaçlarıyla 30-50 kilometre güneyindeki sahil ovaları birlikte kullanılmak suretiyle çok ekonomik bir şekilde turfanda çilek yetiştirilebilir.

Türk *kavunları* çok lezzetli olmakla beraber Avrupalı müstehlikler için iri çeşitlerdir. Bunların küçük boyda çeşitlerini yetiştirmeye çalışmalıdır.

Bu taze meyvelerden portakaldan gayrisi hasadından bir kaç saat sonra ön soğutmaya tabi tutulmalıdır. Meyve istihsal merkezleri sahillerde olduğuna göre, soğutma tertibatı bulunan küçük ve orta büyüklükte gemilerden bir filo kurmalı ve taze meyveleri doğruca Rijeka limanına sevketmelidir. Bu liman bütün garbi ve merkezi Avrupa, İngiltere ve İskandinavya istihlâk pazarlarına trenlerle bağlıdır. Et-Balık Kurumu elindeki 9 gemiye hala yapmalıdır. Böylece gemilerin 5 ay yerine senede 12 ay kullanılması sağlanmış olur.

Sistematik bir şekilde 10 sene çalışmak suretiyle taze meyve ihracatı geliri 100 milyon dolara çıkarılabilir. Yeterki uygun varyeteler seçilsin, elverişli yerlerde istihsal teksif edilsin, ambalâj ve standardizasyon meseleleri hallolsun ve soğuk nakliyat sağlansın. Portakal ambalâj evlerine, soğuk nakliye gemilerine ve ambalâj maddeleri sanayiine önemli yatırımlar yapılması gerekecektir. Bununla beraber, tediye muvazenesine büyük kolaylıklar sağlayacak olan bu ihracat için yatırımlardan kaçınmamalıdır.

5) *Tütün* : Harpten evvelki devreye nazaran ihracat bir misline yakın arttı. Amerika en devamlı ve büyük müşteri olup ihracatın 1/3-2/5 ni almaktadır. Almanya harpten evvel ihracatın 1/3 nü alırken sonradan çok az almağa başlamıştır. Şimdi mübayaaları yine artmaktadır ve iki Almanyanın mübayaaları yekûn ihracatın 1/5 ni bulmuştur. İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya pek az almaktadırlar. Doğu bloku eskiden hiç almazkan şimdi almağa başlamıştır. Ve mübayaaları hızla gelişmektedir. (% 30). Bu bölgede Amerikanın rekabeti yoktur. Doğuda Bulgarlarla garpte Yunan ve Amerikalılarla rekabet halindeyiz. Bilhassa Almanyada Amerikan tütünü süratle yerleşmektedir. Şark tütünü filitreli sigaralara uygun gelmediğinden ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bulunuyoruz. Sadece şark tütünü yetiştirmekte ısrar ederseniz tütünün tediye blâncomuzdaki hissesi gittikçe azalabilir. Bunun telâfi çaresi, piyasanın isteğine uyarak Virjinya tütünü yetiştirmeye çalışmaktır. Verimi 3-4 misli yüksek olan bu tip tütünü ayrı bölgelerde yetiştirmek suretiyle şark tipi tütünümüzün şöhretine zarar vermeyiz.

Yunanistanın yaptığı gibi, bir çok bölgelerde derhal denemeler yapılmalı, Alman Forchheim Tütün Enstitüsünden teknik yardım görebiliriz ve 4-5 senede ihracata başlayarak 20 bin ton kadar Virjinya tipi tütün ihraç edebiliriz.

6) *Balık* : İhracat halen oldukça önemlidir, fakat yıldan yıla çok fazla dalgalanmaktadır. İstihsal muhacir balıkların akınlarına tabi olduğundan dahili satış ve ihracat gelirleri de istikrarsızdır. İşleme ve depolama tesisleri büyük kapasitededir ve çoğu zaman atıl kalır. Bu sebeple, yeni yatırımlar yapmadan dikkatle düşünülmelidir. Balıkçı gemilerin motorlaştırılması, büyük gemiler, iyi ağlar ve deniz dibi avcılık metotları kullanılması suretleriyle istihsal tekniğini islâh etmeli, ihracat için torik ve palamuttan gayri neville denemeli ve araştırmalar yapılmalıdır. Balık ihracatı ile sağlayabileceğimiz gelir kolaylıkla tahmin edilemez.

7) *Hayvanlar ve Et* : Halen yıldan yıla 70 ile 600 bin baş arasında değişen canlı ihracat yapılmaktadır. Suriyeye yağlı kuyruklu koyunlar, İsrail ve Yunanistana yavaş büyüyen, küçük cüsseli kalitesiz sığırlardan bu günkü miktarların bir kaç misli ihracat yapmak mümkündür. Ancak, bu takdirde esasen kıt olan et memleket ihtiyacı için daha da kıt bir hal alacaktır; zira, hayvanlar sayısı insanlardan daha az artmakta, mer'alar tahrip olmakta ve açılmaktadır. Bu konuda muvazene kurulması sulanan araziyi artırıp yem ziraatına tahsis etmek, sığır et verimi artırılırken sayılarını yavaş yavaş azaltmak suretiyle mümkün olacaktır ki, bu da zaman alacaktır. Hayvan ve et ihracat geliri gelecek 10 sene zarfında 4 ilâ 60 milyon dolar arasında olabilir.

8) *Hububat* : Arpa ve sert buğday müstesna, büyük mikyasta hububat ihracatı ancak 1952-54 senelerinde olmuştur. Geri kalan yıllarda umumiyetle ithalât yapılmıştır. Raporun yazarı bu durumu bir sene evvel FAO hesabına hazırladığı birinci rapordan aldığı şu pasajla izah etmektedir :

«Türkiyenin hububat istihsalindeki artış ekilişlerin genişlemesinden ve iyi havalardandır. Açılmaması gereken kurak, meyilli step meralar ziraate alınmıştır. Böylece erozyon tehlikesi doğurmadan işlenebilecek 16 milyon hektar arazi yerine fiilen 24 milyon hektar işlenmektedir. Ciddi bir şekilde su erozyonu tehlikesi vardır. Mer'aların açılmasında kullanılan metot rüzgâr erozyonunu da tahrik etmiştir. Hayvan mevcudu mütemediyen artarken meralar 1/3 nisbetinde azalmıştır. Böylece hayvan başına düşen mer'a sahası yarıma inmiş, mer'alarda şiddetli tahribat ve aynı zamanda erozyon başlamıştır. Bu tehlikeli du-

rumun çaresi: Hiç olmazsa 4 milyon hektar kültür arazisi tekrar mer'a ve çayır haline getirilmeli, koyun ve keçi sayıları 1/3 nisbetinde azaltılmalı, bu suretle hayvan mahsulleri istihsalinin azalması için hayvan verimleri artırılmalıdır. Kuru ziraatte erim kimyevi gübreler kullanmak ve zirai yayım hizmetini en ücra köylere kadar götürmek suretiyle artırılabilir. Sulanan sahalarda bu günkü iki misli süratle artırılmalı, arazileri sulamaya hazırlama ve suama tekniği ıslâh edilmelidir. Bütün bu işler 10-20 senede ve erozyon kontrolü, entegral sulama işlerine büyük yatırımlar yapmak, gübre istihlakını 50-100 misli artırmak suretiyle yapılabilecektir. Bu günkü şartlar altında Türkiye'nin hububat ihracatı geliştirilemez. Amerikadan yumuşak buğday ve mısır yardım şeklinde ithal edildiği müddetçe arpa ve sert buğday ihracı mümkün olacaktır. Arpa kalitesi çok iyi old uğuhalde sert buğdayın Avrupa değirmen sanayii taleplerine göre hazırlanması icabetmektedir. Türkiye bir kaç yüzbin ton, hattâ bir milyon ton sert buğdayı ihraca gayret etmelidir.»

9) *Pamuk* : Son 10 senede istihşâl ve istihlâk artmış, verim ve kalite yükselmiştir. Pamuklu sanayii büyük gelişme şansına sahiptir. Bu sebeple, istihşâl artırılmazsa ihracat yerine ithalât zarureti doğabilir. Tarım Bakanlığı 300 bin tonu hedef almıştır. Her zaman Alman piyasası en büyük alıcımızdır. Şimdi doğu bloku fazlaca almaktadır ve bu memleketlere potansiyel ihrac imkânı çok fazladır. İstihşâl 300 bin ton hedefine ulaşırsa bunun yarısı ihrac edilebilirki bu da dünya ticaretinin ancak % 5 i edeceğinden kolaylıkla satılabilir. Kalite ve fiyat bakımından garbi Avrupa, doğu memleketleri e Asyada rekabet edebiliriz. Bütün mesele istihşâli artırmaktır.

10) *Yapağı ve Kıl* : Bu gurup mallar, yekûn ihracatımızda %1-8 gibi önemsiz ir yer tutmaktadır. Bunlar arasında *tiftik* mühimdir ve istihşâli harpten beri % 60 artmıştır. Bununla beraber hayvan başına verim henüz düşüktür. Yetiştirme ıslâhatı yoluyla istihşâl artırılırsa İngiltere ve sair memleketler dokuma sanayii daha fazla satınalabilir. Kıl ve yapağı ihracatımız oldukça azdır.

11) *Tabagat maddeleri* : Palamut ve hülâsası ihracatı yekûn ihracat içerisinde % 1 tutmaktadır. İstihşâlimizin hemen hepsi ihrac edilmektedir. Evvelce daha fazla ham halde olan ihracat gittikçe işlenmiş olarak yapılmaktadır. Harpten evvel garbi Avrupa en büyük müşteri iken şimdi buralarda kösele az kullanıldığından ve tabagatte başka kimyevi maddeler kullanıldığından eskisi kadar almamaktadırlar. Bunun yerine doğu memleketleri satın almaktadır. Bu maddelerin istik-

balı parlak görülmemekte, Doğu Bloku memleketlerindeki talebe bağlı bulunmaktadır.

12) *Afyon* : Dünya afyon istihsalini Birleşmiş Milletler kontrol etmektedir. Hindistandan sonra en büyük müstahsil memleket Türkiye olup kalitesi yüksektir. Başlıca müşteriler Amerika, İngiltere, Almanya e Fransadır. Sun'i ikame maddeler çıkması muhtemel olduğundan ihracatın artması beklenemez.

13) *Maden cevherleri ve metaller* : Harpten evvelki devrede ihracat içerisindeki hissesi % 5 kadar iken son yıllarda % 13 e çıkarak listede üçüncü sırayı aldı. Bunlardan en mühimleri *krom*, demir ve bakır'dır. Kromda dünyanın en büyük müstahsil ve ihracatçılarından biriyiz ve en fazla Amerikaya satarız. Çok dağınık olmak üzere 7 milyon tondan fazla rezerv mevcuttur. Demir cevheri ihracı son senelerde başlamıştır ve henüz azdır. Rezervleri muhtelif bölgelerde olmak üzere 140 - 270 milyon ton kadardır. En önemli metal ihracı bakırdır. 25 bin ton istihsalin yarısından fazlasını teşkil eder. Her üçünde de istihsal artırılır ve fiyatlar da düşürülebilirse ihracat çok fazla artabilecektir.

Maden mütehassısı Mr. Finlayson, maden istihsalinin % 75 ini elinde tutan devlet ile hususi teşebbüs ve yabancı sermayenin elbirliği yaparak 10 sene zarfında halen 30 milyon dolar tutan ihracat gelirlerini iki, hattâ üç misline çıkarabileceklerini ileri sürmektedir. Bunun için bir taraftan Devlet arama, etüd, tahlil, tavsiye işlerine devam ederken, yabancı sermaye, gümrük ve 5 yıl müddetle gelir vergisi muafiyeti sağlanması yollarıyla teşvik edilmeli; hidroelektrik ve maden sanayilerini kurmak için büyük yatırımlar yapılmalıdır. Mütehassıs bilhassa Fırat nehri üzerindeki Keban Barajından faydalanarak demir, ferro-krom sanayileri ile Ergani bakır tesislerinin ve bunlarla ilgili olarak karpit, asit sülfirik ve kimyevi gübre fabrikalarının kurulmasını, ayrıca İnebolu ve Tirebolu piritlerini Samsunda işleyecek bir demir ve çelik tesisi ile Murgul bakır, Uludağ tungsten, Keçiözümlü kükürt, Akdeniz (Mersin) kalay-çinko, Emet (Bursa) boraks işletmelerinin geliştirilmesini tavsiye etmektedir. Bu suretle, % 10 ı dolar olmak üzere yapılacak 250 milyon dolarlık bir yatırımın senede 60 milyon dolarlık ithalât tasarrufu ve 100 milyon dolar tutarında ihracat dövizi sağlayacağını iddia etmektedir.

14) *Sınai yarı mamûl ve mamûl maddeler* : Halen pek az olan bu ihracatı, diğer kalkınan memleketlerin yaptığı gibi, Türkiye'de geliştirmek mecburiyetindedir. İlk olarak şeker, çimento ve tekstil maddeleri potansiyel imkân göstermektedir.

Şeker istihsalı son 10 senede dört misli artarak 500 bin tonu buldu. Henüz, Avrupa seviyesinin yarısında bulunan pancar verimi yükseltilebilirse daha fazla artmak istidadındadır. Daha şimdiden 200 bin ton ihraca müsait istihsal fazlası mevcuttur. Son üç sene zarfında az miktarlarda ihracat yapılmıştır. Dünya fiatları düşük olduğundan ihracatın istihlâk vergisi arıdatı ile desteklenmesi gerekmektedir. Pancar ziraatının faydalarını hesaba katarak u fedakârlığı yapıp yapmamak hususunu Türk Hükûmeti kararlaştıracaktır. Her memlekette şeker fabrikaları zirai terakki merkezleri olmuştur. Bununla beraber, yeni yatırımlar yapmadan dikkatle düşünmeli ve fabrikalar kapasitesini tam kullanmak üzere pancar verimini artırmalıdır. İhraca karar verilirse, bilhassa komşu memleketlere bilâteral anlaşmalarla kolayca satış mümkün olabilir.

Çimento sanayii, bugünkü istihlâk seviyesine göre, ihraç edilmeye elverişli bir miktar istihsal fazlası sağlayacak kapasitededir. Nitekim bir deneme satışı da yapılmıştır. Ancak, halen nüfus başına 60-70 kilo olan istihlâk 100 kiloya çıkarsa (ki Avrupa ortalaması 200, Yunanistan 174, Almanya 373 kilodur) böyle bir fazlalık kalmayabilir. Devamlı olarak çimento ihracatı düşünülüyorsa istihşâli artırmalıdır.

Pamuklu sanayiinde istihsal kapasitesi 750 milyon metreyi bulmaktadır. Ham halde kumaşlar deneme mahiyetinde Almanyaya satılmıştır e çok rağbet görmüştür. Alman basma sanayii 20 milyon metre kadar alabilir. Yapılacak bir anlaşma ile gönderilecek ham kumaşların bedeli, yarısının basılmış halde iade edilmesi şeklinde ödenebilir.

Ayrıca Alman beyazlatma ve boyama sanayii de ham pamuklularımızla alâkadardırlar. İtalya, Belçika, Hollanda da hesaba katılırsa yılda 15 milyon dolarlık ihracat mümkün olabilir.

El sanatları mamûlleri, bilhassa bakır işleri de ihraç edilebilir. Bir de *İşçi* sevkedebiliriz. Bu işçiler staj yapmış, yetişmiş olurlar ve tasarruflarını da memlekete getirirler.

Sanayi mamûlleri ihracı Türkiye ekonomisi için bir bünye değişikliği olacaktır. Evvelâ Japonyanın, halen de Hindistanın geçtiği bu yoldan Türkiye de yürümek zorundadır. 10 ilâ, 15 yıllık gayretlerle ihracat miktarını 150-250 milyon dolar seviyesine çıkarabiliriz. Ancak bunun için pek büyük yatırımlar yapılması gerekecektir.

Raporun dördüncü bölümü «*Turizm*» yoliyle sağlanacak döviz gelirlerine tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu bölüme başlarken yazar, potansiyel turizm geliri hakkında bir tahmin vermeye çalışmakta ve

200-300 milyon dolar üzerinde durmaktadır. Fantazi gibi görünen bu miktara ulaşabileceğini, nitekim İtalyanın 750 milyon doları hedef aldığını, Filoridanın 1,5 milyar dolar kazandığını bildirmektedir. Türkiyenin cenup e garp sahilleri İtalyan ve Fransız Rivieralarından, İspanyanın Costa Brova, Yugoslavyanın Dalmacıya sahillerinden iklim bakımından daha müsait ve tabii manzara itibariyle daha gızeldir. Bunlara ilâveten, çok zengin tarihi eserlerle de süslenmiştir. Avrupalı turistler kalabalık olan bu bölgelerden bıkmışlardır ve yeni yerler görmek istemektedirler. Bursa, Uludağ ve İstanbul civarı ikinci bir turistik bölgedir. Ayrıca Karadeniz sahilleri bu bakımdan önemlidir.

Türkiyede turizm sanayini geliştirmek için birinci olarak bu bölgelerdeki yolları en kısa zamanda yapmalı ve aynı zamanda Türkiyeye turist getirecek nakliyat imkânlarını artırmalıdır. Gemilerle organize turlara Türkiyeyi dahil etmeli, Şark Ekspresinin müddetini kısaltmaya ve yataklı hizmeti ilâvesine çalışmalı, hava yollarıyla kiralananmış uçaklarla organize turları getirmeye çalışmalıdır. En mühim imkân kara yoludur ve Münichden İstanbul'a olan 2000 kilometrelik yolun dörtte biri ıslâha muhtaçtır. Yugoslav, Yunan ve Bulgarları da alâkadar ettiğinden Milletlerarası anlaşma ile bunu temine çalışmalıdır.

İkinci olarak otel, lokanta gibi tesisleri süratle geliştirmelidir. Bu bakımdan, çok sayıda «tatil köyleri», basit kulübeler, moteller ve kamp yerleri lüks otellere tercih edilmelidir. Devlet arazisini temin etmeli, hususi teşebbüs ve yabancı kapital sermaye katmalı v işletmeyi üzerine almalıdır. Bu gibi turistik köyler köy kanunu haricinde tutularak buralarda yabancıların arazi satın almaları ve kendi kulübelerini inşa etmeleri mümkün kılınmalıdır. Bu suretle sarfolunacak beher milyon lira karşılığında bir milyon lira yıllık döviz sağlanacaktır. Böylece yüzlerce tatil köyü yapılabilecek sahalar mevcuttur. Yalnız Efes civarına yapılacak bir köy senede bir milyon dolar döviz getirebilir. Ayrıca, seçilecek bir ada veya yarımada turistlere gümrük muafiyeti sağlanırsa turizm için ilâve bir teşvik yaratılmış olacaktır. Bir de her türlü otel ve lokantalarda, bilhassa başlangıçta, yabancı personelin çalışması imkânı sağlanmalıdır. Bu suretle Avrupa otel ve lokanta işletmeciliği memlekette yerleşmiş ve Türk personel yetişmiş olacaktır. Bir kaç milletlerarası şirket kurularak bu işe başlanmalıdır. Evvelâ yılda 10-15 milyon dolar getirebilir, fakat on, onbeş senede turizm geliri kolayca 200-300 milyon dolara çıkarılabilir. Bu sahadaki yatırımlara mutlak öncelik tanınmalıdır, zira en büyük döviz kaynağıdır.

III. RAPORUN ÖZET VE NETİCESİ

Raporun hülâsa kısmında dış ticaret açıkları yüzünden Türkiye'nin tekiye muvazenesi bakımından daimi bir sıkıntı içinde bulunduğu, 1953 yılından sonra memleketin yatırım malları ve malzemesi ihtiyacı tamamen karşılanamazken bile her yıl 179 - 503 milyon lira arasında açıkların mevcut bulunduğu kaydedilmektedir. Daha sonra, bu dehşet verici güçlüğü kısa zamanda halledilmesinin mümkün olmadığı, sistematik bir şekilde on ilâ on beş senelik gayretler göstermemiz gerektiği, bu müddet zarfında ayrıca dost memleketlerin Türkiye'ye yardım etmeleri icabettiği, meseleyi ithalâtı kısmak suretiyle halletmeye çalışmanın içinde bulunduğumuz bünyevî güçlükleri daha da fazlaştıracaklı belirtmektedir. Dış ticaret rejiminin serbest bırakıldığı 1952-53 senelerinde nüfus başına ithalâtın 22 dolara çıktığı, halihazırda ise ancak 15-16 dolar seviyesinde bulunduğu ve bunun da ancak 12 dolarlık kısmının ihracatla karşılanabildiği izah olunmaktadır. 1975 yılında 40 milyon bulacak olan nüfusumuzun adam başına senede 25 dolarlık ithalât ihtiyacı yekûnu bir milyar dolarlık dövize lüzum gösterecektir. Eğer Türkiye iktisaden muhtar kalmak ve yabancı yardımına muhtaç olmaktan kurtulmak isterse ihracatını bu miktara çıkarmak, yani bugünkü ortalama 320 milyon dolarlık ihracatını 3 misli artırmalıdır. Bu durum, Türkiye'nin dış ticaret bakımından karşılaştığı meselenin büyüklüğü hakkında bir fikir verebilir.

İhracatın gelişme imkânları üzerinde duran yazar ihracat mallarımızı bu bakımdan şöylece beş guruba ayırmaktadır:

1) İhracatı arttırma imkânı bulunmayan veya pek az imkânı olan mallar: Şark tipinde tütün, kuru üzüm, incir ve tabaget maddeleri. Bu maddelerin garp piyasalarında satışı zamanla hattâ azalacaktır. Ve ancak Rusya ve Demirperde gerisi memleketlerinde talebin artması ihtimali ardır. Bu guruptaki mallar ihracatımızın % 43 ünü teşkil ettiğinden mesele ciddidir.

2) Mühim miktarda yatırımlar yapmağa lüzum kalmadan oldukça önemli nisbetlerde artış imkânı gösteren mallar: Fındık, bakliyeler ve bazı önemsiz maddeler. Dış ticaretimizdeki hissesi % 12 olan bu maddeler ihracatının 10 senede % 50 nisbetinde artırılması mümkündür.

3) Ehemmiyetli yatırımlar yapıldığı taktirde ancak uzun zaman sonra önemli gelişme gösterecek mallar: Hububat, pamuk, maden cevherleri, hayvanlar, et, balık. Halen 72 milyon dolar gelir sağlayan bu

gurup sistematik bir programla 15 sene sonra 150-250 milyon dolar sağlayabilir.

4) Az miktarda yatırım ile kısa zamanda önemli gelişmeler gösterecek ihraç malları: Virjinya tütününü ve taze meyveler. Yapılacak her dolar yatırım senede en azından aynı miktar ihracat geliri sağlayacaktır ve 10-15 sene zarfında bu gelir 150-200 milyon dolara çıkarılabilir.

5) Sınai yarı mamûl ve mamûl mallar: Çimento, şeker, pamuklular. Bu sanayi için temel yatırımlar halen yapılmış bulunduğundan mütevazî ilâvelerle 10 senede ihracat geliri 150-250 milyon dolara çıkarılabilir.

Bunlar dışında, görünmez kalemlerden turizm Türkiye için çok önemlidir. Ve on sene zarfında bu endüstrinin geliri 200-300 milyon dolara kadar çıkarılabilir.

Aşağıdaki tablo dış ticaret ve turizm gelirlerimizi, halihazırdaki miktarlarıyla 10-15 sene sonra alacağı kıymetleri itibariyle mukayeseli olarak göstermektedir :

Madde gurupları	İhracat geliri (Milyon dolar)		
	1957-1959	10-15 yıl	Sonra
1. Tütün, üzüm, incir, vs.			
2. Fındık, bakliye, vs.	Ortalaması	Asgari-Azami	Ortalama
3. Hububat, pamuk, madenler, hayvanlar	134 44	130 - 150 50 - 70	140 60
4. Taze meyveler, Virjinya tütünü	72 3	150 - 250 100 - 200	200 150
5. Sınai mamûl ve yarı mamûller	65	150 - 250	200
6. Turizm	—	200 - 300	250
	318	780 - 1220	1000

Yukarıdaki ihraç malları guruplarından üçüncüsünü geliştirmek çok zor olacaktır. Bunlardan zirai mahiyette bulunanlar arasında karşılıklı münasebetler mevcuttur ve istihsalin artırılması ancak verimlerin yükseltilmesi yoluyla olacaktır. Bu arada, erozyon kontrolü entegre sulama ve çok fazla miktarda gübre kullanılması başlıca alınması gerekli tedbirlerdir. Bugünkü seviyenin 50 veya 100 misli daha fazla gübre

kullanılmalıdır. Bu gayeye ulaşmak için gübre ithalâtı her suretle teşvik edilirken, Türkiye'ye dost memleketlerin hibe şeklinde gübre yardımı yapmaları da sağlanmalıdır. Bunlara ilâveten, memlekette gübre sanayii süratle kurulmalı ve desteklenmelidir. Maden sanayiinin geliştirilmesi de büyük yatırımlara ihtiyaç gösterecektir. Bu sanayi'in talî mahsulü olarak asit sülfirik elde edilecektir ki bu da gübre imalâtında işe yarar. Böylece zirai istihsalde maden sanayii arasında da bir bağıklık müşahade edilmektedir. Ancak, gerek maden sanayiinin gerek ticari gübreler sanayiinin kurulması ve geliştirilmesi ucuz ve bol elektrik enerjisini zaruri kılmaktadır. Türk halkının yeter seviyede gıdalarla beslenmesi ve aynı zamanda ihracata yarınacak istihsal fazlalıklarının elde bulunması Fırat nehri üzerinde Keban hidroelektrik projesine benzer tesislerin tahakkuk ettirilmesine bağlıdır.

Bu arada, döviz geliri bakımından Türkiye'nin en yüksek potansiyel imkânının turizm endüstrisinde olduğu da unutulmamalıdır. Bu endüstri oldukça önemli miktarlarda yatırımlara lüzum göstermektedir; fakat bunların karşılığı bir sene gibi kısa bir zamanda alınacaktır. Bu sanayii ne Türk hükümeti ne de hususi teşebbüs kurabilir ve işletebilir. Ancak devlet — hususi teşebbüs — yabancı sermayeden müteşekkil uçlu milletlerarası şirketler bu işi başarabilirler.

Türkiye iktisaden kalkınmak ve dış ticaretini geliştirmek için muazzam gayretler sarfederken önümüzdeki on senede yine de yabancı yardımına ihtiyaç duyacaktır. Yılda ortalama 200 milyon dolar tutarındaki bu yardımın büyük kısmı hibe şeklinde olmalıdır.

Bu münasebetle yazar, ilk raporunda ileri sürdüğü ve Türk ekonomisinde yapılmasını gerekli bulduğu enfastrüktür değişiklikler hakkındaki tavsiyelerini tekrar etmektedir. Hatırlanacağı üzere, bu tavsiyelerin çoğu tabii kaynakların kullanılışı ve korunmasıyla ilgili bulunmakta idi. Profesör Baade'nin FAO için hazırladığı raporunda ileri sürdüğü tavsiyeler özet olarak şunlardır:

1) Halen zirai istihsal için kullanılan e aslında işlenmemesi gereken araziden 4 milyon hektarlık kısmını kısa zamanda istihsalde çıkarmalı; umumiyetle meyilli olan bu arazi teraslandıktan ve bol miktarda fosforlu gübrelerle gübrelendikten sonra buraları mer'a haline getirmelidir.

2) Sulanan arazinin mühim bir kısmını yem ziraatına tahsis etmek suretiyle sığırları iyi bir şekilde beslemek ve sayılarını 1/3 nisbetinde azaltmak suretiyle beherinin et verimini iki misline çıkarmalıdır.

Böylece memleketin et ihtiyacı karşılanacağı gibi bir miktar ihracat da mümkün olacaktır.

3) Ormanların baş düşmanı olan keçileri hemen tamamen yok etmelidir.

4) Memlekette mevcut yer altı sularıyla akar suların hepisinden istifade edecek şekilde modern tevzi sistemleri yapmalı; sulanabilecek araziye muvakkat bir zaman için kamulaştırarak buraları makinalar yardımıyla sulamaya hazırlamalı ve daha sonra tekrar halka tevzi etmeli; gereken hallerde ve yerlerde drenaj sistemleri yapmalıdır.

5) Erozyon tehlikesini bertaraf etmek ve toprak servetini korumak için tesirli tedbirer alınmalıdır.

6) Bilhassa kuzey doğu ormanlarını modern orman işletmeciliği esaslarına göre işletmek üzere gerekli yol şebekesini yapmalıdır.

Yukarda kısaca sayılan enfastrüktür değişmeler için lüzumlu yatırımların senede 250 - 300 milyon dolarlık bir harcamayı icabettireceği yazar tarafından tahmin edilmektedir.

Raporunun netice kısmında Profesör Baade Türkiye'nin, bazıları milletin hoşuna gitmiyecek ve çok şikâyetlerini mucip olacak idarî ve kanunî tedbirleri acilen almasının zarurî olduğunu belirtmekte, bilhassa enfastrüktür değişmeler için lüzumlu harcamaları yapabilmesi için en önemli millî kaynağımız olan köylü iş gücü harekete geçirilmelidir. Bu da, askeri usullerle bir iş mükellefiyeti ihdası suretile mümkün olabilir. Askerlik ödevi ikiseneden üç seneye çıkarılır ve bunun yarısı iş mükellefiyeti için kullanılır, böylece her sene büyük yekünlere varan bünnevî değişme harcamaları finanse edilebilir.

Bu rapor da, daha evvelki rapor gibi, şu cümlelerle bitmektedir :

«Türkiye hiç şüphesiz bir millî tehlike durumuna girmiştir. Bu millî tehlike durumunun ciddiyeti yıldan yıla daha bariz bir hale gelecektir. Alınması gerekli tedbirlerin çoğu halkın hoşuna gitmiyecek tedbirlerdendir. Ancak uzun vadeli ve iyi plânlanmış bir yabancı yardımın yanı sıra, Türk halkında şüphesiz olarak mevcut bulunan maddî ve ruhî enerjier de harekete geçirildiği takdirde bu vazife başarılabılır ve tehlike atlatılabilir».

IV. RAPORUN TAHLİL VE TENKİDİ

Raporun tahliline başlarken Profesör Baade'nin, gerek bu raporu

gerek yukarıda bahis konusu edilen birinci raporu üzerinde önemli tesiri bulunan bir hususiyetine işaret etmek isteriz.

Kanaatimizce Profesör Baade bazan konularını inceler ve tahlil ederek sonuçlara bağlarken bir ilim adamı için çok zarurî olan soğuk kanlı, objektif, hislerden uzak ve kılı kırk yaran bir itidalle hareket edemiyor; düşünce ve ifadelerinde ekstremlere meyil ederek bazı hal-lerde ifrat ve tefritlere yer veriyor. Bazan her hangi bir konuyu ele alınca evveâ durumu biraz pesimist bir görüşle tasvir ve tahlil ediyor, olduğundan daha karanlık bir şekilde tablosunu takdim ediyor. Bilâ-hare meselenin hal çarelerini izah etmekte de bir hayli optimist fikir ve görüşler ileri sürüyor, tavsiye ettiği bir kaç tedbir alınırsa bütün güçlüklerin kolayca ve kısa zamanda hallolunacağını, büyük neticeler elde edileceğini cesaret ve güvenle söylüyor. Bu bakımdan profesör, eserlerinde mübalâğalı zıt renkleri kullanmayı tercih eden bir ressama benziyor. Bu müşahedeyi doğrulamak için her iki rapordan ve hattâ profesörün diğer eserlerinden örnekler vermek mümkündür.

Meselâ yazar, FAO raporunda Türkiye'nin bugünkü durumunu tasvir ederken, hemen her türlü tabii kaynakların sür'ate tahrip olduğunu, kısa zamanda azalacağını veya tükeneceğini belirtiyor; nasıl günlük yiyecek ihtiyaçlarımızı sağladığımızı hayret ederken toprağı, nebatı, hayvanı ve insanı ile aç bir memleketin bir hayli karanlık bir tablosunu çiziyor. Sonra, bu güçlüklerin çarelerini de kolayca gösteriyor. Tamamen yıpranmış ve tahrip olmakta bulunan ormanlardan ihracat bile yapmak mümkündür, yeterki gerekli yollar yapılsın ve ormanlara ulaşılsın; yellerin üfürdüğü, sellerin götürdüğü topraklarımız artmakta bulunan nüfusumuzu rahatça geçindirebilir, yeterki erozyon kontrol tedbirleri alınsın, sulama tatbik edilsin ve gübre kullanılsın; hayvancılığımızın ve mer'alarımızın acıklı durumu ve çeşitli meseleleri, hayvan sayılarını azaltmak ve yem nebatı yetiştirmekle hallolunabilir.

Tahlilini yaptığımız ihracatla ilgili raporunda da Profesör Baade birisi bir hayli karanlık ve diğeri bir hayli parlak olmak üzere iki kontrast tablo vermektedir. Evvelâ tediye bilânçosu durumunu incelerken karşılaşılan problemi olduğundan biraz daha büyük gösteriyor ve 10-15 sene sonra ithaât ihtiyacımızın bir milyar dolara (bugünkü seviyenin 3 mislinden fazla) çıkacağını iddia ediyor. Kanaatimizce bu hesabın nüfus artışına ait kısmi Birleşmiş Milletlerin tahminlerine de uyduğundan mâkul görünmekte ise de, bu nüfusun adam başına 25 dolar ithalât talebinde bulunacağı hususundaki faraziye biraz yüksek olsa gerektir. Esasen 25 dolarlık ithalât talebini izah ederken vakıalar bi-

raz zorlanmış olduğundan tamamen ikna edici deliller verilemiyor. İthalât talebinin hesabına temel olarak alınan yıllar normal ve tipik bir devreyi temsil etmemekte, istihlâk ve yatırım malları bakımından stokların tamamen eridiği ve ihtiyaçların biriktiği, gerek bu birikmiş ihtiyaçlar, gerek stoklar için en liberal bir şekilde ithalât yapıldığı, ithalât hacim endeksinin harpten evvelki devrelere nazaran üç misli arttığı, Demokrat Partinin mirasyedi politikasının hâkim olduğu israf yıllarını teşkil etmektedir. Bu ithalâtın bazı istihlak malları ve yatırım malları kollarında o tarihten zamanımıza kadar dahili istihsal önemli miktarlarda artmış, dolayısıyla ithalât buna muvazi olarak azalmış veya durmuştur. Bunlara misal olarak şeker, çimento, pamuklu dokumaarı, demir çelik ve petrol gösterilebilir. Önümüzdeki 10 - 15 yıl zarfında sanayileşme sahasındaki gelişmenin daha bir kısım ithalâtı dahilinde istihsal etmek suretile ihtiyaçları azaltması da beklenebilir. Hem bu sebepten, hem de hesaba temel olarak normal ve vasatî bir yıl almayıp, azamî rakamlar gösteren devreyi alması yüzünden hesaptan doğru netice elde edilmesi güçleşmektedir. Diğer taraftan, adı geçen yıllardaki nüfus başına 21 - 22 dolar ithalât talebinin 25 olarak yuvarlaklaştırılması sebebi de izah olunmamaktadır. Esasen daha sonraki yılların hiç birisinde aynı ithalât seviyesine ulaşamayışımız da hesaba temel olarak alınan bu rakkamın biraz mübalâğalı olduğunu teyit etmektedir.

Dolayısıyla, bu esasa göre hesaplanan ihracat geliri ihtiyacı da bir milyar dolar gibi yüksek bir rakkama ulaşmakta, bugünkü seviyenin üç mislinden fazla bir artışı icap ettirdiğinden halletmek zorunda bulunduğumuz mesele olduğundan daha güç bir manzara almaktadır. Halbuki, nüfus başına 15 - 20 gibi daha mâkul ve mutedil bir ithalât talebinden hareket edilse idi bu ithalâtı karşılamak için yapmamız gerekli ihracat miktarı da aynı nisbette azalır, belki de bugünkü seviyenin iki mislini ancak bulurdu, ve neticede, ihracat gelirlerimizi artırma problemi daha kolay bir hal alırdı. Dolayısıyla, Türkiye'nin içinde bulunduğu tehlike durumu nisbî olarak hafiflemiş olurdu. Yazar böyle hareket etmediğinden mesele biraz izam edilmiş, gösterilen hal çareleri de bu büyük meseleyi tamamen ortadan kaldırabilmek üzere biraz zorlanmış ve böylece raporun tavsiyeler kısmı biraz fazlaca optimist tavsiyeleri ihtiva etmekte ve istikbal için lüzumundan ve realiteden daha parlak bir tablo verilmektedir. Bu iddiamızı doğrulamak üzere bazı örnekler vererek Profesör Baade'nin ihracat raporunu tahlile devam edelim:

Dört cins taze meyve ihracatından 10 - 15 sene zarfında ortalama rakamla yüz milyon dolar yıllık gelir sağlayacağımız iddia edilmektedir. Halihazırda aynı maddelerin ihracından takriben üç milyon dolar

elde edildiğine göre, yazarın gösterdiği hedefe ulaşabilmemiz için bu miktarı 30 mislinden fazla arttırmak icap edecektir. İstihşâl halen böyle bir ihracata imkân verecek derecede yüksek omadığına göre evvelâ istihşâli organize etmek ve arttırmak gerekecek, yeni çeşit ve varyeteler denenecek ve başarı gösterenler çoğaltılacaktır. Bütün bu teknik ve ekonomik müşkülleri hal ettiğimizi ve istihşâli Profesör Baade'nin düşündüğü ihracata imkân verecek seviyeye çıkardığımızı farz etsek bile, bu nazik ve çabuk bozulan malların pazarlama işlerini yoluna koymak ve başarmak kolay kolay mümkün olmasa gerektir. İki senedenberi Avrupa Prodüktivite Ajansının da teknik yardımı ve teşviki ile Gemlik bölgesinde bir deneme ihraç istasyonu kurmak için sarfolunan muazam gayretlerin netice vermekten uzak oluşu ve karşılaşılan güçlüklerin çeşit ve hacmi bu sahada daha realist tahminler yapmamız ve fazla hayale kapılmamamız zaruretini ortaya koymaktadır.

Profesör Baade Virjinya tipi tütün hakkında da pek optimist tahminler ileri sürmektedir. Bu tütün nev'ini hemen geniş mikyasta bir denemeye tabi tutmamız ve ihraca çalışmamız çok yerinde olur. Ancak, Profesörün tahmin ettiği gibi, 4-5 sene zarfında yılda 20 bin ton ihraç edebilecek ve 10-15 sene sonra ihracatımızı 15-100 milyon dolar seviyesine çıkarabilecek sür'at ve hacimde bir başarı elde edebileceğimiz çok şüphelidir. Şimdiye kadar yapılan denemeler ümit verici olmakla beraber bu yeni tip tütünün geniş mikyasta ziraatinin oldukça kısa bir zamanda ve kolaylıkla yerleşeceğine dair tatmin edici bir kanaat sağlayamamıştır. Nitekim Profesör Baade de ise tecrübe ile başlanılmasını tavsiye etmektedir. Denemelerin müsbet veya menfi neticeler vermesi mümkün iken daha şimdiden bu mahsulden 100 milyon dolara kadar yıllık ihracat geliri elde edilebileceğini söylemek bir hayli riskli olsa gerektir.

Bu sebeplerle, taze meyveler ve Virjinya tütünü guruplarının 15 yıl sonra getireceği yıllık ihracat gelirini 100-200 milyon dolar arasında tahmin etmek yerine daha realist bir tahmin olarak 75 veya en çok 100 milyon rakamını almak yerinde olur kanaatindeyiz.

Profesör Baade hayvanlar, et ve balık grubundan ortalama olarak yılda 50 milyon dolar geleceğini iddia etmektedir. Canlı hayvan ihracatının ancak mahdut nevilere ve pazarlara inhisar edeceğini kendisi de kabul etmektedir. Et ihracatı; halihazırdaki kıtlık durumu, nüfus ve hayat seviyesi sebepleriyle talepte beklenen artışlar, hayvancılığımızın iptidai hali, beslenmenin temeli olan mer'alardaki ileri tahribat, yem ziraatinin halen dar bulunan ekiliş alanına yerleştirilmesinde karşıla-

şılacak sayısız güçlükler göz önüne getirildiği takdirde, bir hayli zor olmak icap eder. Balık ihracatı gelişebilir; ancak bu da bir hayli istikrarsız bir durum arz etmektedir. Bu sebeplerle, hayvan, et ve balık grubunda da halihazırdaki ihracat seviyemizin 50 veya daha fazla mislini 10 - 15 sene zarfında elde edebileceğimizi ummak biraz hayallerimizi zorlamak olacaktır sanırız.

Hububat, pamuk ve madenler guruplarının birlikte olarak 150 - 200 milyon dolar yıllık ihracat geliri sağlayabileceği tahmin olunmaktadır. Hububat üzerinde Profesör Baadenin de pek ümidi yoktur. Eğer Amerikadan yiyecek buğday ve mısır alınırsa bir milyon tona kadar sert buğday ve ayrıca arpa ihraç edilebilir diyor. Yiyecek ve yem ihtiyaçlarımızdaki artış, yabancı yardımına güvenemeyeceğimiz hususları nazara alınırsa hububat gurubundan umumiyetle arızı olarak ve nisbeten mahdud miktarlarda ancak ihracat yapabileceğimiz neticesine varmamız icab ediyor. Pamuk gurubu için geçmiş ve halihazır duruma bakarak ümitli olmamız gerekir. Gerçekten, yılda 70 - 75 milyon dolarlık ihracatımızı bir miktar daha artırmak, hiç olmazsa bu seviyede tutmak kolaylıkla mümkün görülmektedir. Madenlerden yıllık ihracat gelirimiz halen 30 milyon dolar kadardır. 250 milyon dolarlık yatırım yapılırsa yıllık ihracatımızın 10 - 15 sene zarfında kolayca 100 milyon dolara çıkacağı Profesör Baade ve maden eksperisi Mr. Finlayson tarafından ileri sürülmektedir. Madencilik sahasına bu kadar büyük yatırım harcamalarını ayırabileceğimiz, ayrıca baraj ve enerji tesisleri gibi diğer lüzumlu yatırımları zamanında yapabileceğimiz emin değildir. Diğer taraftan, maden rezervelerimizin miktar ve kalitesi hakkındaki etüdlerimiz tamam olmamıştır ve kati neticeler vermemiştir. Bu hususlar tamamıyla müsbet bir şekilde hallolunursa maden sahasındaki tahminler tahakkuk edebilir.

Bu düşünceler, Profesör Baade'nin hayvan, et ve balık, hububat, pamuk ve madenler gurupları için ileri sürdüğü 200 - 250 milyon dolarlık yıllık ihracat geliri tahminlerini de biraz fazla optimist görmekteyiz. Bu dört grup ihraç mallarımızın daha realist bir tahminle ortalama olarak 150 milyon getirebileceği kanaatine varmaktayız.

Türk ekonomisinin bünyevî bir değişiklik yaparak mamûl maddeler ihracına geçmesi lüzumuna taraftar olmamak ve böyle bir değişimin faydalarına inanmamak mümkün değildir. Ancak, ilk hamlede ele alınması tavsiye olunan üç grup mamûl hakkındaki mütalâalar ve tahminler tenkide müsait görünmektedir. Halihazırda ihraç edilmeğe elverişli şeker stoklarının mevcut bulunduğu ve istihsal kapasitemizin önümüzdeki yıllarda da ihraca tahsis olunabilecek ilâve hasıla verebi-

leceği doğrudur. Bu arada, profesörün yeni istihsal kapasitesi yaratmamak, mevcut atıl kapasiteleri tam olarak kıymetlendirmeye çalışmak fikrinin tamamen haklı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Şeker ihracatını yılda 20 milyon dolar gelir sağlayacak bir seviyeye çıkarsak (ki bu günkü ihracatın 5-8 misli eder) bu ihracatı realize edebilmek için 200 milyon Türk liralık istihlâk vergisi varidatından fedakârlık yapmak ve ayrıca pancar istihsaline de bir miktar sübvansiyon vermek gerekecektir. Şeker sanayiinin ziraate faydaları ve ihracat gelirinin memleket bakımından lüzum ve değeri kabul olunmakla beraber bu kadar büyük fedakârlık en isabetli yere harcanmış olur mu? Yazar bu soruya Türk hükümetinin cevap vermesi gerektiğini söylüyor ki, tamamen haklıdır. Umumî plânlama sırasında bu konu incelenirken belki de istihlâk vergisini azaltmak yolile şeker fiyatlarının iç pazarda ucuzlatılıp halkın daha fazla şeker yemesi ihtimali de tercih edilebilir.

Çimento ihracatı mevzuunda yazarın, bugünkü istihsal kapasitesiyle devamlı olarak ve önemli miktarlarda ihracat yapılmasının mümkün olamayacağı, ancak istihssal kapasitesinin arttırılmasile bu hususun tahakkuk edeceği, kapasite meselesinin de unumi iktisadî plânla belli olacağı hususlarındaki mütalâaları tamamen yerindedir. Bununla beraber, Profesör Baade, sanki gelecek senelerdeki Türk iktisadî plânları kendince biliniyormuş gibi, bu mamûlün ihracatından mühim gelirler sağlanacağı hakkında tahminlerde bulunuyor. Pek çok meçhûlü bulunan bir meselede uzunca bir istikbale ait tahminde bulunmak oldukça tehlikeli olsa gerektir.

Pamuklu ihracatının gelişme şansı olduğu fikrine iştirâk ederiz. Bu da yakın istikbal için Profesör tarafından yılda 15 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir ki, tahakkuku mümkün realist bir tahmin sayılabilir.

Fakat bu raporun en zayıf bir noktası sınaî mamûller ihracat tahminlerinin toplanmasına ait paragraftır. Gerçekten, şeker, çimento ve pamuklu ihracatına el sanatları geliri ile dış memleketlere gidecek işçilerin yapacakları ve yurda getirecekleri döviz tasarruflarına ait tahminleri de ilâve edince yılda 150-250 milyon dolar gibi büyük bir meblâğ raporda elde edilmektedir. Bir defa, işçilerin tasarrufları bu gruba yakışmıyor ve ayrı bir kalem halinde alınması daha yerinde olurdu. Bundan maada, işçi tasarruflarının kayda değer önemli bir yekûnu bulacağı da pek şüphelidir.

Diğer taraftan, şeker, pamuklu, el sanatları mamûlleri ihracı için mütevazi rakamlar verilirken, çimento ihracatını şüpheli görürken,

bunların yekûn olarak 150-250 milyon dolar yıllık varidat sağlayacağını iddia etmek biraz mesnetsiz görünmektedir. Bütün bu gruplardan elde edilecek ihracat varidatının realist bir tahminle 100 milyon dolar olduğunu kabul edersek yazarın bu husustaki tahmini 50-150 milyon dolar kadar fazlalık gösteriyor demektir. Diğer bir ifade ile, raporun en optimist tahminlerinden birisi sanayi mamûlleri hakkında olanıdır, diyebiliriz.

Sanayileşmeyi hızlandırmak suretile Türk ekonomisinde bir bünye değişikliği yapabilmek için büyük yatırım harcamaları yapılması gerektiği fikri tamamen yerindedir. İstikbalde hazırlanacak iktisadî plânlar çeşitli yatırımları öncelik sırasına dizerken burada bahsi geçen istihşâl kollarına hangi sıranın verileceği şüphesiz şimdiden kesdirilemez. Bu sebepten de sanayi mamûlleri ihracatı hakkındaki tahminleri biraz aşırı saymak yerinde olur, sanırız.

Turizm bahsine gelince Profesör Baade büyük heyecan duymakta, adetâ coşarak cezbe haline girmektedir. Memleketin turistik imkânlarını izah ederken ve bu sahada yapılacak yatırımların yılda aynı miktarda gelir sağlayabileceğini söylerken Profesörün, fikir ve kanaatlerini tam intikal ettirebilmek için bilerek mübalâğa yaptığı insanın aklına gelmektedir. Turizm konusunda hasıla-yatırım nisbetinin Profesörün dediği gibi (1/1) olduğunu kabul etsek bile 10-15 senede yılda 200-300 milyon dolar gelir seviyesine çıkacağımız gene de şüpheli görünmektedir. Zira, bu maksatla yollara, nakil vasıtalarına, ilâh yapılacak sosyal yatırımlar yanında sadece otel, lokant vesaire gibi turistik tesislere 200-300 milyon dolarlık bir yatırımın yapılması icap edecektir. Bu kadar büyük kaynakları bu maksatla ayırabileceğimiz şimdiki dahilî imkânlarımıza göre şüpheli gözükmemektedir. Yabancı sermaye celbinde geçmişteki tecrübe ve başarılarımız önümüzdeki yıllarda bu kaynağa da büyük ümitler bağlamamızın pek emin olmayacağı intibamı vermektedir.

Diğer taraftan, Devlet — hususî teşebbüs — yabancı sermayeden müteşekkil üçlü şirketlerin kurulması ve faaliyete geçirilmesi, gerekli bilûmum tesislerin tamamlanması, organizasyonların yapılması, yabancı memleketler içindeki yol şebekelerinin tâmirleri, seyahat şirketlerinin işbirliğinin sağlanması, vesaire gibi tavsiyeler de kolay kolay başarılacak şeyler değildir.

Bu sebeplerle, Profesör Baade'nin turizm geliri hakkındaki tahminleri de pek optimisttir. Nitekim kendisi de ilk bir kaç sene zarfında gelirin 10-15 milyon dolara çıkabileceğini kabul ediyor. Fakat kısa zamanda bu miktarda 20 misli bir artış olabileceğini farz ederek 200-300

milyon dolar seviyelerine ulaşıyor' Halbuki turizmden 15 sene sonra yılda 100 milyon dolar elde edebilirsek kendimizi çok bahtiyar addetmeliyiz..

Yukarıdanberi yapılan tahliller ve verilen izahlar, Profesör Baade'nin çoğu zaman fazlaca optimist olan tahminleri ile tarafımızdan yapılan daha realist ve konservatif bir tahmin arasında, aşağıdaki cetvelde görüldüğü gibi, % 40 a yakın bir fark olduğu neticesini doğurmaktadır:

Gruplar	15 sene sonraki ihracat geliri (Milyon Dolar)	
	Prof. Baade'nin tahmini	Daha realist bir tahmin
1 — Tütün, üzüm, incir, vesaire..	140	140
2 — Fındık, bakliyeler, v.s.	60	60
3 — Hububat, pamuk, madenler, hayvanlar, v.s.	200	150
4 — Taze meyveler, Virjinya tütününü	150	100
5 — Sınai mamûller	200	100
6 — Turizm	250	100
Yekûn:	1000	650

Daha evvel belirttiğimiz üzere, 15 sene sonraki ithalât ihtiyacımız da takriben 600 milyon dolar civarında olacaksa, bu ihtiyacın tamamını ihracat geliri ile karşılayabileceğiz ve dış yardımlara ilâh... muhtaç olmayacağız demektir.

Profesör Baade kalkınma devresi olan 15 sene zarfında yılda 200 milyon dolar civarında dış yardım almamızın lüzumlu olacağını ileri sürmektedir. Bunların mühim kısmı hibe veya uzun vadeli kredi şeklinde olmalıdır diyor. Şimdiye kadar aldığımız borçların faiz ve taksitleri halen büyük yekûnlara ulaşırken, gelecek 15 sene zarfında bunlara 2 - 3 milyar dolarlık yeni mükellefiyetler daha ilâve etmemiz bu müddet sonunda yıllık borç ödeme yükünü pek yüksek miktarlara çıkaracaktır. Tediye blânçosu meselelerini inceleyen raporunda Profesör Baade bu meseleye hiç temas etmemektedir. İthalât ihtiyacını hesaplarken mal ve hizmet mübayaaları tutarları yanında her yıl ödenecek borç mükellefiyetlerini de düşünmek icap ederdi. Bu pailmadığından, 1957 yılındaki bir milyar dolarlık ithalât ihtiyacı tamamen aynı miktardaki ihracat geliri ile karşılanacak ve Türkiye'nin tediye blânçosu muvazene

halinde bulunacak neticesi doğru olmamaktadır. Zira, 15 sene zarfında ihracatı arttırmak ve ekonomiyi geliştirmek üzere Profesörün lüzumlu addettiği dış kredileri Türkiye aldığı takdirde bu müddet sonundaki yıllık dış borç mürettebatı belki 200 - 250 milyon dolar veya daha fazla olabilir. Buna göre de, bir milyar dolarlık ihracat yapsa bile yine Türkiye'nin tediye muvazenesi güçlüğü çekmesi mukadderdir, demektir.

Bu arada, Profesör Baade'nin, petrol sahasındaki geniş çalışma ve gelişmeleri, beslenen büyük ümitleri de hesaba katmadığına işaret etmek yerinde olur. Bugüne kadar elde edilen neticelere göre, isıktalbe Türkiye'nin önemli bir petrol ihracatçısı haline gelmesi beklenmese bile petrole karşı olan milli talebin oldukça mühim bir kısmının dahilî istihalden karşılanması suretile bu faaliyet kolunun tediye blâncosuna müsbet tesirler yapması ihtimali bir hayli kuvvetlidir. Hiç olmazsa bu ihtimale raporda işaret edilmesi doğru ve yerinde olurdu.

Madencilik mütehassısı M. Finlayson, Türk ekonomisinin uzun tarihtenberi devam eden atalet durumundan kurtulabilmesi için madencilik sahasında yapılacak darbe şeklindeki büyük bir yatırım vasıtasile tahrik ve tenbih edilmesi gerektiği fikrini ileri sürmektedir. Esas itibarile bu düşünce tarzı akla yakın görünmektedir. Ancak, böyle tenbih edici büyük bir yatırım yapılmasına karar verilmesi, karar verildiği takdirde de bu yatırımın madencilik mi yoksa daha başka bir sahaya mı yapılması hususlarını hiç şüphesiz iktisadî plânlar tâyin edecektir. Bu sebeple, madencilik konusunda her iki yazarın tavsiye ettikleri önemli yatırımlar hakkında şimdiden bir şey söylemek mümkün olamaz.

Raporda dikkati çeken iki husus da Türkiye'nin ananevî ihraç malları üzerinde Profesör Baade'nin belki de lüzumundan fazla pesimist bir düşünceye sahip olması ve bir iki istisnası ile gıda ve içki sanayii üzerinde hemen hiç durulmamasıdır. Gerçekten, Türkiye'nin Müsterek Pazara girmesi İran, İspanya gibi ananevî ihraç mallarımız bakımından rakiplerimizin bu camia dışında kalmaları lehimize bir durum yaratabilir. Bu düşünceye göre, ananevî ihraç mallarımızın istikbaldeki ihraç imkânları muhtemelen Profesörün düşündüğü kadar karanlık olmyabilir. Raporda portakal suyu ve şeftali konservesi müstesna, hemen hiç bir gıda sanayii veya içkiye temas edilmemektedir. Halbuki, çeşitli şekillerde hazırlanmış meyve suları ve sebze konserveleri, makarna gibi gıda maddeleri ve alkollü içkiler, ilâh... ihracat listemizde yer alabilir. Şarap, votka ve likörler üzerinde yapılan tecrübe er iyi netice vermiştir. Diğerleri de tecrübeye ve incelenmeye değer gölmektedir.

Raporun, madencilik ve kuru üzümde olduğu gibi, bazı konuları incelerken lüzumundan fazla ve okuyucuların tıkip etmesini güçleştir-

cek şekilde teknik izahata girdiği görülmektedir. İktisadi tahlil ile yakın ilgisini göremediğimiz bu gibi teknik izahların muhakkak verilmesi zarurî görülüyorsa, hiç olmazsa ilgili bahislerin sonlarına ek şeklinde konulması daha iyi olurdu.

Türkiye'nin ihracat ve tediye muvazenesi meseleleri ile ilgili raporun netice kısmını, daha ziyade tabii kaynakların kullanılması ve korunması konularını inceleyen daha evvelki bir raporun neticesi ile bitirmek bazı okuyucular üzerinde biraz sukutu hayal ve süpriz tesiri yapsa gerekir. Sonuncu raporda insan, gayri ihtiyarî olarak, gelişmekte olan bir ekonominin bünye değişiklikleri sırasında karşılaşmak zorunda bulunduğu para, tasarruf, sermaye terakümü, sanayiî organizasyonu, ve pazarlama teşkilât ve meseleleri, ilâh... gibi konuların incelenmesini bekliyor. Halbuki, bu hususlara raporda pek az temas ediliyor. İstihsal üzerinde biraz durduktan sonra bu gibi meseleler hemen tamamen atlanarak veya pek kısa bir şekilde temas olunarak geçilmektedir. Bu da kanaatimizce raporun bir zayıf noktasını teşkil etmektedir.

Son söz olarak, Türkiye ekonomisini ve Türkleri yakından tanıyan Profesör Baade'nin birinci raporu gibi bu ikinci raporunun da umumiyetle faydeli bir eser olduğunu söylemek doğru olur. Her iki rapor da pek orijinal bilgi ve kanaatleri ihtiva etmemekle beraber, mevcut dağınık malûmatı bir araya toplamak ve oldukça iyi bir tahlil yapmak bakımından başarılı olmuşlardır. Profesör Baade'nin bu raporlarında ileri sürdüğü tavsiyeleri dinlenir veya dinlenmez, tatbik imkânı bulur veya bulamaz bunu şimdiden kimse takdir edemez; fakat Türk ekonomisi ve ekonomi politikasile çok yakından ilgilenen bu ilim adamının hüsnü niyet sahibi bir Türk dostu olduğu ve Türkiye'nin iyiliğini, kalkınmasını istediği muhakkaktır. Bu bakımlardan kendisine teşekkür borçluyuz

1994 AD 1394